

**PATRISTICKÁ KNIHOVNA
SVATY AMBROŽ**

I.

**ŘÍDÍ TIMOTHEUS VODIČKA
SVATÍ AMBROŽ
UČITEL CÍRKVE
O PANNÁCH**

SVATY AMBROŽ

POHŘEBNÍ CHVALOŘEČ

O BRATRU SATYROVI

1948

EDICE KRYSTAL V OLOMOUCI

NIHIL OBSTÁT.

Censor ex officio: Dr Ant. Čala O. P.

IMPRIMATUR.

Ep. Dr Stan. Zela, vicarius capitularis

Olomucii die 26. II. 1943.

Nr. 4.323.

I. DOBA SVATÉHO AMBROŽE

Život a činnost svatého Ambrože, biskupa milánského, náleží převážně druhé polovině čtvrtého století, době, která je zvláště významná pro dějiny křesťanského starověku jako první etapa svobodného rozvoje Církve.

Roku 313 byla Církvi dána ediktem milánským vnější svoboda a ochrana kultu. Roku 325 se konal v Niceji první ekumenický církevní sněm, na němž Církev vystoupila po prvé zjevně a formálně na obranu víry proti ariánské heresi, popírající božství Kristovo. Tyto dvě události jsou mezníky slavného rozmachu křesťanství, onoho obrovského uvolnění sil, jež vytvořilo nový svět; jsou to však také data, jimiž začíná pohnutá historie všech těch útoků, podkopu, úkladů, zatemňovacích manévřů, s nimiž musila Církev zápasit po všechna staletí svých pohnutých dějin -as nimiž musí bojovat i dnes.

Právě ten nenadálý, takřka okamžitý přechod nikoli z nejistoty k bezpečnému pohodlí (toho stejně v těch pohnutých dobách nebylo), nýbrž z jednoho druhu nebezpečí k nebezpečí zcela protichůdnému a zcela jinak záluďnému, vtiskuje výrazný charakter době svatého Ambrože.

Pronásledování ohrožovalo životy křesťanů a i v dobách oddechu jim přinášelo značné újmy v občanském životě, nehledíc k tomu, že znemožňovalo vytvoření nové občanské společnosti zcela proniknuté křesťanským duchem. Na druhé straně však toto postavení mimo zákon znemožňovalo cizorodé zásahy do vnitřní struktury náboženského života a církevní správy. Oficiální uznání Církve však vyvolalo nutně právě tyto zásahy, jež byly při nejmenším stejně nebezpečné jako nástroje mučitelů. Pohanské předsudky proti křesťanství již sice neovládaly zpravidla mysl vládců, ale pohanský názor na svrchovanost státu ve všech oblastech života, tedy i v náboženském životě, se nepřestal uplatňovat ještě dlouho poté, co se stalo samozřejmým, že slovo císař je totožné s panovníkem křesťanským.

To bylo už samo o sobě dost vážným nebezpečím; zhoršilo se však ještě více tím, že tehdy po prvé vystoupila herese jako spojenec caesaropapismu a využívala tohoto pohanského pojetí státu k svým partikulárním cílům. Bylo dosti zlé, když panovník chtěl rozhodovat o konkrétních otázkách církevní správy; oč horší však bylo, když panovník, stojící pod vlivem ariánských heretiků a podněcovaný jimi, chtěl rozhodovat i v otázkách víry a předpisovat biskupům své říše vyznání víry! To znamenalo něco jako současný útok zvnějšku i z nitra, něco jako útok oblehatelů spojený se zradou mezi obleženými. A právě k takovým zásahům docházelo vinou ariánů po koncilu nicejském dosti často, a svatý Ambrož musil, jak uvidíme, mnoho svého času a síly strávit bojem proti ariánským pletichám.

Na vylíčení jejich podrobného průběhu tu není místa; ale pro odhadnutí jejich dosahu a jejich neblahého vlivu na život Církve stačí uvést fakt, že kromě takových incidentů, jako bylo vyhnání svatého Athanáše a jiných pravověrných biskupů, došlo i k tomu, že byl poslán do vyhnanství sám papež Liberius, ba že po jeho smrti došlo roku 366 při volbě nového papeže k prvnímu papežskému rozkolu právě pro otázku postupu proti ariánům,¹ při čemž se strhlo dokonce i krveprolití v ulicích Říma.

Značnou úlohu zde ovšem hrála nejistota politických poměrů, časté změny vlády a boje mezi vladaři jednotlivých částí říše. Konstantin Veliký zanechal tři syny, Konstantina II., Konstancia a Konstansa, z nichž každý měl vládu v jedné části říše. Konstantin II. měl panovat v západních provinciích, Gallii, Hispanii a Britanii, Konstancius ve východní části říše, Konstans ve střední části. Konstantin a Konstans se dostali brzy do sporu, Konstantin v bojích zahynul a Konstans se stal roku 340 pánem středu i západu. Byl však zavražděn roku 350, když proti němu povstal jeho velitel osobní stráže a prohlásil se císařem. Usurpátor byl poražen roku 353 Konstanciem, který se tak stal vládcem celé říše, ale jmenoval spoluvladařem na západě Juliána, později tak smutně proslulého svého nástupce, který po náhlé Konstanciově smrti 361 nastolil pohanskou reakci. Po brzké smrti Juliánově vládl Jovián jen rok; 364 byl vojskem nastolen Valentinián (364-375), který si ponechal přímou vládu nad západem a vládu na východě svěřil svému bratru Valensovi (364-378).

Tato stručná data sama o sobě mnoho neříkají, ale pochopíme jejich význam, když si uvědomíme, že všichni vládcové nebyli stejně pravověrného smýšlení, i když to nebyli přímí pohanskí reakcionáři, jako byl Julián Odpadlík; a že zejména vládcové východu často podléhali ariánskému vlivu. Stalo-li se pak, že vládce východu se stal vládcem celé říše, znamenalo to, že se pomocí jeho politického vlivu pak zhoubným způsobem uplatnilo ariánství i v místech, která ho dosud zůstala více méně ušetřena. Tak tomu bylo právě za vlády Konstanciovy, kdy se ariánům, jak bylo řečeno, podařilo dosáhnout i vyhnanství papeže Liberiana.

¹ Toho roku zemřel papež Liberius, který vzbudil nesouhlas některých rigoristů svým mírným postupem vůči biskupům, kteří podepsali na sněmu milánském rozsudek nad Athanasiem, a tito nespokojenci (mezi nimiž bylo jen sedm kněží a tři jáhnové) zvolili proti pravoplatně zvolenému Damasovi protikandidáta Ursina. Mezi oběma stranami se strhl krvavý boj, v němž bylo zabito množství lidí.

Ale už sám fakt, že vládce Východu přál ariánům, znamenal vždycky pro Církev nebezpečí, jak tomu bylo za vlády Valensovy: ježto mezi oběma vládci říše byl blízký příbuzenský vztah, mohli ariáni využívat příbuzenských vztahů a příbuzenských vlivů k postrannímu působení na církevní politiku Západu.

K tomu ještě je třeba připočítat nebezpečí, jímž v této době stále ještě ohrožovalo Církev pohanství. Milánským ediktem nebyly svoboda pohanského kultu ani jeho vliv na společenský život celkem nijak dotčeny; pohané zastávali i nadále významné vládní úřady, měli vliv na výchovu a neustávali usilovat i o obnovu nebo udržení politického prestiže pohanství. Rozhodující obrat znamenalo teprve vítězství Theodosia nad Eugeniem a jeho edikty proti pohanskému kultu.

Naproti tomu ovšem výhody, jež přinesla Církvi politická svoboda, byly mnohonásobně větší než všechna tato nebezpečí, proti nimž měla Církev dostatek vnitřní síly. Církvi bylo umožněno nejen svobodné vyznávání a hlásání Kristovy nauky, nýbrž i zahájení toho nesmírného civilizačního úsilí, jež vyplývalo jako důsledek z universálnosti jejího poslání a jež proměnilo pozvolna ze základu celé ústrojí občanské společnosti.

Na neposledním místě přinesla občanská svoboda zejména na západě mocný rozmach církevní literatury; není jistě náhodné, že právě ve čtvrtém století se zrodili čtyři západní učitelé Církve, svatý Hilarius, svatý Ambrož, svatý Jeroným a svatý Augustin. Největší z nich, svatý Augustin, dovršuje ovšem své dílo až v následujícím století; právě na něho však působil rozhodujícím vlivem svatý Ambrož, který náleží zcela století čtvrtému a který k velikosti církevního spisovatele připojuje i velikost dokonalého pastýře a bojovníka za práva Církve, čímž se právě stal typickým představitelem tohoto období církevních dějin.

II. PASTÝŘ DUŠÍ.

1. PŘED EPISKOPÁTEM

Svatý Ambrož se narodil pravděpodobně roku 333 nebo 340 v Trevíru.² Jeho otec téhož jména zastával významný úřad prefekta pretoria.³ Ambrož byl nejmladší ze tří sourozenců, z nichž nejstarší byla Marcelina, která se později stala řeholnicí; jeho bratr Satyr zahynul předčasně roku 377 nebo 378 na následky ztroskotání při návratu z Afriky. Po otcově smrti se matka s dětmi odstěhovala do Říma; když Ambrož dospěl, věnoval se administrativní službě a už kolem roku 370 se stal konsulárem, t.j. císařským legátem nebo správcem provincií Ligurie a Aemilie, zahrnujících celou severní Itálii se sídelním městem Milánem. Už v této své činnosti vynikl nejen spravedlností, nestranností a moudrou rozvahou, nýbrž i dobročinností a bezúhonností mravů, takže byl mezi milánským lidem velmi oblíben.

Tato obliba může částečně přispět k pochopení podivuhodného způsobu, jakým se císařský úředník Ambrož, dosud nepokřtěný, stal neočekávaně milánským biskupem; nemůže ovšem podat úplné vysvětlení ani po čistě lidské stránce.

V době, kdy působil Ambrož v Miláně jako císařský správce, byl na biskupském stolci ariánský biskup Auxencius, dosazený před časem od Konstancia místo pravověrného biskupa Diviše. Roku 374 tento Auxencius zemřel a otázka volby nového biskupa vyvolala přirozené

² Určení tohoto data záleží na tom, jak se datuje jistý list svatého Ambrože, v němž se zmiňuje, že je mu čtyřiapadesát let. Podle narážky na válečné bouře byl list psán buď za války s usurpátorem Maximem (387-388) nebo za války se vzdorocísařem Eugeniem (393-394).

³ Praefectus praetorio byl původně velitel gardových oddílů císařských; v pozdější době císařské je to jakýsi náčelník císařského kabinetu. Obvykle byli dva hodnostáři tohoto druhu. Otec Ambrožův měl titul praefectus praetorio Galliarum.

napjatou situaci. Svoboda volby byla zaručena, ježto pravověrný císař Valentinián se sám zdržel jakéhokoli zásahu a dal najevo, že obsazení biskupského stolce musí zůstat záležitostí čistě církevní; nedalo se však čekat, že by se oba tábory po tolika bojích shodly na témž kandidátu. Ambrožovou úřední povinností bylo dozírat na to, aby veřejný pořádek nebyl při volbách porušen; když však přišel do basiliky, kde voliči konali porady za přítomnosti lidu, a chystal se napomenout shromážděné k rozvaze, ozval prý se dětský hlas: Ambrosius episcopus! Shromážděný lid to přijal jako pokyn Prozřetelnosti a žádal, aby Ambrož se stal biskupem.⁴

Ambrož se ovšem zpěchoval a pokusil se dvakrát i o útěk, ale s nezdarem; a když císař schválil volbu, byl Ambrož v prosinci téhož roku vysvěcen na biskupa.⁵

2. BOJ ZA PRÁVA CÍRKVE

Brzy se ukázalo, že tato událost nebyla jen šťastným vyřešením okamžité napjaté situace, nýbrž že dala Církvi vsutku muže, jakého bylo třeba pro nastávající pohnutou dobu.

Už příštího roku totiž zemřel Valentinián a po něm nastoupil jeho teprve šestnáctiletý syn Gracián, člověk dobré, ale slabé povahy, který se hned na počátku své vlády dal přimět k tomu, aby uznal formálně za spoluvládce svého nevlastního bratra Valentiniána, teprve čtyřletého, čímž se ve skutečnosti dostala ke spoluvládě Valentiniánova matka Justina,⁶ která byla ve spojení s ariánskou klikou. Ariáni se samozřejmě nesmířili se ztrátou své posice v Miláně a využili ihned nové situace ve svůj prospěch, pomáhající Justině v jejích intrikách proti Graciánovi.

V této situaci našel Gracián nejspolehlivější oporu právě ve svatém Ambroži, který se stal jeho učitelem a rádcem jak v záležitostech věroučných (napsal pro něho dva věroučné spisy: *De fide* a *De Spiritu Sancto*), tak v záležitostech týkajících se morální stránky politiky. Edikty mladého císaře nesou zřetelnou stopu tohoto vlivu. Mimo jiné dal císař právě na popud svatého Ambrože odstraniti sochu bohyně Vítězství ze senátu římského (382).

Tak se stal svatý Ambrož vlastně prvním církevním hodnostářem, který účinně uplatňoval zásadu, že křesťanský duch musí v křesťanské společnosti pronikat všechny oblasti života, i politiku. Ještě zřetelněji se to projevilo roku 383, když se římský velitel v Británii Maximus vzbouřil a Gracián byl úkladně zavražděn v Gal-lii od jeho stoupenců. Tehdy sama Justina, Ambrožova odpůrkyně, svěřila jeho ochraně svého syna a pověřila ho, aby vyjednával s Maximem a zajistil Valentiniánovi II. aspoň vládu nad Itálií. Byl to, jak poznamenává de Broglie, první případ, kdy byl církevní hodnostář pověřen intervencí ve státních záležitostech, a to za okolností příznačných pro zásadní stránku takových úkolů. „Není nezajímavé“, praví, „připomenout si, že učinila-li Církev v této chvíli první krok na cestě, na niž ji dosud nic nepřímělo vkročiti, bylo to jen v odpověď na prosebnou výzvu vdovy a sirotka. Zdali v tom není živý a symbolický obraz úlohy, kterou měla hrát později, kdy se už celá občanská společnost ve své slabosti obrátila k Církvi o pomoc proti invasi barbarství a kdy Církev takto zůstala jedinou strážkyní práva v záplavě násilí?“⁷

Ambrož se ochotně ujal tohoto úkolu a vydal se do Trevíru k Maximovi; a ačkoli nemohl dosáhnout praktického výsledku, ježto usurpátor zatím vyslal sám svého legáta k císařovně, služba, kterou tak ochotně prokázal své odpůrkyni, nebyla o nic menším svědectvím jeho šlechtnosti - zejména vzhledem k tomu, co se událo v Miláně za jeho nepřítomnosti a hned po

⁴ Tak to Učí Paulinus ve své *Vita Ambrosii*, c. 6.

⁵ Podle tehdejšího zvyku odkládat křest na pozdní dobu byl Ambrož v té době pouhým katechumenem a musil být tedy nejprve pokřtěn.

⁶ Justina nebyla vlastně pravoplatnou manželkou Valentiniánovou, protože ji pojal nezákonně ještě za života své první choti.

⁷ Srv. de Broglie, *St. Ambroise*, 81924, str. 67-68.

jeho návratu. Zatím co dlel mimo Itálii, vyslali pohanští senátoři z Říma svého vůdce Symmachu k Valentiniánovi se žádostí, aby socha Vítězství byla znovu postavena v senátě. Obratný Symmachus by byl patrně také dosáhl svého cíle, kdyby se Ambrož nebyl vrátil právě včas, aby tomu rozhodným zákrokem zabránil.

Mezitím také ariáni podnikli nový pokus o získání posic a po jistém čase dosáhli pomocí Justiny, že jim císař, ještě pouhý hoch, nechápající dosah těch věcí, přikl jednou z milánských basilik. Tak se Justina odměnila Ambrožovi za jeho šlechtetnost.

Právě v té situaci však ukázal Ambrož plně svou velikost bojovníka za práva Církve. Odepřel prostě vydat basiliku ariánům s odůvodněním, že kostely náleží Bohu a že je tedy nemůže zcizovat ani císař, ani biskup, a neustoupil ani když mu Justina hrozila, že mu odejme i jeho vlastní basiliku. Pevný a klidný postoj Ambrožův, jakož i rozruch, jež tyto události způsobily v lidu, přiměly Justinu, že ustoupila v poslední chvíli, když se už konaly přípravy k slavnostnímu odevzdání basiliky ariánům.

Pokus však byl obnoven hned v následujícím roce s důkladnější přípravou. Aby byli pravověrní katolíci zastrašeni, byl Valentinián přemluven k vydání zákona, jímž byli ariáni prohlášeni za pravověrné křesťany a jejich odpůrcům se za nesouhlas hrozilo hrdelním trestem. Bylo to zjevně namířeno na prvním místě proti Ambrožovi a byl také učiněn pokus přimět ho, aby odešel dobrovolně do vyhnanství; ale Ambrož odepřel a pokračoval klidně ve svých obvyklých povinnostech. O velikonocích, kdy měly být kostely vydány ariánům a jejich „biskupovi“ Mercurinovi, jinak zvanému Auxencius, uzavřel se Ambrož s věřícími v jedné basilice a setrval tam několik dní, konaje pobožnosti s lidem a využívaje právě této pohnuté chvíle k tomu, aby jej učil novému způsobu antifonického či střídavého zpěvu žalmů podle východního vzoru, zatím co venku obklopovalo kostel císařské vojsko. Justina opět váhala užít násilí; chtěla přimět biskupa, aby se podrobil aspoň arbitráži laických rozhodčích, ale Ambrož odmítl svěřit rozhodování o církevních záležitostech laikům a setrval na svém místě.

Ale mezitím nastal opět obrat tak typický pro tuto dobu i pro kolísavou politiku císařovny Justiny: usurpátor Maximus využil situace k tomu, aby pod záminkou ochrany katolíků začal znovu spor s Valentiniánem, a postrašená Justina rychle uzavřela smír s Ambrožem a opět mu na obrátku svěřila vyjednávání s Maximem.

Ambrož uznal za vhodné vystoupit proti usurpátorovi se vši rozhodností a odmítnout zřetelně jeho nároky; to si však hned vzali jeho nepřátelé za záminku, aby ho obvinili, že svým povýšeným chováním maří dohodu, a dosáhli, že byl k dalšímu jednání vyslán nový vyslanec, dvořan Dominik, který se dal pokrytecky vlídným a smířlivým přijetím oklamat a vlákat do diplomatické pasti. Maximus nabídl Dominikovi v předstírané horlivosti, že propůjčí Valentiniánovi několik legií svého vojska k boji proti barbarům; a jejich vrchního velení se měl ujmout Dominik. Ve skutečnosti však šlo Maximovi jen o to, aby mohl své legie převést bez odporu přes alpské přechody do Itálie; jakmile byly legie převedeny, připojil se k nim Maximus se zbylým vojskem, zbavil Dominika velení a táhl na Milán.

Tato příhoda je vskutku vzorným příkladem faktu tak často zanedbávaného - faktu, že přímý postoj, založený na mravním přesvědčení, je obyčejně lepší politikou než sebeobratnější pleticha, za níž nestojí žádná skutečná mravní ani hmotná síla. že tato událost neskončila pro císaře a jeho matku neblaze, za to mohli děkovat jen Theodosiovi,⁸ kterého jmenoval Gracián po smrti Valensově vládcem Východu a který teď se'odvděčil Graciánovu synovi a nástupci tím, že vytáhl proti Maximovi, dvakrát porazil jeho vojsko a Maxima dal jako zrádce popravit (388). Tím zachránil Valentiniánovi vládu nad západní částí říše.

⁸ Theodosius byl syn vojenského velitele, kterého dal Valentinián I. popravit pro účast v jakémsi spiknutí. Přesto si jeho syn a nástupce Gracián vybral právě Theodosia za spoluvládce, a jak se ukázalo, byl to čin stejně prospěšný jako šlechtetný.

Theodosius byl jediný z vládců té doby, který byl schopen vládnout tak veliké říši v tak nepokojné době. Také se mu po čtyřech letech dostalo vlády nad celou říší, když byl roku 392 Valentinián II. zavražděn v Gallii na popud svého vojenského velitele Arbogasta, který pak dosadil svého vlastního kandidáta Eugenia a spojil se se stranou pohanskou. Jako předtím i tentokrát se dostalo Theodosiovi jako jedinému legitimnímu vládci úkolu pomstít tento politický zločin. Byla to poslední válka Theodosiova; čtyři měsíce po jejím vítězném skončení zemřel (395.)

Theodosius však byl též jediný z nástupců Konstantina Velikého, který se silou a ušlechtilostí charakteru aspoň poněkud přibližoval Ambrožovi a k němuž mohl milánský biskup cítit něco více než soucit a útrpnou lásku. Proto je poměr mezi nimi psychologicky nejzajímavějším momentem z celé účasti svatého Ambrože v po-liticko-církevním dění doby. Jejich vztah se vyznačuje jistou zdrželivou úctou, která vyplývala jak z rozdílnosti jejich úřadů, tak z velikosti jejich ducha. Každá velká osobnost má kolem sebe jistý morální prostor, v kterém mohou bez porušení atmosféry pobývat duchové prostřední, ale kam nemůže vstoupit osobnost téhož řádu, aniž to vyvolá bouřlivé napětí, a velcí lidé si to dobře uvědomují. Mimo to Theodosius nepotřeboval Ambrožovy pomoci ve státních záležitostech, stejně jako se zase zdržoval zásahů do církevní správy; a co se týče ariánů, ti byli potichu, protože vladařský prestiž i pevné církevní smýšlení Theodosiovo jim nedávaly žádných nadějí na úspěšné pletichaření. A to byl další důvod k tomu, aby oba velcí lidé zůstávali ve svém okruhu činnosti.

Přece však i tak došlo ke dvěma srážkám, jež nabyly v historii trvalé proslulosti. V obou případech šlo o porušení mravních příkazů, zaviněné nedostatkem rozvahy a sebekázně u Theodosia, a svatý Ambrož v nich vystupoval ne jako státník, nýbrž jako strážce mravního zákoníku Církve, jehož porušení hlavou státu bylo pro věřící zvláště těžkým pohoršením. Pro biskupa, který prohlásil zásadu: „Císař je v Církvi, nikoli nad Církví“, a vždycky se také podle ní řídil, byla nutnost zákroku v těchto případech jistě věcí zcela nepochybnou.

První konflikt je typický pro postoj ariánů k Theodosiovi. Zatím co Theodosius válčil s Maximem, rozšířila se v Konstantinopoli falešná pověst o jeho porážce; sotva to ariáni uslyšeli, srotili se a začali pronásledovat katolíky. Když byla zpráva vyvrácena, pobouření pravověrní katolíci jim začali oplácet jejich útoky, a při tom došlo v provincii osroenské i k rozboření židovské synagogy. Na žádost svého syna Arkadia, který byl jeho zástupcem na Východě a jehož si ariáni (samozřejmě) dovedli získat, upustil Theodosius od potrestání ariánů, ale chtěl potrestat katolíky a nařídil jim, aby na vlastní náklad obnovili zničené budovy. Mezi jiným uložil tento trest i biskupovi města Kalliniky, který byl obviněn z účasti, aniž byla věc řádně vyšetřena. Ambrož protestoval proti stranickému rozsudku nejprve listem poslaným císaři; když na to nedostal odpověď, obrátil se s výtkou přímo k císaři při kázání v basilice a odepřel pokračovat v obřadech za císařovy přítomnosti, dokud mu císař závazně neslíbil, že rozsudek odvolá. Hlavním důvodem protestu bylo pohoršení, jež by bylo vzniklo z faktu, že katolický biskup by byl musil vystavět židovskou synagogu.

Ke druhému vystoupení Ambrožovu došlo roku 390, když v městě Thessalonice (Soluni) vzniklo kvůli zatčení oblíbeného závodníka ke vzpouře lidu, při níž byla zabita většina císařských úředníků a vojáků, a jejich těla doslova roztrhána na kusy. Rozlícen zprávou o této události nařídil císař unáhleně, aby město bylo potrestáno týž způsobem, jakým se provinilo; vykonavatelé rozsudku to vzali doslova a dali po několik hodin pobíjet všechno obyvatelstvo města bez rozdílu věku nebo pohlaví. Ambrož opět protestoval listem, a když Theodosius neodpověděl, zamezil mu Ambrož vstup do kostela a nepřipustil ho k účasti na obřadech, dokud se Theodosius (po delším váhání) nepodrobil obvyklému veřejnému úkonu pokání.

Pravý význam těchto dvou událostí lze ocenit jen ve srovnání se způsobem, jakým vystupoval Ambrož vůči Valentiniánovi a Justině. Jistě se může na první pohled zdát, že vůči Theodosiovi, který byl přece pravověrným katolíkem a skutečným ochráncem křesťanství, se choval Ambrož přísněji než k Valentiniánovi a jeho matce, kteří podporovali bludaře a chtěli dokonce rozhodovat o otázkách pravověrnosti; není aspoň známo, že by byl na nich biskup žádal za jejich provinění podobné pokání jako na Theodosiovi. Ve skutečnosti však právě tento rozdíl ukazuje nejzřejměji Ambrožovu moudrost. Valentinián byl nezkušený slabý jinoch, podléhající své matce, jejíž představy o politice byly velmi ženské a velmi hysterické; kdežto Theodosius byl zkušený a silný vladař a voják, na němž bylo možno žádat plnou míru odpovědnosti a ukázněnosti. Justina a její trabantí byli nepřitelem, který útočil a jehož bylo nutno odrážeti v boji - a jediný způsob, jak obrátit nepřitele v boji na lepší cestu, je obrátit ho na útěk. S Theodosiem však Ambrož nebojoval jako s nepřitelem, nýbrž mu pomáhal jako příteli, kterého milujeme a právě proto jej chceme mít dokonalého. Konečně společným rysem obou případů je zcela zřejmě zřetel k tomu, co nejvíce prospěje obecnému dobru Církve, a tento zřetel je nadřazen zřetelům soukromým. V obou případech bylo také tohoto cíle dosaženo skvělým způsobem a Theodosiův prestiž jistě jen získal tím, že podal křesťanskému světu tak vzácný příklad pokory křesťanského vladaře.

Ambrož sám přežil Theodosia jen o dva roky; zemřel na Bílou sobotu 4. dubna roku 397, v době, kdy západní říše začala opět upadat pod zjištnou správou regenta Siliciana, vládnoucího jménem nedospělého Theodosiova syna Honoriana. Svátek svatého Ambrože se slaví 7. prosince, ve výroční den jeho posvěcení na biskupa.

3. PASTÝŘ DUŠÍ

Přesto, že účast v politických událostech nutně zaujímá tak význačné místo v každém životopise svatého Ambrože, je i z ní samé zřejmo, že těžiště jeho zájmu a vlastní jádro jeho činnosti je v oblasti správy pastýřské. I z našeho stručného nárysu je na každém kroku vidět, že úspěch jeho akcí nezáležel v dokonalejším užívání týchž metod, jichž užívali jeho protivníci, nýbrž v něčem zcela opačném - nikoli v tom, že by byl odpovídal na intriku intrikou, nýbrž v tom, že za každých okolností byl věren dokonalým a hrdinským způsobem nejvyššímu požadavku, jež klade Evangelium na biskupa: aby dobrý pastýř položil za ovce svůj život po příkladu Kristově. Nepochybně měl svatý Ambrož všechny skvělé vlastnosti pravého Římana, obohacené o zkušenosti nabyté správní praxí - silnou vůli, vytrvalost, ukázněnost, praktický smysl; a jistě že je, jak zdůrazňuje de Labriolle, dovedl k nejvyššímu stupni účinnosti.⁹ Mimo to měl všechny osobní vlastnosti, které má mít biskup - horlivost pro zdokonalení svěřených duší, spojenou s náležitou umírněností a šetrností k lidské slabosti; smysl pro řádnou administrativu, prostý byrokratického formalismu; vlídnost a přístupnost bez újmy důstojnosti; dobročinnost spojenou s osobní skromností, a mnoho jiných podružnějších vlastností. Víme o něm, že hned po svém zvolení rozdal svůj osobní majetek chudým; že měl k němu volný přístup každý, chudý i bohatý, křesťan i pohan; že žil prostým způsobem, ale hostům prokazoval bohaté pohostinství; a že veřejné záležitosti, jež ho tolik zaměstnávaly, nebyly nijak na újmu jeho pastorační činnosti, jeho kázáním, která prý měl téměř každodenně, ani jeho péči o katechumeny, jichž vyučování sám řídil. Svatý Augustin, tak vnímavý pro tyto věci, nám zanechal ve svých Vyznáních krásné svědectví o dojmu, jímž působila tato stránka Ambrožovy osobnosti, vytvářející obraz dobrotivého, láskyplného, starostlivého a horlivého učitele křesťanského lidu.

⁹ Srv. de Labriolle, St. Ambroise, Paris 1908, str. 28.

Byl tu však ještě jiný rys, skrytý a pronikavý, který se nemohl projevat nápadnějším způsobem v zrcadle denní činnosti biskupovy, ale který byl pružinou veškeré jeho práce; rys, který není snadné pojmenovat právě pro tuto skrytou hloubku jeho významu, ale který se projevoval nejuplněji snad v ustavičné pohotovosti -bystré, ostražitě, vášnivé pohotovosti vrhnout se v každém okamžiku všude, kde by nějaké nebezpečí ohrožovalo svěšené stádo - nebo Církev vůbec. Tento dodatek je důležitý a má svůj zvláštní význam; nestačí jej chápat jen v běžném smyslu, v jakém se očekává od každého křesťana, že mu bude více či méně záležet na všem, co se dotýká jeho Církve. Svatý Ambrož - jako snad všichni čistí Římané - nebyl duch spekulativní a nezabýval se asi příliš odtažitými universálními úvahami o Církvi; jeho zájem se vždycky obracel k mravní skutečnosti a k mravní praxi, a v otázkách abstraktnějších spoléhal statně na Řeky. A jistě se také jeho zájem obracel vždycky především k jeho stádcí; nerozděloval si svůj čas a svou energii na dvě části, jednu věnovanou systematické péči o milánskou diecési a druhou věnovanou stejně systematicky „veřejným záležitostem". Staral se o svou diecési a bděl nad svými věřícími; ale jeho zrak byl tak pronikavý, že bezděčně viděl vždycky svou diecési v souvislosti s celou Církví, a vyhlížel-li nepřítele před branami Milánu, postřehl neomylně i nepřítele plížícího se v dáli za hradbami Církve. A byl si přitom dobře vědom, že život Církve je souvislý a jakým způsobem trpí úd, když trpí tělo. Obrazná přirovnání jsou vždycky do jisté míry nespolehlivá a ořelé obrazy nejvíce; můžeme-li však použít přirovnání, jehož tak rád užíval svatý Ambrož o duši, mluvě o ní jako o „naší orlici", mohli bychom říci, že platí především o svatém Ambroži - že v jeho pohledu a gestu bylo vskutku něco orlího. Viděl ostře a daleko, a vrhal se bleskem k útoku.

Přitom však není v tomto rysu nic jednostranného nebo nevyváženého. Není v něm žádné afektivní zaslepenosti ani žádné dravosti, jakou obyčejně sdružují s takovým přirovnáním moderní renesanční naturalisté. Co je v něm vskutku velikého, toť právě fakt, že bystrost, síla a pronikavost jsou tu sdruženy s dokonalou rozvahou a zkušeností. Toto spojení je tak dokonalé, že slabšímu zraku snadno uniká a že se nám na první pohled zdá pouhým projevem nerozhodnosti nebo nedůslednosti to, co je prostě jediné přiměřeným a jediné účinným gestem. Někdy se snad zdá, jako by okamžitá reakce byla nepřiměřená, kusá - jako by se v ní záblesk okamžité prudké reakce mísil podivným způsobem s nehybnou pasivitou. To je však jen proto, že svatý Ambrož věděl lépe než kdo jiný, nejen kdy je třeba jednati, nýbrž i kdy je třeba nejednati - což je umění nejtěžší, a proto nejtěžší pochopitelné. Někdy je opravdu ke zdaru akce třeba, aby nebylo žádné akce; ale to neznamena pouhý ústup nebo trpnost, nýbrž znamená to nutnost vložit do hry samo bytí; nenastavovat zbraň a štít, nýbrž sám život. A tomu právě dobře rozuměl svatý Ambrož - protože byl silný a ušlechtilý duch a dobrý biskup.

Dokonalým příkladem tohoto modu operaridi je druhý boj o milánské basiliky. Podle vydaného ediktu propadl vlastně Ambrož hrdelnímu trestu, jestliže nevydá kostely ariánům, a mimo to se dalo očekávat, že tak jako tak budou kostely dříve či později odňaty katolíkům, třeba i násilím. Co se dalo na první pohled podniknout v takové situaci? Bylo možno počítat na vzbouření lidu, ale to by bylo vedlo ke krveprolití. Ambrož mohl uprchnout a obrátit se o pomoc k papeži, nebo se mohl obrátit o pomoc k císařovu soupeři Maximovi. Co ve skutečnosti učinil? Nejdříve provedl formální akt, jež vyžadovala situace, a pohrozil násilníkům vyobcováním, čímž se zřetelně vzeprel zákonu. A pak zůstal prostě na svém místě, nepodnikaje nic pro ochranu svého života, konaje své povinnosti jako obyčejně. Nakonec pak zůstane s věřícími v kostele a koná s nimi pobožnosti, pronáší řeč proti ariánskému biskupovi, dává přenést nově nalezené ostatky svatých a řídí s neobyčejnou péčí sborový zpěv žalmů podle východního způsobu. Slovem, nastavuje svůj život jako jedinou obranu ohrožených práv Církve. A právě proto získává dokonalé vítězství. Ponechává nepřítele, aby se zahubil vlastními zbraněmi. Zbraní dvorní kliky

Justininy jsou pletichy a drzost opřená o násilí, tedy zbraně zbabělosti. A když proti zbraním zbabělosti vystoupí zbraň dobrého pastýře, je to pro zbabělost něco tak nepochopitelného, že je zmatena a váhá. A zatím co váhá, je ohrožena týmž způsobem, jakým sama ohrožuje. Ve chvíli, kdy se chystá užít bezpráví proti právu, je sama ohrožena bezprávím s jiné strany. Maximus uslyšel o tom, co se děje v Miláně, a chystá se urvat něco pro sebe. A tak spravedlivý vítězí právě tím, že nepoužil vnější akce, která by byla vedla ke konfliktu a mohla dát záminku k obvinění, že pracuje pro nepřitele.

Tato událost odhaluje vskutku lépe než cokoli jiného, jaká hloubka moudrosti se skrývala v Ambrožově praktickém postřehu. Bylo by však chybou utkvět jen na tomto rysu. Pro opravdu úplné pochopení velikosti svatého Ambrože musíme porovnat oba obrazy - obraz moudrého a zkušeného bojovníka a obraz jeho každodenní činnosti, zcela pravidelné a nevzrušující - obraz toho neustálého proudění návštěvníků, žadatelů, prosebníků, obdivovatelů, tazatelů, které tvořilo Ambrožův pracovní den a které bylo přerušováno jen krátkými chvílemi oddechu nebo studia¹⁰ - a pak si musíme položit otázku: Jak velké síly nadpřirozených ctností bylo třeba, aby ty dva obrazy byly jen dvěma stránkami jediného charakteru?

Teprve tato otázka staví osobnost svatého Ambrože do pravé perspektivy. Říkám výslovně otázka, nikoli odpověď na ni, protože odpověď musí být nutně velmi neúplná. Můžeme se jen dohadovat, můžeme si jen činit neúplné představy podle svých omezených schopností o intenzitě nadpřirozeného života, z něhož vycházela všechna tato činnost. Můžeme si jen uvědomit to, co víme od počátku, že to bylo dílo, jakého je schopen jen skutečný světec.

III. UČITEL CÍRKVE.

1. LITERÁRNÍ ČINNOST

Ačkoli byl svatý Ambrož tak silně zaměstnán svou činností pastýřskou a státnickou, zanechal po sobě rozsáhlé, rozmanité a významné literární dílo. To ovšem vyrůstá přímo z jeho pastýřské činnosti, zejména z jeho kázání, a tím si vysvětlíme po vnější stránce skutečnost, jak mohl napsat tolik traktátů při takovém nedostatku času. Většina jeho děl je vskutku složena z kázání jen lehce přepracovaných, takže často je možno zřetelně rozeznat, kde na sebe navazují. Mimo to je třeba mít při celkovém posuzování Ambrožova díla na mysli, že jen málokdy vychází z vlastních spekulativních koncepcí a že téměř vždycky se po této stránce opírá o díla především východních Otců a církevních spisovatelů.

¹⁰ Srvn., co o tom vypráví svatý Augustin ve 3. kapitole VI. knihy Vyznání: „Nemohl jsem se ho totiž dotazovat, jak bych chtěl, protože mě od jeho ucha a úst oddělovaly zástupy zaměstnaných lidí, jichž slabostem sloužil; a když nebyl s nimi, což bývalo jen na velmi krátkou chvíli, buď občerstvoval tělo nezbytným pokrmem nebo ducha studiem.“ Zdá se, že právě tyto chvíle studia nebo rozjímání dávaly náhodným návštěvníkům jakési tušení o hloubce té druhé stránky jeho ducha, která se jindy ztrácela v ruchu všedních záležitostí. Navštěvovalo by tomu aspoň, co píše Augustin hned po citovaných větách: „Když však četl, oči sledovaly stránky a duše se prodírala k smyslu, ale hlas a jazyk mlčely. Často jsme ho viděli, jsouce přítomni - neboť nikomu nebyl zakazován vstup ani nebylo zvykem mu ohlašovat příchod - jak takto čte vždycky jen mlčky, a když jsme dlouho mlčky poseděli - kdo by se ho byl odvážil obtěžovat, když byl tak zabrán do práce? - odešli jsme a dohadovali jsme se, že v této krátké chvíli, kterou si vyšetřil k osvěžení mysli, odpočívaje od hluku všedních záležitostí, nechce být rozptylován“, atd. Mimochodem, tato věta zavdala Papinimu podnět k mylnému výkladu, jako by byl svatý Ambrož zapudil svou nevšímavostí Augustina, takže odcházel „neobdržev almužnu jediného slova“ v době, kdy procházel největším duchovním bojem a hledal u Ambrože duchovní pomoc. Jako v jiných případech, i zde jde o fantasií, založenou na špatném čtení textu. Protože svatý Augustin užívá v originále množného čísla, je nasnadě, že šlo o více účastníků, o skupinu návštěvníků, mezi nimiž byl náhodně i Augustin, a že tedy není pravdivé dojemné Papiniho líčení, jak „ubohý Augustin“ přichází sám soukromě s duší trýzněnou tisícerými otázkami a usedá vedle Ambrože, čekaje na vlídné slovo, zatím co Ambrož sedí a ani si ho nevšimne ... Takové příběhy jsou dojmavé a efektní, ale nejsou-li pravdivé, jsou tím hloupější, čím jsou dojemnější.

Třebaže však touha po literární původnosti nijak neznepokojovala Ambrože-spisovatele, bylo by pochybeno vidět v něm autora nepůvodního, který jen překládá své vzory nebo shrnuje obsah jejich spisů. Zpracovává autory po svém způsobu, to znamená v duchu západním, vyhraněně latinském, který se vyhýbá složitostem spekulativní teologie a všímá si především stránky morální a asketické. Užívá sice odvážných a složitých alegorických výkladů východního stylu při exegesi Písma, ale nečiní to proto, že by v nich hledal především uchopení nebo obrazné přiblížení mystéria, nýbrž proto, že mu usnadňují přechod k žádoucímu mravnímu naučení i tam, kde sám text Písma k tomu nedává mnoho příležitosti.

Nikde snad není tento západní ráz Ambrožova díla tak zřejmý jako právě v jeho nejrozsáhlejší části, v dílech exegetických. Zaujímá-li výklad biblických textů tak význačné místo, je to jen proto, že bible, a hlavně Starý Zákon, je svatému Ambroži nejvhodnějším a nejprůměrnějším zrcadlem mravního řádu křesťanského života, obsahujíc nejen úplný souhrn mravních pravidel, ale i veliké bohatství dokonalých mravních vzorů. Tím je určen celý ráz Ambrožových komentářů, u nichž je někdy opravdu nesnadné uhadnout, zdali je vůbec možno ještě je pokládat za exegesi třeba ve smyslu co nejširším.

Také jeho sloh je ve shodě s jeho účelem. Ačkoli měl Ambrož dobré řečnické vzdělání a dovedl ho používat, když bylo třeba dodat lesku nějaké slavnostní příležitosti, obvykle jest jeho styl vážný, sevřený, zbavený zbytečností a nevšímající si tuze příležitostí k jazykové hře; je to sloh člověka, který má málo času a musí říci mnoho věcí málo slovy - někdy vskutku příliš málo slovy a termíny poněkud neurčitými nebo jen přibližnými, takže je pak nesnadné doplnit jeho náznaky.

Téměř u všech děl svatého Ambrože je autorství nepochybně zjištěno - jednak proto, že svatý Ambrož sám často naráží na svá díla, jednak proto, že téměř o všech najdeme zmínky u svatého Augustina. Také se kromě dvou nebo tří všechny jeho spisy dochovaly. Lze je rozdělit na několik skupin; kromě děl raného mládí jsou to díla exegetická nebo quasi-exegetická, díla dogmatická, morálně asketická, řeči, listy a hymny.

A. Díla mládí:

Ještě než se stal biskupem, zabýval se svatý Ambrož pracemi biblicko-historickými. Víme o dvou takových spisech. Jsou to:

1. Překlad řeckého spisu Josefa Flavia o válce židovské, známý později pod jménem *Hegesippus sive de bello judaico*.¹¹ Je to spíše volné zpracování než překlad; původní text je místy zkracován, místy zase doplňován.

2. *Quattuor regnorum libri* je zpracování obsahu čtyř „Knih královských“ Starého Zákona. Toto dílo se nedochovalo.

B. Exegetické dílo svatého Ambrože

obsahuje jednak skutečné komentáře exegetické, kde výklad biblického textu je hlavní věcí (jako *Exameron*, *De paradiso*, *De Cain et Abel*), jednak asketicko morální pojednání, v nichž je biblického textu užíváno spíše jako rámce nebo jako začátečního východiska (*De bono mortis*, *De fuga saeculi*).

Ježto dobu vzniku nelze vždycky přesně určit, uvádíme jednotlivá díla podle ustáleného zvyku v pořadí biblických knih.

3. První z Ambrožových exegesí Starého Zákona je tak zvaný *Exameron* (*Hexameron*) o šesti knihách -výklad biblického textu o stvoření světa, vzniklý z devíti homilií na totéž thema.

¹¹ Jméno *Hegesippus* vzniklo zkomolením jména Josef.

Jednotlivé knihy jsou označeny jako „dny“ (dies primus atd.). Doba vzniku není určena, ale podle některých narážek (autor se označuje jako „senex“, 4, 5, 20, a mluví už o zpěvu žalmů a hymnů v Miláně jako o věci ustálené), lze soudit, že dílo nevzniklo před rokem 389. Předlohou je podobné dílo svatého Basilia Velikého, zpracování je však volné; v šesté knize se pojednává i o stvoření člověka, k němuž Basiliův výklad nedospěl.

4. De paradiso (o ráji) pochází přibližně z roku 375 (v Exameronu o něm říká svatý Ambož, že je napsal nedlouho poté, co byl vysvěcen, „nondum veteranus sacerdos“). Podle Philona Alexandrijského se tu alegoricky ráj vykládá jako obraz lidské duše po morální stránce (čtyři rajske řeky představují čtyři základní ctnosti atd.) a polemizuje se s gnostiky a manichejci zavrhuujícími Starý Zákon.

5. De Cain et Abel navazuje na předešlý spis a zniklo patrně též roku 375 z kázání. Předlohou je opět Philo, exegese je silně alegorická.

6. De Noe et area se zabývá archou Noemovou jakožto obrazem lidského těla. Místy je to doslovný přepis Philona. Datování je různé; podle Schenkla pochází z roku 383 nebo 384, podle Kellnera z roku 386.

7. De Abraham librilla jsou vlastně dvě samostatná pojednání, spojená autorem v jednu knihu. První kniha má zřejmě za podklad kázání ke katechumenům; líčí Abrahama jako ideál zbožného a spravedlivého muže střízlivým způsobem, jež autor sám nazývá v předmluvě moralis tractatus et simplex, prosté mravní pojednání. Druhá kniha má za úkol týž námět referre ad altiore serisum, podati „vyšší“, tj. alegorický výklad, a přidržuje se opět Philona. Pochází pravděpodobně z roku 387.

8. De Isaac vel artima (o Izákovi aneb o duši) pochází z roku 388. Sňatek Izáka a Rebeky je tu vzat jako obraz Kristova spojení s lidskou duší; dále se líčí podle Písně písní růst a zdokonalování tohoto spojení. Pramenem byl ztracený Origenův komentář k Písni písní a podobný výklad svatého Hipolyta.

9. De bono mortis (o dobru [prospěšnosti] smrti) navazuje na předešlé dílo; je to traktát čistě morálně asketického rázu, jehož hlavní myšlenkou jest, že smrt není po žádné stránce zlem a že život má být přípravou na smrt jakožto vstup do lepšího života. Datování je nejisté.

10. De fuga saeculi (O útěku před světem) je zčásti zpracování Philonova spisu De fuga et irxventione; vykládá myšlenku křesťanského odpoutání od světa a bývá počítáno mezi exegetické spisy, poněvadž navazuje hojně na starozákonné texty, ale mohlo by se stejně dobře řadit mezi spisy morálně-asketické, podobně jako předešlé dílo. Vzniklo kolem roku 392.

11. De Iacob et vita beata libri 11 (O Jákobovi a blaženém životě) rozvádí v první knize zásadu, že ke štěstí lze dojít jen přemáháním špatných sklonů a láskou k Bohu; druhá kniha uvádí jako příklad Jákoba, Eleazara a bratry Machabejské. Pochází přibližně z r. 388.

12. De Ioseph patriarcha pochází asi z roku 389 a líčí Josefa jako vzor cudnosti a prorocký předobraz Kristův. Je to původní pojetí Ambrožovo.

13. De patriarchis, též De benedictione patriarcharum je výklad Jákobových žehnání synům před smrtí ve smyslu mesiánském. Opírá se o svatého Hipolyta a vzniklo kolem roku 389.

14. De Helia et jejunio (O Eliášovi a postu) je kázání o střídmosti v pokrmu a nápoji; předlohou bylo kázání svatého Basilia. Pochází z let 387-391.

15. De Nabuthe Iesraelita je kázání proti lakotě, založené na svatém Basiliovi; doba vzniku je nejistá.

16. De Tobia je kázání proti lichvě; podle bohatého řečnického stylu lze soudit, že náleží snad ještě do doby před rokem 380.

17. De irxterpellatione Iob et David (o nářku Jobově a Davidově) jsou řtyři kázání, zabývající se dvěma běžnými stesky, jeř znepekoující některé křesřany - totiž proč se bezbořným lidem daří na zemi dobře a proč zbořní lidé jsou stíháni neřtěřím. Doba vzniku je nejistá.

18. Apologia prophetae David ad Theodosium Augustum (Obrana proroka Davida) vysvětluje, jak David dosáhl plného odpuřění svých hříchů pokáním a horlivostí v dobrých skutcích. Doba vzniku se dá vymezit lety 383 (rok smřti císaře Graciána, o níř se tam děje zmínka) a 389 (rok vzniku komentáře k evangeliu svatého Lukáše, v kterém se už mluví o této Obrane).

19. Enarrationes in XII psalmos Davidicos, výklad dvanácti řalmů připisovaných Davidovi (ř. 1, 35-40, 43, 45, 47, 48, 61) má kromě výkladu řalmu 43 za podklad kázání proslovená v různých dobách. Podle Paulina diktoval svatý Ambroř výklad řalmu 43 na smřtelném loři, takže jako celek je to snad poslední dílo Ambrořovo.

20. Expositio in psalmum CXVIII, výklad řalmu 118, vznikl z kázání kladených obyčejně do roku 387-388. Opírá se o Origena.

21. Expositio Esariae prophetae, výklad prorocství Izaiášova se nedochoval.

22. Jediné exegetické dílo svatého Ambroře k Novému Zákonu je Expositio evangelii secundum Lucam; je to nejobsáhleřší jeho dílo. Vzniklo rovněž z kázání, jeř jsou různými autory datována různě do let 387-389. Knižní redakce pochází z roku 389; má deset knih, z nichř třetí je přepracováním Eusebiova řeckého spisu O neshodách v evangeliích (peri diafónias euangelión).

C. Morálně-asketické spisy:

23. Na prvním místě je třeba uvést dílo De officiis ministrorum libri III (O mravních povinnostech kněři). Do jisté míry byl předlohou pro toto dílo Ciceronův spis De officiis, jeho látku však Ambroř přepracoval a doplnil tak, že tím vznikl první souhrnný výklad zásad křesřanské mravouky. Dílo bylo určeno především pro kněze, ale má obecný význam; je v něm podán skvělý obraz mravních ctností v zaměření k věčnému řivotu. Dílo vzniklo patrně kolem roku 391.

24. De virginibus ad Marcellinam sororem libri III (O pannách) napsal svatý Ambroř podle vlastních slov v třetím roce svého kněžství, tedy roku 377. První kniha slaví důstojnost stavu panenského, druhá uvádí příklady, především Matku Boři, třetí obsahuje několik dodatečných rad a pokynů sestře, jíž je dílo věnováno. Po stránce stylové je to charakteristická ukáзка raného období Ambrořovy literární činnosti.

25. De viduis (O vdovách) bylo sepsáno brzy po předeřlém díle, roku 377 nebo 378. Zdůrazňují se v něm přednosti stavu vdovského před manřelským po stránce asketické.

26. Spis De virginitate (O panenství) má za podklad kázání; Ambroř se v něm brání proti výtkám, že sniřuje stav manřelský. Vznikl nedlouho po předeřlém spise, o němž se tu zmiňuje.

27. De institutione virginis et S. Mariae virginitate perpetua ad Eusebium je proslov k panně Ambrosii před přijetím závoje, k němuř je připojen dedikační list jejímu dědovi Eusebiovi. Hlavním námětem proslovu je vyvrácení námitek, jeř vznesl Bonosus ze Sardiky proti ustavičnému panenství Matky Boři. Pochází patrně z r. 391.

28. Exhortatio virginitatis (Povzbuzení k panenství) je nabádavá řeč o stavu panenském, pronesená při zasvěcení basiliky svatého Vavřince ve Florencii roku 393.

D. Dogmatické spisy:

29. De fide ad Gratianum Augustum libri V (O víře) je obrana katolické nauky o bořství Kristově a o Duchu svatém proti ariánům; první dvě knihy byly sepsány na řádost císaře Graciána roku 377 nebo 378, ostatní knihy byly napsány roku následujícího.

30. De Spiritu Sancto ad Gratianum Augustum libri III (O Duchu svatém) je obšírnější pojednání, „plenior disputatio“ o Duchu svatém z roku 381, věnované opět císaři Graciánovi. Vykládá se tu zevrubněji než v předešlém díle důkaz o soupodstatnosti Ducha svatého, hlavně podle Didyma Slepce.

31. De incarnationis dominicae sacramento (O Vtělení) je kázání pocházející z roku 381 nebo 382.

32. Expositio fidei (Výklad víry) se zachoval jen v úryvku u Theodoretta z Cyru.

33. De mysteriis (O tajemstvích víry) se obrací k nově pokřtěným a obsahuje výklad o křtu, biřmování a Eucharistii. Doba vzniku neurčena.

34. De paenitentia libri 11 (O pokání) se obrací proti novaciánům, kteří popírali moc rozhřešovat i nejtěžší hříchy. Bylo napsáno mezi lety 380-390.

35. De sacramento regenerationis sive de philosophia je známo jen z citátů jiných autorů, zejména svatého Augustina.

E. Řeči:

36. De excessu fratris sui Satyri libri II (O smrti bratra Satyra) jsou dvě pohřební řeči o bratru svatého Ambrože, který zemřel roku 377 nebo 378 na následky ztroskotání. První řeč byla pronesena při pohřbu; je to řeč smuteční, líčící život a ctnosti zemřelého. Druhá je útěšná řeč (consolatio), proslovená podle zvyku sedmého dne po pohřbu u hrobu zesnulého a sleduje podobné myšlenky jako traktát O dobru smrti. Proto bývá také uváděna v některých rukopisech pod samostatným titulem De fide resurrectionis nebo De resurrectione mortuorum.

37. De obitu Valentiniani consolatio je řeč proslovená roku 392 při pohřbu Valentiniána II. v Miláně.

38. De obitu Theodosii oratio je proslov pronesený roku 395 v Miláně před převezněním Theodosiova těla do Konstantinopole.

39. Sermo coritra Auxentium de basilicis tradendis (Řeč proti Auxenciovi o vydání basilik) je ona proslulá řeč, kterou pronesl svatý Ambrož roku 386, když se uzavřel s lidem v basilice na protest proti chystanému zabránění kostelů pro ariány.

Několik menších významných proslovů reprodukoval Ambrož ve svých listech, tak proslovy při přenesení ostatků svatého Gerváze a Protáze, jakož i kázání, jež měl před císařem Theodosiem o incidentu kallinickém.

F. Listy:

40. Podle zmínky v jednom listě (ep. 48) uspořádal sám svatý Ambrož své listy v několik knih, ale v této redakci se nám jeho listy nedochovaly. 91 zachovaných listů, jež jsou asi jen zlomkem jeho korespondence, zahrnuje důležité listy osobní s autentickými údaji o událostech, jichž se svatý Ambrož účastnil tak vynikajícím způsobem, nebo o jeho literární činnosti, stejně jako listy odpovídající na různé theologické otázky. Jsou to cenné prameny pro poznání doby.

G. Hymny:

41. Svatý Ambrož je též právem pokládán za zakladatele západního církevního zpěvu. Už před ním sice svatý Hilarius skládal náboženské písně, určené pro lidový zpěv při bohoslužbách, ale jeho snahy neměly praktický výsledek. Zato zpěv zavedený svatým Ambrožem se ujal a stal se významnou součástí západní liturgie. Hlavním zřetelem při zavádění zpěvu nebylo jen obohacení slavnostního rázu bohoslužeb, nýbrž i zdůraznění pravd víry, jež se tímto způsobem snáze a pevněji vtiskovaly v paměť věřících. Jak už bylo řečeno, zavedl Ambrož v Miláně

antifonický zpěv hymnů; podle svědectví svatého Augustina byly melodie převzaty z východní liturgie. (Vyzn. IX, 7, 15.)

Je jisto, že i sám svatý Ambrož skládal hymny, třebaže je dochováno jen málo takových, u nichž jest jeho autorství nepochybné. Spolehlivá svědectví je dokládají u čtyř hymnů: Deus Creator omnium, Aeterne rerum Conditor, lam surgit hora tertia a Intende qui regis Israel.

Z dalších hymnů, jež význační hymnologové připisují svatému Ambroži na základě starých liturgických dokladů nebo na základě vnitřní evidence, je podle Bardenhewera třeba pokládat Ambrože najisto za autora těchto osmi hymnů: Splendor Paternae gloriae, Illuminans Altissimus, Grates tibi, Iesu, novas, Apostolorum supporem, Victor, Nabor, Felix pii, Apostolorum passio, Hic est dies verus Dei, Agnes beatae virginis. (Srv. Bardenhewer III, str. 545-546.)

Hymny jsou skládány v časoměrném rozměru jambickém a mají vždycky po osmi čtyřveršových strofách. Vynikají soustředěností a plností, prostotou a přitom zvučností výrazu, který vskutku odpovídá Ambrožovu duchu; přiměřený překlad je proto obtížný.

H. Epitafy:

42. Pro úplnost je třeba se též zmínit o veršovaných nápisech, jež svatý Ambrož skládal. Je jisto, že složil epitaf na bratra Satyra, jakož i nápisy pro kostely svaté Thekly a sv. Nazaria v Miláně. Nejisté je autorství 21 „tituli“, hexametrických distich, zamýšlených snad jako průvodní texty k obrazům nebo sochám v nějaké basilice.

Mimo pravé a bezpečně zjištěné spisy Ambrožovy existuje několik děl, jichž autorství je nejisté nebo jež byly Ambrožovi přičítány neprávem. Je to spis Lex Dei sive Mosaicarum et Romariarum rerum collatio, o němž se vyskytují zprávy teprve ve 14. století; tzv. Apologia Altera, která je napodobením pravé Obrany proroka Davida, tak zvaný Ambrosiaster sive Commen-taria in XIII epistulas S. Pauli, dílo jinak vynikající, ale odlišující se značně od pravých děl Ambrožových, dále De lapsu virginis consecratae, Explanatio Symboli ad initiandos (přičítané též sv. Maximovi Turínskému) a De sacramentis libri VI, jež je patrně napodobením traktátu De mysteriis a pochází z pátého století.

2. VĚROUKA SVATÉHO AMBROŽE

To, co bylo řečeno o exegesi svatého Ambrože, platí o celé jeho theologii. „Nalézáme v ní“, praví Tixeront, „theorie o zlu, přesné poznámky o smyslu nicejských definicí, mystická horování o panenství, o duši jako nevěstě Boží, převzatá od Řeků; Říman se však projevuje v pozornosti věnované otázkám praktického jednání, uspořádané askese, kázně, vnitřní správy komunity. Cítíme dobře, že v tom je jeho srdce a že by ochotně omezil theologii na pouhý velký katechismus. Může se říci, že žádné z jeho děl nemá základní význam pro dogma, k jichž pokroku nijak nepřispěla; jsou však velmi charakteristická pro tu poklidnou spekulaci, v níž si liboval latinský zdravý rozum.“ (Histoire des dogmes 4 II, 253-254.) V podrobnějším rozvedení to znamená, že theologie svatého Ambrože nám může máloco říci o spekulativních námětech nauky o Trojici, o předurčení a poměru milosti a svobodné vůle, stejně jako o problémech christologických. Zato však najdeme u něho velmi výrazné formulace týkající se praktických důsledků nauky o vykoupení, o svátostech, o Církvi; zvláště zajímavé pak jsou jeho názory eschatologické.

1. V nauce o Trojici se drží svatý Ambrož východního způsobu vyjadřování, vycházejícího od božských osob, nikoli od podstaty; jeho formulace věroučné jsou prosté, drží se bezpečné skutečnosti a jsou zcela pravověrné. Bůh Otec je „zdrojem“ (fons) druhé božské Osoby, a Syn

opět je „zdrojem“ Ducha svatého, a to v tom smyslu, že Syn sdílí Duchu touž podstatu, kterou sám přijímá od Otce, takže Syn s Otcem jsou jednotným aktivním principem Ducha svatého.¹² Syn je plozen Otcem nutností, jež vyplývá ze samé božské přirozenosti a jež je vyšší než svobodná vůle nebo nutnost v běžném smyslu. (Srv. De fide IV. 9.103.) Úvahami o tom, jakým způsobem tři božské Osoby reálně rozdílné existují bez rozdělení jednoty a jednoduchosti Boží, se Ambrož nezabývá.

2. Co se týče nauky o milosti, zasluhuje pozornosti rozhodnost, s níž Ambrož zdůrazňuje, že ani samo započetí záslužného skutku není možné bez milosti Boží; v této věci se odlišuje od jiných současných Otců. „Vidíš tedy“, praví v komentáři k evangeliu svatého Lukáše, „že všude spolupůsobí s lidskými snahami moc Boží, takže nikdo nemůže stavěti, nikdo nic začít bez Boha.“ (II, 84.) Nebo v traktátu o Kainu a Ábelovi: „Ať pojmeš jakýkoli zbožný záměr, je to Boží dar, Boží vnuknutí, Boží milost.“ (I, 45.)

3. Také v christologii najdeme u Ambrože několik formulací o hypostatické jednotě, jež se staly klasickými: „Zachovávejme rozlišení mezi božstvím a tělesností. V obojím promlouvá jediný Syn Boží, protože v něm je obojí přirozenost; a promlouvá-li týž, nepromlouvá vždycky jediným způsobem.“ (De fide II.) „Není Kristus rozdělen, nýbrž jest jeden, protože obojí jest jedno a jeden je v obojím, to jest v božství i v těle; neboť není jeden z Otce, druhý z Panny, nýbrž týž jinak z Otce, jinak z Panny.“ (De inc. Dom. 35.)

Pokud jde o výklad Vykoupení, neuplatňuje se u svatého Ambrože vůbec tak zvaná theorie mystická či fysická;¹³ vychází v základě z theorie realistické, která zdůrazňuje výkupnou cenu utrpení Kristova, ale aplikuje ji zřetelně ve smyslu tak zvané theorie práva ďáblova, podle níž krev Kristova vykoupila člověka z poddanství ďáblova; praví výslovně, že krev Kristova byla nezbytným výkupným pro člověka, který byl „hříchem prodán ďáblu“, a že jsme se tím stali z dlužníků ďábových dlužníky Kristovými.¹⁴

4. V nauce o svátostech je hlavní pozornost svatého Ambrože soustředěna na křest, eucharistii a pokání. Z jeho výkladu svátosti křtu je zřejmo, že měl zřetelné ponětí o svátosti jakožto znaku, který zároveň symbolicky vyjadřuje i reálně udílí nadpřirozenou milost. (Srv. In Luc. II, 79.) Při bližším vymezení toho, co tvoří vlastní jádro svátosti, se drží dobového řeckého vzoru, podle něhož se hledal paralelismus mezi křtem a Eucharistií, a proto posvěcující princip vidí již ve svěcení křestní vody a skutečný úkon křtu je mu pak jen jakousi aplikací svátosti již existující. (Srv. De myst. 14, 19, 20.)

Pokud jde o Eucharistii, najdeme u svatého Ambrože krásné texty, mluvící zcela jasně o skutečné přítomnosti Těla a Krve Kristovy i o předpodstatnění: „Uznejme, že toto [t. Eucharistie] není něco, co utvářela přirozenost, nýbrž něco, co posvětilo požehnání, a že síla požehnání je větší než síla přirozenosti, protože požehnáním je proměňována i sama přirozenost... Jestliže mělo lidské požehnání takovou moc, aby proměnilo přirozenost [zde mluví A. o proměnění Mojžíšovy hole v hada], co řekneme o samé božské konsekraci, při níž působí vlastní slova Pána Spasitele? Neboť ta svátost, kterou přijímáš, je vytvářena slovy Kristovými. A jestliže řeč Eliášova měla takovou moc, že přivolala oheň s nebes, nebude mít řeč Kristova tolik moci, aby proměnila způsoby prvků?... Či snad slova Kristova, jež mohla z ničeho učiniti něco, co nebylo, nemohou něco, co jest, proměnit v něco, čím to nebylo?... Sám Pán volá: Toto je Tělo mé. Před požehnáním nebeských slov je jmenována jiná způsobu; po konsekraci se mluví o těle. On sám

¹² Quae Filio incognita putas, ea de Filio Spiritus Sanctus accepit. Accepit autem per unitatem substantiae, sicut a Patre Filius. De Spir. S. II, 118.

¹³ Podle této theorie dílo spásy bylo v podstatě vykonáno už samým vtělením: tím, že Kristus přijal lidskou přirozenost, byla očištěna a posvěcena.

¹⁴ Srv. In Luc. VII, 114, 117; In Ps. XXVI, 46.

mluví o své Krvi. Před konsekrací je řeč o něčem jiném, po konsekraci to nazývá krví." (De myst. 50-54.)

Proti nestoriánům učí Ambrož o svátosti pokání, že se jí dají smýti všechny hříchy. Zdůrazňuje, že kněz je při odpouštění hříchů přísluhovatelem Ducha svatého: „Hříchy jsou odpouštěny Duchem svatým. Lidé pak propůjčují pro odpuštění hříchů svou přísluhu, neuplatňují nějakou vlastní pravomoc. Neboť neodpouštějí hříchy ve jménu svém, nýbrž ve jménu Otce, Syna a Ducha svatého." (De Spir. S. III, 137.) Rozlišuje lehké hříchy, delicta leviora, za něž se dává zadostučinění dobrými skutky, a hříchy těžké, delicta graviora, za něž se koná veřejné pokání podle stanovených pravidel. Mluví také zřetelně o ušní zpovědi.¹⁵

5. Eschatologie zaujímá zvláště významné místo mezi věroučnými koncepcemi svatého Ambrože. Důvod je třeba hledat opět v té převaze morálního a asketického zájmu, kterou nalzáme ve všech jeho spisech. Theolog, který si tak silně uvědomoval přede vším jiným právě mravní smysl pozemského života jako přípravy na život věčný, se přirozeně zajímal neobyčejně silně o otázky posledních věcí člověka. Je to vidět už z toho, že kromě druhé řeči nad hrobem bratra Satyra (De fide resurrectionis) věnoval zvláštní traktát výkladu o smrti jako bráně k lepšímu životu (O dobru smrti, De bono mortis). „Kdo by pochyboval", praví v charakteristické pasáži tohoto traktátu, „o dobrotě smrti, když to, co je nepokojné, co je zahanbující, co je nám nepřátelské, co je násilné, co je bouřlivé a ke všem neřestem svádějící, v ní odumírá a jako divoké zvíře je uzavíráno v ohradě hrobu - když jeho vztek odumírá a bezduchá vazba útrob se rozkládá v hlínu, zatím co to, co prospívá ctnostem, co podporuje kázeň, co usiluje k slávě, co sleduje dobro a je poddáno Bohu, vzlétá k onomu vznešenému a zůstává s oním čistým, věčným a nesmrtelným dobrem, jeho se přidržuje a s ním jest, jsouc sním spřízněno, jak se praví: Z jehož i pokolení jsme?" (9, 38.)

Mimo to však jej přirozeně zajímají i otázky posledního soudu, vzkříšení a odměny i trestu na věčnosti. Odpovědi, které na ně dává, jsou po mnoho stránkách zajímavé, i když právě v nich se projevuje vliv heterodoxních idejí Origenových.

Na otázku, co se děje s dušemi zemřelých do příchodu Posledního soudu, odpovídá svatý Ambrož, že již v tomto očekávání konečného soudu zakoušejí duše podle svých zásluh jakoby předchuti odměny nebo trestu. „Na jedny čeká smrt, na jiné sláva; a přece mezitím ani jedny duše nezůstávají bez bolesti, ani ty druhé bez ovoce. Neboť ty první duše jsou skličovány, vidouce, že plnícím zákon Boží jest určena mzda slávy a že andělé pro ně opatrují příbytky, na ně pak čekají tresty za nedbalost a zatvrzelost i hanba a pokoření." (O dobru smrti 10, 47.) Opírá se pak hlavně o apokryfní čtvrtou knihu Esdrášovu, vypočítává svatý Ambrož sedm stupňů nebo „řádů" radosti, již požívají duše spravedlivých hned po smrti jako předchuti konečné blaženosti, která se již nedá lidskými slovy vylíčit. Některé duše spravedlivých vcházejí do ráje hned po smrti - zejména duše patriarchů, proroků, apoštolů a mučedníků.

Konec světa nastane podle svatého Ambrože po období vlády Antikristovy; jeho příchod nelze předpovědět. Pak přijde Kristus a nastane vzkříšení těla; všichni vzkříšení projdou na posledním soudu ohněm, ale pro spravedlivé bude oheň jako osvěžující rosa, kdežto bezbožné pohltní a bude je trýznit na věky; všichni spravedliví pak vejdou do ráje.¹⁶

Nejkritičtější část Ambrožovy eschatologie jest jeho výklad o trvání posmrtných trestů. Věčná muka očekávají podle něho jen ďábly, nevěřící a odpadlíky; ostatní hříšníci budou po očistných mukách ohně nakonec spaseni, a to proto, že vírou nepřestali býti údy Církve:

¹⁵ „Styděl by ses pokorně prosit Boha, před nímž se neskryješ, když se nestydiš vyznávat hříchy člověku, před nímž jsi skryt?" De paenit. II, 91.

¹⁶ Svatý Ambrož mluví na některých místech o dvojím vzkříšení; ale „druhé vzkříšení" lze u něho vykládat obrazně jako výraz pro konečný vstup ospravedlněných duší do ráje. Tento výklad odpovídá jeho myšlence o postupném naplňování slávy, v němž po vzkříšení těla následuje přidružení ke Kristu a pak postupné naplňování blaženosti. (Srv. ep. VII., In Luc. proem. a V, 61.)

„Všichni, kdo byli spojeni se svatosvatou Církví..., dosáhnou milosti věčné blaženosti." (In Ps. CXVIII.) V této heterodoxní koncepci se projevuje nejsilnější vliv Origenových domněnek o apokatastasi, konečném smíření všech rozumných bytostí s Bohem.

6. Nauka svatého Ambrože o Církvi má ráz čistě praktický-; v této věci učil Ambrož spíše jednáním než psaným slovem. Většina významnějších textů, vztahujících se k nauce o Církvi, je obsažena v jeho listech a týká se hlavně poměru Církve a státu. Zdůrazňuje ovšem jednotu Církve a primát Petrův (In Ps. XL, 30, De paenit. 33), ale hlavní jeho snahou je stanovit zřetelně jednak nezávislost Církve na státě, pokud jde o náboženské záležitosti („Božské věci nepodléhají císařské moci", list 20), jednak právo Církve soudit i vladaře ve věcech víry. Císař je údem Církve, „je v Církvi, nikoli nad Církví" (Sermo c. Aux. 36), a proto ve věcech víry soudí biskup císaře, nikoli císařové biskupy (list 21). Jak si představoval uskutečnění této zásady v praxi, ukázal svatý Ambrož dosti názorně svým jednáním.

3. NAUKA O DUCHOVNÍM ŽIVOTE

Mohlo by se zdát na první pohled podivné, že tak výrazný moralista jako svatý Ambrož si vzal za základ svého hlavního mravoučného díla spis pohanského filosofa a řečníka. Ale bližší seznámení se způsobem, jakým použil Ciceronova spisu *De officiis* při práci o svém traktátu *De officiis ministrorum*, přesvědčuje o užitečnosti tohoto postupu. Jako jiní význační Otcové i svatý Ambrož si je dobře vědom, že antická ethika obsahuje mnoho dobrých prvků přirozené mravnosti a že úkolem křesťanské theologie není vyhladit co možná nejúplněji všechno staré, nýbrž uchovat ze starší tradice všechny skutečné hodnoty a zařadit je, očištěné a prohloubené a posvěcené, do nové stupnice hodnot. Způsobem, jakým zpracoval myšlenky Ciceronova díla *De officiis* (jež ostatně nebyly původní), dal svatý Ambrož první dokonalý vzor postupu křesťanského myslitele. Přijal do jisté míry jeho rozvrh látky a některé jeho základní definice - jako rozlišení čtyř základních ctností - protože byly ve shodě s mravní zkušeností; ale dal tomu všemu hlubší smysl a omezený stoický mravní ideál nahradil plností ideálu křesťanského. Jeho „zpracování" je takto zároveň názornou konfrontací, která ukazuje rozdíl mezi ethikou pohanskou a ethikou křesťanskou.

Na prvním místě ukazuje svatý Ambrož, že mravní závazky či povinnosti nejsou něčím samoučelným, nýbrž že jejich pravý význam a vlastní určení je v tom, že jsou pro člověka prostředky k dosažení jeho nejvyšší slávy - k dokonalému životu ve věčnosti, který záleží v blaženém patření na Boha. Zároveň však také připomíná, že tak vysokého cíle nelze dosáhnout jen poslušností přirozeného zákona a lidských pravidel jednání, nýbrž následováním zjevených mravních příkazů a vzorů, jež poskytuje Písmo a magisterium Církve a jichž cílem je dosažení co nejdokonalejší podobnosti s nejvyšším dobrem. Opíraje se o tyto dva základní pilíře rozdílu mezi pohanskou a křesťanskou morálkou, podává svatý Ambrož výklad jednotlivých ctností, který ovšem není zdaleka tak soustavný a úplný jako pozdější systém aristotelsko-thomistický, ale v němž vidíme stejně pronikavý smysl pro účinnou aplikaci mravních příkazů na praktický život tak, aby byly přirozené složky mravního života nejen zachovány, nýbrž i proniknuty co nejúplněji ctnostmi nadpřirozenými.

Nejvýrazněji se však projevuje osobnost svatého Ambrože ve zvláštní pozornosti, kterou věnuje právě nejvyšším ideálům křesťanské askese. Ačkoli má dokonalé porozumění pro lidskou slabost a vede zřetelnou hranici mezi příkázáním (*officium medium*), jež zavazuje každého křesťana, a radou (*officium perfectum*), jež je věcí dobrovolného mravního rozhodnutí, přece je zřejmo, že jeho srdce se obrací neustále k nejvyšším formám askese a že zejména ideál panenství zaměstnává jeho lásku a jeho pozornost. Není nahodilé, že ze šesti morálně-asketických

pojednání svatého Ambrože jsou čtyři věnována stavu panenském a že zejména v pojednání O pannách dovedl vylíčit vznešenost panenství vroucněji a účinněji než kterýkoli z Otců před ním.

Příznačné jsou tu zejména dva rysy: za prvé úplnost jeho chvály, jež zahrnuje celou škálu od zcela praktických výhod - vylíčených s působivou věcností - až po mystickou stránku panenství jako dokonalé oběti, jíž se duše stává podobnou andělům a vstupuje v mystický sňatek s Kristem - a za druhé přesné a zřetelné vymezení panenství jakožto officium perfectum. Šíře jeho pohledu dovede obsáhnout a spravedlivě zvážit oba protipóly; ačkoli by si jako svatý Pavel přál, aby všichni byli jako on, ví dobře, že manželství je věc dobrá a naprosto nezbytná i pro samo panenství, ale ví také, že panenství je lepší, a proto věnuje zvláštní úsilí chvále lepšího. „Ani já neodsuzuji manželství“, praví v traktátu O pannách, „ale přidávám jen úvahu o panenství... Něco jiného je, co vyžadují, něco jiného je, čemu se obdivuji. Jsi vázán k manželce? Nechtěj zproštění. Prost jsi manželky? Nehledej manželky (I Kor. 7; 27). To je příkaz manželům. Co však praví apoštol o pannách? A tak činí dobře ten, kdo provdá svou pannu, ale kdo ji neprovdá, činí lépe (Tt7;38). Ona nehřeší, vdá-li se, tato, nevdá-li se, zaslouží si nesmrtelnou slávu. Tam je lék slabosti, zde chlouba čistoty. Oné nelze nic vytknout, tato sklízí pochvalu“ (I, 6, 24). A o něco dále vysvětluje ještě zřetelněji: „Někdo řekne: Tedy zrazuješ od manželství? Nikoli, já je doporučuji a zavrhuji ty, kdož propadli zlovyku od manželství zrazovat. Vždyť často uvádím jako doklady vzácných ctností manželství Sáry, Rebeky, Ráchel a ostatních starozákonních žen. Kdo totiž zavrhuje manželský styk, zavrhuje i dítky, zavrhuje i lidskou společnost, množící se řadou pokolení... Nezrazuji tedy od manželství, vypočítávám-li plody posvátného panenství. Neboť tato úloha připadá málokterým, ona většině. Nemůže ani býti panen, jestliže se nenarodily. Srovnávám dobré s lepším, aby vyniklo lepší“ (I, 7, 34-35). Poslední věta tohoto textu, ve své stručnosti tak obsažná, by mohla být vskutku mottem celé asketické nauky svatého Ambrože. Není u něho jednostrannosti; má vždycky na zřeteli obě strany a dovede každé dát, co jí náleží.

A nejen to; svatý Ambrož také ví - i když to nikde theoreticky nevykládá, že vyšší dobro je principem nižšího, jako všechno dobro konečné má základ v nejvyšším dobru nekonečném. Tak i panenství je nejen dokonalou osobní, obětí a osobním prostředkem k dosažení dokonalosti pro jednotlivce, nýbrž má základní význam pro celé křesťanské společenství jakožto zdroj duchovní plodnosti. Práce panny přispívá ke společnému dobru, společnému užitku (VIII, 40), protože „panna je dar Boží, oběť rodičů, kněžství čistoty..., je obětním darem matčíným, jehož denní oběti se smiřuje moc Boží“ (VII, 32). Takto stručně naznačenou pravdu rozvíjí sv. Ambrož krásně na příkladu Církve, která je dokonalým vzorem panenství po všech stránkách: „Tak je Církev svatá neposkvrněna obcováním, požehnána potomstvem; pannou je pro čistotu, matkou pro potomstvo. Rodí nás tedy panna plná Ducha, ne muž. Rodí nás panna ne v tělesné bolesti, nýbrž v radostech andělů. Živí nás panna ne tělesným mlékem, nýbrž apoštolovým, jímž kojil ještě rostoucí lid v útlém věku. Která vdaná žena má více dětí než Církev svatá, jež je pannou svátostí, matkou národům, jejíž plodnost dosvědčuje též Písmo: Neboť má více synů osamělá než ta, která má muže (Iz. 54, 1)? Naše panna muže nemá, nýbrž má snoubence, protože jak Církev v národech, tak duše v jednotlivcích se dává Slovu Božímu jako snoubenci věčnému bez jakékoli úhony cudnosti, jsouc uchráněna porušení, naplněna poznáním“ (VI, 31).

Ideál panenství je tedy vyvrcholením celé asketiky svatého Ambrože právě ve svém obecném významu - jakožto dokonalý prostředek nikoli jen osobního posvěcení, nýbrž i rozhojnění milosti v celé křesťanské pospolitosti.

4. VÝZNAM SVATÉHO AMBROŽE

V tradici křesťanské Evropy zaujímal svatý Ambrož vždycky vynikající místo jako veliký obránce práv Církve, nebo přesněji jako první Učitel, který činným a kladným způsobem ukázal správnou cestu pro nezbytné soužití Církve a státu. Je třeba zdůraznit kladný charakter této jeho činnosti. Jeho postoj vůči státní moci není nikdy postojem pouhé negativní obrany nebo pouhé trpné bdělosti nad neporušeností práva; je to vztah činné spolupráce, a dochází-li k nesouladu nebo k otevřenému konfliktu, je tím vždycky vinna světská moc.

To vyplývá jasně z celé pohnuté historie Ambrožovy veřejné činnosti a zejména výrazně se to projevuje v kontrastu mezi poměrem svatého Ambrože ke Graciánovi a mezi poměrem k jeho nástupci Valentiniánovi II. nebo přesněji k císařovně Justině, která byla skutečnou vládkyní. V prvním případě poctivá ochota císařova k součinnosti působila k prospěchu státu i Církve. V druhém případě byl spor vyvolán jediné tím, že byl učiněn hrubý a naprosto neospravedlněný pokus oloupati věřící o jejich kostely a znásilnit svobodu Církve dokonce i v oblasti věroučné. A přes všechnu hanebnost tohoto pokusu zachoval svatý Ambrož, jak jsme viděli, neobyčejnou umírněnost a bojoval proti němu jen prostředky morálními, řešil spor sice se vši rozhodností, ale tak, jako by to byl tak říkajíc spor rodinný, třebaže mohl právem použít jiných a navenek účinnějších prostředků.

Stejně je tomu s jeho vystoupením proti Theodosiovi. Třebaže šlo o veřejné provinění a veřejné pohoršení, v obou případech se snažil svatý Ambrož vyřídit věc nejprve soukromým napomenutím, a teprve, když byl tento zákrok okázale pomínut mlčením, užil veřejného pokárání.

Byla to tedy vždycky druhá strana, která přinutila Ambrože k veřejnému vystoupení - a tak nepřímou a bezděčně přispěla k tomu, že se světu dostalo tak krásného příkladu, jak si má počínat biskup ve věcech veřejných.

Význam tohoto příkladu byl vskutku dalekosáhlý. Dovedeme si dnes stěží představit, jak úžasně musil zapůsobit v době, která ještě žila v představách „monolithického“ nebo „omnikompetentního“ státu, v kterém náboženství bylo podřízeno světské moci. Bylo to po prvé, co si občanská společnost naprosto konkrétním „časovým“ způsobem uvědomila, že existuje zde na zemi, v ní samé, moc, která je vyšší než moc spravující časné blaho obecné - moc, která je duchovní a vede k duchovním cílům, ale proniká všechny oblasti života a neuznává žádnou oblast, v které by zákon Boží neplatil, nýbrž povznáší i nejnižší věci k vyššímu duchovnímu a nadpřirozenému smyslu. A bylo významné, že se tak stalo právě v západní části rozpadávající se říše; neboť právě Západ měl později navázat na příklad svatého Ambrože a přes všechny překážky vytrvale usilovat o vybudování civilisace na tomto základě - na správném rozlišení a spravedlivém vyrovnání moci světské a moci duchovní - kdežto Východ ustrnul ve staré koncepci k trvalé škodě náboženství i státu.

Bylo by však pochybené zdůrazňovat jen vnější význam nebo faktický úspěch tohoto příkladu svatého Ambrože. Důležitější pro hodnocení jeho osobnosti i pro křesťanskou kulturu je skutečnost, že toto dílo nebylo výsledkem obratného a obezřetného politického výpočtu, nýbrž mravního hrdinství, dokonalé nadpřirozené lásky, pro niž hlavním prostředkem a jedinou „taktikou“ při hájení spravedlivého díla je vystavení vlastního života, obět' sebe samého. Nebylo to dílo politika, nýbrž dílo světce; a každé zkoumání církevně politické činnosti svatého Ambrože i jeho významu v křesťanské tradici je pochybené, nevychází-li z této základní pravdy. Právě toto hrdinství dokonalé lásky způsobilo Ambrožovo vítězství v rozepři o milánské kostely; ono však je také jádrem jeho historického prestiže, a v něm je také význam jeho příkladu pro naši dobu a

zejména pro dnešní biskupy. Nemůže to být nikdy vzor pouhého úspěšného politika; je to vzor pastýře, který je opravdu pastýřem a ne nájemcem a který plní svůj úřad se svatou odvahou.

A také je to krásný vzor plně a bohatě křesťanské osobnosti, uvážíme-li, že tento svatý muž činu je zároveň vynikajícím moralistou se vzácným smyslem jak pro praktické podrobnosti mravního jednání, tak pro nejhlubší tajemství vztahu člověka a Církve k Bohu. Spojení praktických schopností s theologickou erudicí a rozjímavým životem není ovšem ojedinelé v dějinách velkých postav Církve, a právě Učitelé Církve a vůbec Otcové hlásali nauku o nutnosti vzájemného vyvažování a doplňování života činného se životem kontemplativním. U svatého Ambrože však je jistý rys neobyčejnosti, daný jak pevným sepětím, tak rychlostí a intenzitou vzájemného prolínání činu a myšlenky ve stupni, jaký stěží najdeme u jiného Učitele. Nabízí se mimoděk srovnání se svatým Řehořem Velikým, který byl také silný charakter vladařský a měl stejně pronikavý rozhled jako svatý Ambrož. Ale svatý Řehoř byl přese všechno duch kontemplativní; nezapomněl nikdy na blaženost rozjímavého života klášterního a nic by ho nebylo tak potěšilo jako moci se vrátit do kláštera. Nic takového nenalézáme u svatého Ambrože. Nemůžeme zajisté tvrdit, že by neoceňoval náležitě kontemplaci - vždyť právě on zdůrazňoval tolik život panenské čistoty jakožto prostředek mystického spojení s Bohem, a traktát O pannách dozajista není dílem ducha orientovaného jednostranně k životu činnému. Víme také ze svědectví svatého Augustina - i kdyby nebylo svědectví jeho vlastních spisů - s jakou soustředěností se pohružoval do studia a rozjímání, ke kterým si vždycky dovedl najít volnou chvíli i v největší zaměstnanosti. Ale zrovna tak by bylo pochybené tvrdit, že by mu byl býval činný život obtížným břemenem. Zdá se, že dovedl přecházet od činnosti ke kontemplaci s rychlostí, která mu nečinila obtíží, a že dovedl v obojím ihned najít správný směr i prostředky k nejrychlejšímu dosažení správného výsledku. Obojí, činnost i myšlenka, mají u něho touž pečeť síly a hbitosti postřehu, a bylo by vskutku beznadějnou otázkou, zdali máme jeho spisy chápat jako doplněk jeho činnosti nebo naopak. Obojí je v dokonalé souhře; jako v jeho činnosti není místa pro nic, co se netýká duchovní správy nebo záležitostí celé Církve, tak i v jeho spisech se neustále ozývá jako průběžný refrén otázka, co je třeba činiti, jaká direktiva vyplývá z myšlenky pro mravní praxi.

To je snad nejpodivuhodnější rys Ambrožovy osobnosti a jeho díla - aspoň vzhledem k nynější době, v níž je tak často a tak hluboce rozdělován život činu a život myšlenky a v níž jsme příliš často svědky, jak lidé hlubokého rozjímavého života osvědčují v praktických náboženských záležitostech žalostnou neschopnost, nebo jak lidé velmi praktičtí vynakládají nadarmo sílu i čas, protože nedovedou postřehnout podstatu věcí. Snad právě proto je modernímu člověku svatý Ambrož postavou poněkud nepochopitelnou - příliš hbitou, úsečnou, nepřístupnou postavou, která negestikuluje, nevytlívá své city, a proto neposkytuje nic, čeho by se mohla zachytit moderní hypertrofie afektu; postavou, která je v slovech i v činech příliš hbitá, aby ochablý rozum ihned pochopil, jak a proč bylo něco řečeno či vykonáno. Ale právě proto by se měl dnešní člověk nebo aspoň dnešní křesťan snažit pochopit právě tuto osobnost a učit se právě od ní.

BIBLIOGRAFIE

nejdůležitější literatury k životu a dílu svatého Ambrože.

I. SPISY SVATÉHO AMBROŽE:

a) Souborná vydání:

1 Maurinské vydání (J. Frische a N. L. Nourry) v Paříži 1686-1690 ve dvou svazcích. Přetisk u Migne, PL 14-17.

2 P. A. Ballerini v Miláně 1875-1883, v šesti svazcích.

3 Nové kritické vydání exegetických spisů vyšlo ve sbírce Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum (CSEL), sv. XXXII, část 1-4, sv. LXII, LXIV.

b) Vydání jednotlivých děl:

1 De mysteriis, ed. G. Rauschen, in: Florilegium Patristicum 7, Bonn 1914.

2 De obitu Satyri fratris..., ed. B. Albers, in: Florilegium Patristicum 15, Bonn 1921. (Obsahuje jen text první řeči Ambrožovy o Satyrovi.)

3 De obitu Theodosii, ed. M. D. Mannix, Washington 1925 (s anglickým překladem).

4 De Nabuthe lesraelita, ed. McGuire, Washington 1927 (s anglickým překladem).

5 De Helia et ieunio, ed. M. A. Buck, Washington 1929 (s anglickým překladem).

6 De Tobia, ed. L. M. Zucker, Washington 1933 (s anglickým překladem).

7 De virginibus, ed. O. Faller, in: Florilegium Patristicum 31, Bonn 1933.

8 Liber de consolatione Valentiniani, ed. Th. Kelly, Washington 1941.

8 Hymny sv. Ambrože: L. Biraghi, Inni sinceri e carmi di S. Ambrogio, Milano 1862. - G. M. Dreves: Aurelius Ambrosius, „der Vater des Kirchengesanges“, Freiburg I. Br. 1893. - Kl. Blume - G. M. Dreves, Analecta hymnica medii aevi 50, Lipsiae 1907. - A. S. Walpole, Early Latin Hymns, London 1922.

c) České překlady:

1 Sv. Ambrože Kniha o mystériích. Přeložil Maurus Verzich O. S. B. In: Pax, roč. XII. (1937) č. 9-12.

2 O dobrou smrti. Přel. Timotheus Vodička. In: Praporec, roč II., č. 4, 5. Praha 1940.

II. NEJSTARI ŽIVOTOPIS SV. AMBROŽE:

Paulinus, Vita S. Ambrosii, životopis sepsaný tajemníkem svatého Ambrože na popud svatého Augustina. Viz PL 14, novější edice: M. S. Kaniecka, Washington 1928.

III. NOVĚJŠÍ MONOGRAFIE O ŽIVOTE A DÍLE:

1 A. duc de Broglie: S. Ambrogio ed il suo tempo. Milano 1897.

2 Týž, St. Ambroise, Paris 1899, 8. vydání 1924.

3 P. de Labriolle: St. Ambroise. Paris 1908.

4 F. H. Dudden: The Life and Times of St. Ambrose, Oxford 1935.

5 A. Paredi: Sant' Ambrogio e la sua età. Milano 1941.

Viz též: F. Cayré: Précis de patrologie I, 508-534. - O. Bardenhewer: Geschichte der altkirchlichen Literatur III, 498-547. - A. duc de Broglie: L' Eglise et l' Empire romain, sv. V-VI.

IV. LITERATURA K JEDNOTLIVÝM THEMATŮM:

a) Sborníky monografických statí:

- 1 Ambrosiana, Scritti varii pubblicati nel 15. centenario dalla morte di S. Ambrogio. Milano 1897.
- 2 Ambrosiana, Scritti... pubblicati nel XVI. centenario dalla nascita di S. Ambrogio. Milano 1942.
- 3 M. Ihm: Studia Ambrosiana. Lipsiae 1890.

b) K exegetickým spisům:

- 1 J. B. Kellner: Der hl. Ambrosius als Erklärer des Alten Testaments. Regensburg 1893.
- 2 A. Engelbrecht: Studien über den Lukaskommentar des Ambrosius. Wien 1903.
- 3 M. Klein: Meletemata Ambrosiana. Doxographica de Exa-meri fontibus. Königsberg 1927.
- 4 F. Meyer: Seelsorge des hl. Ambrosius durch Formung christlicher Bewusstseins. Eine Untersuchung des Lukaskommentars. Roma 1941.

c) Církev a stát:

- 1 H. von Kampenhausen: Ambrosius von Mailand als Kirchenpolitiker. Berlin 1929.
- 2 J. R. Palanque: St. Ambroise et l' Empire romain. Paris 1933.

d) Ke spisu De officiis ministrorum:

- 1 R. Thamin: St. Ambroise et la morale chrétienne au IV. siècle. Étude comparée des traités „Des devoirs" de Cicéron et de St. Ambroise. Paris 1895.
- 2 Th. Schmidt: Ambrosius, sein Werk „De officiis libri III" und die Stoa. Augsburg 1897.
- 3 L. Visconti: Il primo trattato di filosofia morale cristiana. Napoli 1906.
- 4 P. Cannata: De S. Ambrosii libris qui inscribuntur „De officiis ministrorum" quaestiones, Modica 1909.
- 5 J. Stenzelberger: Die Beziehungen der frühchristlichen Sittenlehre zur Ethik der Stoa. München 1933.

e) Nauka o pokání:

- G. Odoardo: La dottrina della penitenza in S. Ambrogio. Roma 1941.

f) Eschatologie sv. Ambrože:

- J. E. Niederhuber: Die Eschatologie des hl. Ambrosius. Paderborn 1907.

g) K listům svatého Ambrože:

- G. Wilbrand: S. Ambrosius quos auctores quaeque exemplaria in epistulis componendis secutus sit. Monasterii Guest. 1909.

TŘI KNIHY O PANNÁCH

PŘELOŽIL P. Dr. JOSEF ZVĚŘINA

I. ÚVOD

Nauka Kristova přinesla největší ethický přelom v dějinách lidstva. Je to něco skutečně úžasného a ojedinělého, když si uvědomíme historický rámec doby, v níž přinesl Kristus lidem blahou zvěst. Jaký nesmírný přerod vznikal v jednotlivcích i společnosti! Nad obojím se vznášelo prokletí názorového bezcestí, zmatku v hodnocení a propadávání v rozvrat. Proti tomu všemu se zdálo evangelium hotovým paradoxem.

Ale tento paradox se stal skutkem!

Jedním z nejnádhernejších květů učení Ježíšova byl ideál „andělského života“, jak brzy dostal název život pohlavní zdrženlivosti. Rada Kristova¹⁷ byla pochopena. Především Pavel, mystik nového člověka v Kristu, snad nejhloběji a nejživěji pochopil nesmírnou ethickou převahu křesťanství nad pohanským materialismem a židovským formalismem. Věnoval i tomu ideálu zvýšenou pozornost.¹⁸ Podobně též sv. Jan razil cestu tomuto způsobu života nejen svou vlastní osobností, nýbrž také inspirovaným slovem.¹⁹ A jejich símě našlo úrodnou půdu hned mezi první křesťanskou generací.²⁰

Byli to pak především ve východní Církvi anachoreté, kteří uskutečňovali v odloučenosti od světa evangelickou radu čistoty. Vnější podnětem bylo - jak ostatně pro mnohé jiné duchovní zjevy - pronásledování.

Později se poustevníci slučovali v obce, ve kterých bydlili každý ve své chatrči (laura), nebo ještě později ve společném domě (koinobion).

Vlastní rozkvět monastického života však spadá do 4. století. Jako nové zjevení působily na Západě zprávy o životě na př. sv. Pavla († 340) nebo sv. Antonína († 356), o klášteřích sv. Pachomia.²¹

První mniši byli laici. Vedle mužů hledaly však dokonalejší život i panny. Tak žila svatým životem v ústraní i sestra sv. Antonína Velikého, sestra sv. Pachomia založila klášter, v němž žilo 400 panen.

Tento nový plamen nadšení přenesl z Východu na Západ svatý Athanasius za svého vyhnanství v Římě (340-345). Z římských šlechticů první zvolila tento ideál Marcella.²² Brzy poté (r.353) přijala i rodná sestra sv. Ambrože Marcellina panenský závoj z rukou papeže Liberiana.⁷ Horlivým šířitelem této myšlenky se stal sv. Eusebius z Vercelli, který mnišství poznal rovněž za vyhnanství na Východě. Zdá se, že tento svatý biskup pohnul svatého Ambrože k založení mužského kláštera u Milána.²³ V Miláně také založil sv. Ambrož první ženský klášter, kam přicházely panny i z dalekého Západu.²⁴

¹⁷ Mt 19, 10-12.

¹⁸ 1 Koř 7, 1. 6-8; 25-40.

¹⁹ srv. Apk 14, 1-5.

²⁰ srv. Sk. ap., 21, 8. 9.

²¹ srv. Hier. Ep. 127, 5.

²² viz tamtéž: (Marcella u Athanasia) „poznala život svatého Antonína, tehdy ještě žijícího, kláštery sv. Pachomia v Thebaidě a řeholní kázeň panen i vdov...“ Marcella pak sama založila ženský klášter na Aventině kolem roku 350. Podobně sestra papeže Damasa Irene; Melanie odešla do Jerusalema a r. 374 založila klášter na hoře Olivetské.

²³ srv. III 1, 1.

²⁴ srv. Augustin, Vyznání VIII 6, 3. I 11, 57.

II.

S tímto historickým vývojem šla ruku v ruce i příslušná literatura. První myšlenky o ideálu čistoty u Otců apoštolských a prvních apologetů²⁵ byly ovšem jen příležitostné. Později vznikají i samostatná díla, především na Východě.²⁶ Opravdu zvláštní zmínky zaslouží první skutečná řehole, tj. souhrn pravidel, jejíž původcem je sv. Basilius Veliký.²⁷ Tento světec byl vzorem sv. Ambroži (je také dochován jeden list biskupu milánskému z r. 375). V této literatuře jsou pokyny pro monastický život; jejich pramenem jsou jednak řeči oněch světců, které měli v egyptských klášteřích mužských i ženských, jednak ideál křesťana, jak jej narýsovali ve svých spisech Klement Alexandrijský a Origenes. Společný obsah je asi tento: bdělost nad smysly, půst, modlitba v určitých denních hodinách, život v samotě, odloučenost od světa a pod.

Literaturu západní obohatil podobným spisem Tertullian²⁸ a sv. Cyprián,²⁹ z něhož sv. Ambrož hodně čerpá. Ale oba tyto spisy jsou dost negativní a spíše kárají než povzbuzují.

III.

Sv. Ambrož tedy chtěl svým spiskem zaplniti tuto mezeru v latinské literatuře, ovšem ne tak jako spisovatel, nýbrž jako pastýř duší. Chtěl proti přísnému spisu Cypriánovu³⁰ vydat knihu pro povzbuzení, posílení, získání. V řecké literatuře našel mnoho látky o chvále panenství, povzbudivé příklady a moudré příkazy. Něco podobného chtěl napsat sám, a tak také podle těchto hesel vzniklo hlavní rozdělení díla na tři knihy.³¹

Psychologické příčiny vzniku Ambrožova díla byly tedy především pastorační. Sám tak naznačuje na začátku první a druhé knihy.³² Ale sv. Ambrož mimo to měl zvláštní úctu k tomuto „nebeskému způsobu života“, jak se sám vyjadřuje,³³ a pokládal náklonnost k této ctnosti za rodové dědictví.³⁴ Z jeho rodu byla panenská mučednice Soteris,³⁵ jeho sestra³⁶ i bratr³⁷ zasvětili Bohu život; také sám zůstal po vzoru Mistrových panicem.

Historické okolnosti, kdy dílo vzniklo, naznačuje mimochodem autor sám. Na konci druhé knihy praví, že není knězem ještě plná tři léta;³⁸ na tři léta naráží také citátem z Písma na

²⁵ Sv. Ignác; Justin, Athenagoras; Tacián; Klement Alex., Origenes.

²⁶ Pseudo-Klement, Athanasius, Řehoř Nysský, Basil Vel., Basil, biskup ankýrský, Method Olympský. Po sv. Ambrožovi ještě ve 4. století Řehoř Naziánský a Jan Zlatoušlý.

²⁷ (PG 31, 889-1306).

²⁸ De virginibus velandis (PL II, 887-914) a jinde.

²⁹ De habitu virginum (CSEL III 1).

³⁰ srv. II, 1, 4: „Snadno se učí tomu, kdo přísnou horlivostí kárá neřestí“; předtím: „měly k zachování kázně vážnou výzvu mučedníka“. Proti tomu chce Ambrož raději učít příklady než příkazy (§ 2) a raději je navazovat (§ 4). Také sv. Augustin poznamenává, že „mučedník Cyprián napsal o šatě panen, ne o slibu panenství“ (De doctr. chr. IV 21, 48).

³¹ srv. úvody k jednotlivým knihám.

³² II 1, 3.

³³ I 3, 11 aj. - Mimo tuto knížku napsal ještě svatý Ambrož „O panenství“ (kolem r. 378), „O poučování panny“ (kolem roku 391) a „Výzva k panenství“ (kolem r. 393). Mimo to velmi energicky se ho zastává ve svých polemických spisech proti ariánům, kteří panenství nenáviděli, a ve svých dopisech. - Spis „O pádu posvátné panny“ asi není Ambrožův, nýbrž snad Nicety z Remesiany. Je to řeč proti jedné Bohu zasvěcené panně, která se prohřešila s jakýmsi lektorem. Spis zdá se mít za základ napomenutí sv. Basila Vel. (zvolání, připomenutí ztracené blaženosti, výtky svedené, výtky svědci a povzbuzení k pokání).

³⁴ III 7, 37.

³⁵ tamtéž.

³⁶ I 3, 10; 6, 26; 9, 54; III 1, 1; 4, 15-17; 7, 32. 37. 38. Byla asi o 10 let starší než Ambrož.

³⁷ srv. „O smrti bratrově“ I 54. Byl o málo starší než Ambrož.

³⁸ II 6, 39.

začátku díla.³⁹ Knězem (a biskupem) se stal 7. prosince 374; vznikla tedy první a druhá kniha před 7. prosincem r. 377. Dále si přeje, aby jeho spis měl počátek z oslavného kázání na sv. Anežku, jejíž svátek se ten den slaví,⁴⁰ tj. 21. ledna.⁴¹ Protože třetí kniha výslovně navazuje na obě předešlé,⁴² možno s velkou pravděpodobností usoudit, že celý spis vznikl mezi 21. lednem a 7. prosincem r. 377. Také je pravděpodobné, že byl hned celý uveřejněn, protože Ambrožovi jistě na jeho rozšíření záleželo, jak vysvítá z toho, co bylo řečeno o psychologických pohnutkách spisu. Mimo to již r. 384 doporučuje jej sv. Jeroným ke čtení jako knihu známou.⁴³

O pramenech Ambrožova spisku víme jen všeobecně, „že sebral, uspořádal a zaznamenal vše, co se dá říci ke chvále panenství“, jak praví týž sv. Jeroným. O chválách panen jistě našel hodně látky v řecké literatuře, o níž byla výše zmínka; proto je první kniha sebráním mnohých prvků z příslušného řeckého písemnictví. V příkladech uvádí sice také typický příklad Kristův, ale ostatní příklady jsou vlastní prací Ambrožovou: o Panně Marii podal snad první její život s panenskými ctnostmi; dále se zmiňuje o sv. Anežce, o mučednici Thekle a mučednici antiošské; uvádí příklad své sestry Marcelliny (s četnými ohlasy příkladu Mariina), sv. Sotery, sv. Pelagie, její matky a sester. Příkazy podává také podle schématu běžného v literatuře předchozí: o víře, ochraně smyslů, o postě, modlitbě, chování atd. Ale podává to neobyčejně jemně, nejdřív jako řeč papeže Liberia, potom jako ctnosti své sestry a konečně jako svá skromná přání. Tím dosahuje protikladu proti sv. Cypriánovi, „který přísně káře neřesti“.⁴⁴ Ale přesto je velmi mnoho podobností mezi spisem biskupa milánského a kartaginského.

Hlavní plán literárního uspořádání známe: první kniha je chvála panenství, druhá podává příklady, třetí zásady duchovního života. Do toho rámce vměstnal několik svých kázání. 1. kázání k lidu o sv. Anežce (I 2, 5-9); 2. o křesťanském panenství před lidem (I 3, 11-4, 19); 3. srovnání panenství s manželstvím - lidu (I 5, 23-11, 66); 4. o Panně Marii, kázání jenom pannám (II 2, 26-18); 5. o umučení sv. Thekly, výňatek delší řeči před pannami (II 3, 19-21); 6. o panně z Antiochie -před pannami (II 4, 22-5, 33); 7. III 1, 1-4, 14 řeč papeže Liberia k Marcellině při její oblačce r. 353. Snad z ní Ambrož něco zachycuje, ale vkládá do ní mnoho svého; 8. III 6, 26-31 zlomek kázání k lidu o Janu Křtiteli. Nápadný je dost neobratný přechod mezi první a druhou řečí (I 5, 20-22), kde Ambrož opakuje s daleko menším půvabem, co řekl skvěle jako řečník o nebeské vlasti panenství v §§ 11-13. Také působí jako zbytečný přívěsek přechod a celá řeč o Janu Křtiteli v knize třetí. Svá kázání ovšem Ambrož jistě ještě při vložení do spisku upravil.⁴⁵

Nikterak nevádí, že spis je věnován sestře Marcellině, kdežto v úvodě ke druhé knize Ambrož praví, že si této knihy přály vzdálené panny. Dedikace jest jen literární forma, velmi častá u antických spisovatelů.

Ambrož jako spisovatel má svůj vlastní styl. Je dost sukovitý a tvrdý. K posouzení slohové krásy knihy O pannách nutno rozlišovat tři vrstvy různé hodnoty. Nejméně půvabná jsou místa, kde právník Ambrož propadá mluvě právnícké (na př. hádka mučednice z Antiochie s vojákem na popravišti II 4, 32). Je v tom jistě hodně duchaplných postřehů, ale do celkového rámce této knihy takové advokátské produkce zapadají dost nevhodně. Daleko krásnější jsou místa, kde strhává Ambrože řečnický vznos (na př. konec řeči o Janu Křtiteli III 6, 31-32). Snad

³⁹ I 1, 3 (Lk 13, 7).

⁴⁰ I 2, 5.

⁴¹ srv. Chronogr. anni 354, nr. XIII.

⁴² srv. začátek druhé a třetí knihy.

⁴³ Ep. Ad Eustochium (22, 22).

⁴⁴ srv. Úvod III, pozn. 1.

⁴⁵ srv. podobná slova Ambrožova v Ep. 47 a 48.

se někomu bude v tom zdát mnoho rétoriky, ale autora nutno chápat v jeho době. Je ovšem jisto, že leckde rétorika svádí Ambrože k upřílišování (na př. srovnání panenství s manželstvím I 6, 24; 9, 56). Konečně nejkrásnější místa jsou, kde mluví nebo píše Ambrožovo srdce kněžské (na př. celá řeč o sv. Anežce; chvála panenství I 3, 10-13; vznešenost panen I 7, 36-8, 51; krásný obraz Mariin II 2, 6-18; umučení panny v Antiochii 114, 22-31; závěr druhé knihy 6, 39-43; krásné a moudré pokyny o správné míře v ctnostných úkonech III 4, 16-18, zvi. § 17, kde je též hodně ohlasu z Vergilia a j.).

Sv. Ambrož skutečně podle slov sv. Jeronýma vložil do své prvotiny vše, co krásného mohl říci o panenství. Římský vzdělanec tu objevuje v úžase a něže krásu neznámého života, a kněžský neofyta ji vyjadřuje v dojemné prvotnosti, v blaženém nacházení metafor z Písma a v rozhodném odklonu od světa, který byl donedávna světem jeho. Tím tento spisek dostává zvláštní půvab a patří jistě mezi nehynoucí perličky písemnictví nejen asketického, nýbrž písemnictví vůbec. Oč výše stojí ušlechtilostí, mravním zápallem, ethickou výší a bohatostí myšlenek nad tak zvanými klasiky! Snad tento překlad přispěje též k odstranění hradby, která dělí klasiky od pozdějších autorů, hlavně ovšem církevních Otců, jako by po Ciceronovi rostl jen literární plevel nebo po Ovidiovi (!) uvadlo lidské srdce, či po Vergiliovi krása a po Tacitovi ušlechtilá moudrost. Novost a krása, svěžest a idealismus, visí nad touto literaturou jako blažené nebe!

IV

Text knihy O pannách se zachoval asi v 91 rukopisech, buď celkově nebo zčásti. Nejstarší rukopisný doklad je Hinkmarův kodex v Remeši z 9. století. Vše, co se týká rukopisné tradice, popisu a filiace jednotlivých kodexů, není zde možno uvádět a nutno odkázat na kritická vydání, o nichž bude hned zmínka.

Ze starších vydání textu jen pro zajímavost uvádíme, že jej vydal r. 1538 v Basileji též náš humanista Zikmund Hrubý z Jelení. První kritické vydání pochází od benediktinů maurinských.⁴⁶

Nové pečlivé kritické vydání provedl jesuita Otto Faller v kolekci *Florilegium patristicum*.⁴⁷

Toto vydání jsme vzali za základ svého překladu. Z něho jsme čerpali skoro vše k Úvodu i ke komentování textu. Kritický aparát bylo nutno vzhledem k účelu tohoto překladu vynechat. Pro úplnější a bohatší informace odkazujeme odborníky na poslední kritické vydání a na příslušnou literaturu, kterou rovněž zde není možno uvést.

V

Překlad se inspiruje dvěma základními hledisky: přiblížit co nejvíce originál dnešnímu čtenáři a přitom zachovat co možná největší věrnost autorově řeči. Pro praxi to znamenalo nejednu obtíž, především v syntaxi a v celkovém rytmu period. Kde bylo nutno autorovo souvětí pro první požadavek paratakticky rozčlenit, bylo třeba pro druhou zásadu vyvolat v prvních člancích jakési napětí a neuspokojení, nač se obyčejně při moderních překladech vůbec nedbá. Rovněž tak bylo nutno pečlivě zkoumat rytmus autorovy řeči, především tam, kde se vypjala v řečnický pathos. Pro zachování tohoto vnitřního rytmu osobitých kadencí jsme museli leckdy sáhnout k položení řídicího slovesa na konec věty, ve škole tak neoblíbenému. Jindy bylo nutno některou celkem zbytečnou částici (na př. ukazovací zájmeno) vypustit. Také bylo mou snahou

⁴⁶ S. Ambrosii, Opera... 2. T., Parisiis 1686-1690; otištěno v Mignovi PL 16, 184-232.

⁴⁷ S. Ambrosii, De virginibus... rec. Otto Faller, Bonn 1933 (*Florilegium patristicum*, fasc. XXXI).

ponechat tvrdé přechody a sukovitost tam, kde je i v autorovi. Nejobtížnější partie byly ve slovních hříčkách, právnických obratech a tam, kde mluvila brevitās romana.

Citáty z Písma svatého jsou celkem z České bible Hejčlovoy a Sýkorovy. Někde je bylo zapotřebí měnit, protože se znění Ambrožovo velmi podobá znění Septuaginty. Kde však toho nutnost nevyžadovala, byl zachováván oficiální text.

Při překladu bylo použito i německého překladu Dra J. Niederhubera, uveřejněného v kolekci Bibliothek der Kirchenwäter.⁴⁸

Nechť najde tento překlad cestu k čistým srdcím! Která již tomu hlasu porozuměla, nechť se ve svém andělském životě upevní, která hledají, nechť tu naleznou světlo a sílu k rozhodnutí!

V Zásmukách na svátek seslání Ducha sv. 1943.

P. Jos. Zvěřina.

KNIHA PRVNÍ

PŘEDMLUVA

I.1. Podle výroku božské pravdy jest nám počet klásti z každého slova, jež naplano vyřkneme.⁴⁹ Mimo to při návratu Páně upadne do nemalé nepřízně každý, kdo podoben jsa služebníku z Písma zakopá si jako bázlivý věřitel nebo lakotný majitel do humna svěřené hřivny duchovní milosti, určené k rozdělení peněžníkům, aby nesly úroky.⁵⁰ Právem je tudíž obávat se nám, když máme přes skrovné vlohy úkol svrchovaně důležitý, množit v lidských srdcích svěřené slovo Boží, že bude požadován též úrok z našeho hlasu, zvláště když Pán od nás žádá dobrou vůli, nikoli úspěch. Proto vznikl plán něco⁵¹ napsat; neboť snáze stihne zahanbení slovo poslouchané nežli čtené: kniha se totiž nerdí.⁵²

2. A tak se odvažuji pomýšlet na pojednání, ne s důvěrou ve své nadání, nýbrž jsa povzbuzen příklady milosrdenství Božího; neboť po vůli Boží promluvila i oslice.⁵³ Jestliže mně, obtíženému břemeny tohoto světa, pomůže anděl, také já otevřu ústa dlouho němá. Může totiž odstranit překážky nezkušenosti Ten, jenž v oné oslici odstranil překážky přírody. - Když ve starozákonní arše rozkvetla hůl knězova,⁵⁴ snadné bude Bohu dát ve svaté Církvi vypučet květu i z našich suků. Proč ztráceti naději, že Pán nebude mluvit v lidech, když mluvil v trní? Bůh ani keřem⁵⁵ nepohrdl! Kéž osvítí i moje trní! Bude snad někdo, kdo s podivem objeví, že i v našem hloží svítí nějaká zář; bude snad někdo, koho náš bodlák nepopálí; najde se snad, komu náš hlas, vycházející z keře, rozváže obuv na nohou, aby vyprostil z pout těla rozlet ducha. Než to jsou odměny, jichž si zaslouží mužové svatí! - 3. Kéž by odněkud stihl pohled Ježíšův i mne, jenž ležím pod fíkem dosud neplodným!⁵⁶ I náš fik by nesl po třech letech ovoce.⁵⁷ Ale odkud hříšným tolik naděje? Kéž aspoň onen vinař z evangelia na vinici Páně, jenž snad již rozkázal náš

⁴⁸ Des Hl. Ambrosius Pflichtenlehre und ausgewählte kleinere Schriften, tibers. von Dr. Joh. Ev. Niederhuber, Kempten 1917 (Bibliothek der Kirchenväter).

⁴⁹ srv. Mt 12, 36.

⁵⁰ srv. Mt 25, 24-30.

⁵¹ „něco“, protože je to první práce Ambrožova; srv. Úvod.

⁵² srv. Cicero, Ad Fam. V, 12, 1.

⁵³ srv. Num 22, 28.

⁵⁴ srv. Num 17, 7.

⁵⁵ srv. Ex 3, 2 n.

⁵⁶ srv. Jan 1, 48.

⁵⁷ srv. Lk 13, 7. - Tři léta vztahuje Ambrož na svá kněžská léta; srv. Úvod a kn. II 6, 39.

fíkovník vytnout, ponechá jej ještě tento rok, až jej okope a dá koš hnojiva, zda snad zdvihne ze země vysíleného a z kalu povýší chudého.⁵⁸ Blahoslavení, kdož pod révou a olivou uzavují koně své, oddávající se po namáhavé jízdě pokoji a radosti!⁵⁹ Na mne padá dosud stín fíku, to jest svůdné vnaidlo světských rozkoší, příliš nízké, aby povzneslo, příliš rozptylující, aby bylo k práci, příliš jalové, aby neslo plod.

4. Snad se někdo podiví, že se odvažuji psát já, jenž neumím mluvit.⁶⁰ A přece, připomeneme-li si, co čteme v evangeliu o kněžích, jak je nám toho důkazem sv. Zachariáš prorok, shledáme, že se vyskytá, co se nevyjádří slovem, ale vystihne perem. Jméno Janovo vrátilo otcí řeč:⁶¹ ani já nemusím ztráceti naděje, že jsa němý, nabudu řeči, vyslovím-li Krista. Jeho rod však, podle prorockého výroku,⁶² kdo vypoví? A tak jako jeho sluha budu velebiti rodinu Páně. Neboť neposkvrněný Pán zasvětil si neposkvrněnou rodinu v tomto těle, plném kalu lidské křehkosti.

CHVÁLA SVATÉ ANEŽKY, PANNY A MUČEDNICE

II. 5. A poněvadž je dnes svátek panny, dobře se hodí mluvit o pannách a knize dát úvod z oslavného kázání.⁶³

Svátek je panny, sledujme (její) neporušenost! Svátek je mučednice, přinášejme oběti! Svátek je sv. Anežky: nechť žasnou muži, neztrácejí naděje děti, podivují se provdané, napodobují neprovdané! - Než co o ní můžeme říci důstojného, když samo její jméno bylo plno záře a chvály! Zbožnost nad hranici věku, ctnost nad hranici přírody, takže se mi zdá, že neměla lidského jména, nýbrž mučednickou předzvěst, již naznačovala svou budoucnost.⁶⁴

6. Ale vím, odkud mi kyne pomoc: Jméno panny náznakem je cudnosti. Jen vyslovím jméno mučednice, a již (tím) pannu velebím. Hned to je velká chvála, že netřeba ji hledat, neboť je tu nasnadě. Mohou tedy ustoupit básnické vlohy, zmlknout výřečnost: jediné slovo je chvalořečí. Tím nechť starci, tím nechť jinoši i hoši se rozepějí. Nikdo nemůže více chvály sklízet, než koho mohou chválit všichni. Kolik lidí, tolik hlasatelů, kteří hlásají zvěst mučednice, sotva její jméno vysloví.

7. Podle pověsti podstoupila mučednictví ve dvanácti letech. Tím odpornější krutost, jež neušetřila ani útlého mládí! Ale nadto veliká síla víry, která i v takovém věku nalezla vyznání. - Bylo na takovém tělíčku místa pro ránu? A ta, jež neměla kde přijmout smrtící ocel, měla čím nad smrtí zvítězit? Ovšem dívky v tomhle věku nesnesou ani zamračení rodičů a při píchnutí jehly pláčou jako při těžkém zranění. Tato se neleká krvavých rukou katanů. Nechvěje se, když stěží vleče řinčící řetězy... Ted' zcela podléhá zbrani zuřícího vojáka, nevědouc ještě, co znamená zemřít, ale jsouc odhodlána, kdyby snad byla proti své vůli přivlečena k oltářům model, rozevřít Kristu náruč v plamenech a přímo v modlářských obětištích znázornit trofej vítězného Pána ...⁶⁵ Ted' vkládá šíji i obě ruce v železná pouta; ale žádné pouto nemohlo sevřít tak útlé údy.

8. Nový druh mučednictví! Ještě nedospělá pro soudní trest, již zralá k vítězství; neschopna boje, již schopna mučednické koruny; stala se v plném slova smyslu učitelkou ctnosti

⁵⁸ Ž 112, 7.

⁵⁹ srv. Gen 49, 11; Mích 4, 4; Zach 3, 10. Réva je symbol pokoje, oliva symbol radosti.

⁶⁰ Sv. Ambrož měl slabý hlas; srv. sv. Augustin, Vyznání VI 3, 3.

⁶¹ srv. Lk 1, 63 n.

⁶² Iz 53, 8.

⁶³ Dnes, t. j. 21. ledna r. 377; srv. Úvod.

⁶⁴ Anežka je z lat. Agnes, což se odvozuje od Agna (ovečka), která je symbolem oběti i čistoty.

⁶⁵ Rozpřaženými rukama tvoří podobu kříže.

ta, u níž věk mohl způsobit zamítnutí. Nevěsta by tak k svatebnímu loži nespěchala, jako tato panna v blahé předtuše vyšla chvatným krokem na popraviště - ne s hlavou ozdobenou zkadeřenými vlasy, ale Kristem, ne ověněna květinami, nýbrž ctnostmi. Všichni pláčou, její oko je suché. Mnozí se diví, že se svým životem, jehož ani neokusila, tak lehko nakládá, jako by se ho z přesycenosti vzdávala. Všichni žasnou, že se stává svědkem Boha, když nemohla rozhodovat pro svůj věk ani o sobě.⁶⁶ Způsobila konečně, že se přijímalo její svědectví o Bohu, na něž by se ještě nedalo, kdyby svědčila o člověku; neboť co přirozenost převyšuje, pochází od původce přirozenosti.

9. Jakou hrůzu budil kat, aby jí nahnal strachu! Jak jí lichotil, aby ji přemluvil! U kolika vzniká tužba, aby s nimi šla k svatbě! Ale ona odmítá: „I to je nesprávné jednání vůči ženichovi, kdyby měl čekat na tu, jež se mu má zalíbit. Mne nechť dostane ten, jenž si mě první vyvolil! Proč čekáš, kate? Ať zemře tělo, jež by mohly milovat oči, jimiž milována být nechci!“... Stála, modlila se, šíji sklonila. - Viděl bys kata se třást, jako by sám byl odsouzen, chvět se popravci ruku, tváře blednout z bázně před nebezpečím cizím, když se dívka nebála vlastního. Je tu tedy v jedné oběti dvojí mučednictví: cudnosti a víry. I pannou zůstala, i mučednictví dosáhla.

PANENSTVÍ MÁ SVŮJ VZOR V ŽIVOTĚ NEBESKÉM

III. 10. Vybízí nás nyní láska k neporušenosti a ty, svatá sestro, byť jen tichem svého skrytého života, k několika slovům o panenství, aby se nezdálo, že jsme přešli jen tak jednu z hlavních ctností. 11. Panenství nezasluhuje chvály jen proto, že se vyskytuje i u mučednic, nýbrž že mučedníky samo rodí. Kdo by je mohl pochopit lidským rozumem, když ho ani příroda nepojala do svých zákonů? Nebo kdo by mohl přirozeným rozumem obsáhnout, co je nad běžné pojmy? Z nebes svolalo panenství (vzor), aby jej napodobilo na zemi. A plným právem si hledalo nebeský způsob života, když si našlo snoubence v nebi. Povznášejíc se nad oblaka, oblohu, anděly i hvězdy, našlo panenství přímo v lůně Otcově Slovo Boží a celou duší je vsálo. Neboť kdo opustí tak veliké dobro, když je byl nalezl? Vždyť olej rozlitý je tvé jméno, pročez milovaly tě děvy a přitáhly tě k sobě.⁶⁷ Konečně není to můj výrok, kdož se nezení ani nevdávají, budou jako andělé v nebi.⁶⁸ Nechť se proto nikdo nediví, že se k andělům přirovnávají ty, jež se snoubí s Pánem andělů. Kdo tedy popře, že z nebe vytryskl tento život, který sotva nalezneš na zemi, leč až když sestoupil Bůh v tyto údy pozemského těla. Tehdy v životě počala Panna a slovo tělem učiněno jest,⁶⁹ aby se tělo stalo Bohem.

12. Namítne snad někdo: Ale vyskytuje se již u Eliáše, že nepropadl žádostem tělesného styku.⁷⁰ - Právě proto byl vzat do nebe,⁷¹ proto se objeví ve slávě s Pánem,⁷² proto má sestoupit jako předchůdce příchodu Páně.⁷³ - I Maria v panenské cudnosti řídila taneční rej.⁷⁴ Než všimněte si, co tehdy tím představovala! Zdaž ne Církev, jež panensky spojila v neposkvrněném duchu

⁶⁶ Před pětadvacátým rokem dívky nebyly „maiores“, takže podle lex Plaetoria nemohly právem uzavírat smlouvy, nýbrž potřebovaly kurátora. Mimo to neprovdané dívky byly v moci otcovské. Z Ambrože tu mluví bývalý právník.

⁶⁷ srv. Píseň písní (Pis) 1, 2; Ambrožův text je podle LXX. Vlg má místo „oleum effusum“ „oleum exinanitum“, místo „adtraxerunt te“ „trahe me“.

⁶⁸ Mt 22, 30.

⁶⁹ Jan 1, 14; Lk 1, 31.

⁷⁰ Židovská a křesťanská tradice, Pismem jasně nedoložená;

⁷¹ srv. 4 Král 2, 11.

⁷² srv. Mt 17, 3.

⁷³ srv. Malach 4, 5; Mt 17, 10.

⁷⁴ srv. Ex 15, 20.

náboženské shromáždění lidu, aby pěli duchovní písně.⁷⁵ - Než čteme, že byly i v chrámě jerusalemském ustanovené panny. Co však praví apoštol? Toto se jim událo předobrazně, aby to bylo náznakem budoucnosti. Předobraz se omezuje jen na malý počet, skutečnost však platí o větším množství.

13. Leč jakmile Pán sestoupením v toto tělo spojil společenstvím Božství a lidskou přirozenost, aniž na nich ulpěla nějaká poskvna smíšení, tehdy se po celém světě rozšířil a v lidská těla vrostl božský způsob života.

To je onen rod, jež budoucnosti znázorňovali andělé přísluhující na zemi,⁷⁶ aby v poslušném a neposkvrněném těle sloužil Pánu. To je ono nebeské vojsko, jež zemi přislíboval sbor plesajících andělů.⁷⁷ Máme tedy doklad starobylosti od pravěku, plnost uskutečnění od Krista.

USTAVIČNÉ PANENSTVÍ JE CTNOST VÝHRADNĚ KŘESŤANSKÁ

IV. 14. Vůbec je nepokládám za něco obdobného jako u pohanů, za něco rozšířeného mezi barbary, za něco obvyklého mezi ostatními živočichy. I když s nimi vdechujeme jeden a týž životodárný vzduch, i když s nimi sdílíme obyčejný stav pozemského těla, i když se ani způsobem plození nelišíme, v tom však jediném přece odmítáme rovnost jako potupnou: pohané panenství předstírají, a naopak je ruší, i když je zasvětili; barbaři je przní, ostatní ho vůbec ani neznají.

15. Kdo mi namítne, že i panny vestálky a kněžky Palladia⁷⁸ zasluhují chvály? Jaká je to čistota, jež záleží ne v mravní hodnotě, nýbrž v letech, jež zavazuje nikoli navždy, nýbrž jenom na čas! Nestydatější je taková neporušenost, jejíž zneuctění se schovává pro pozdější věk. Když panenství určili hranici, prozrazují, že jejich panny nemusí, ba ani nemohou vytrvati. Jaké to náboženství, v němž se přikazuje čistota dívenkám, nečistota stařenám? Ale není čistá ani ta, jíž zákon zbraňuje, a ta nečistá, jíž zákon zprošťuje. Jak podivná to mravnost, kde se donucuje k čistotě, chlípnot potvrzuje zákonem! Proto ani není čistá, jež se drží ze strachu, ani počestná ta, jež se najímá za plat; ani to není stud, jenž se denně vystavuje mrzkosti žádostivých očí a jež stíhají chlípnot pohledy. Udílají se jim úlevy, nabízí se plat, jako by nebylo největším znamením zpustlosti prodávat čistotu. Co se za peníze slíbí, penězi se platí, za peníze se přiřkne, za peníze se přijme. Neumí však koupit čistotu zpět ta, jež se prodává.

16. Co mám říci o fryžských obřadech,⁷⁹ při nichž je nečistota zákonem? A kéž by to bylo jen slabší pohlaví! Co o orgiích Liberových,⁸⁰ kde náboženské mystérium rozpaluje chtíče? Jaký může být život kněze tam, kde se ctí smilstvo bohů? V těchto kultech tedy panny není.

⁷⁵ Narážka na milánský zvyk, zpívat žalmy, který byl v tamní církvi již před Ambrožem.

⁷⁶ 1 Kor 10, 11.

⁷⁷ srv. Lk 2, 13.

⁷⁸ „Kněžky Palladia“ (ne Pallady) jsou totéž co vestálky (srv. Cicero, Pro Scauro 48). Za vestálky se braly dívenky mezi šestým až desátým rokem. Po třicet let musily žít v přísné čistotě u chrámu Vestina na fóru, udržovat posvátný oheň a pod. Po třiceti letech se směly vdát. Římané je měli v hluboké úctě; v cirku měly čestná místa, měly rozličné hmotné výhody, ale provinění proti čistotě se trestalo pohřbením za živa. Na tomto místě sv. Ambrož trochu přepíná, ještě více ve svém listě (Ep. 18) k císaři Valentiniánovi II. o sedm let později, když městský prefekt Symmachus chtěl vestálky obnovit.

⁷⁹ Mínen kult Kybelin (Rhea, Magna Mater Deum, Magna Mater Ideae). Do Říma pronikl tento kult r. 204 před Kristem a od r. 191 měl středisko na Palatině, kde jí byl vystavěn chrám s posvátným kamenem z Pessinuntu. Jádrem mystéria byla Kybelina vášnivá láska ke krásnému Attisovi. Kněží této bohyně sluli Galii; byli to kleštěnci, pověstní nemravností.

⁸⁰ Orgie (z řec. „orgia“ - posvátný úkon) bylo vlastně jméno jen pro noční slavnosti Bakchovy, které pro jejich nemravnost a zločinnost marně hleděl senát zakázat. Co zde míní sv. Ambrož, jsou asi nemravné slavnosti představující smilství Liberovo s Liberou (Ariadnou), které se slavilo rovněž smilstvem a homosexuálními výstřednostmi.

17. Vizme, zda snad přece nějaké filosofické nauky, jež si často vyhrazují místo učitelky všech ctností, nevytvořily panny! V bájích se oslavuje jedna „panna“, jakási pythagorejka.⁸¹ Když ji tyran nutil k prozrazení tajemství, aby ani mučidly z ní nebylo možno vynutit výpověď, překousla si prý jazyk a tyranovi jej vplivla do tváře, takže se neměl koho tázat, když otázky nebraly konce.

18. Duchem statečná, ale v životě těhotná, vzor mlčenlivosti, ale zřícenina čistoty. Byla přemožena chtíčí, již muka přemoci nemohla. A tak ta, jež dovedla skrýti tajemství srdce, neskryla hanbu těla. Přemohla přirozenost, neudržela však sebekázně. Jak by si přála, aby její čistota závisela na jejím slově! A snad právě proto dosáhla oné úpornosti, aby zamlčela svou vinu. Nebyla tedy zcela nepřemožena; neboť tyran, i když se nemohl dopátratí toho, po čem se tázal, přece se dopátral toho, po čem se neptal.

19. Oč statečnější jsou naše panny, které přemáhají i neviditelné moci, které dobývají vítězství nejen nad tělem a krví, nýbrž přímo nad knížetem tohoto světa a vládcem tohoto věku. Anežka byla arci věkem mladší, ale ctností větší, počtem vítězství bohatší, pevností spolehlivější. Jazyka se nezbavila pro strach, nýbrž si jej zachovala pro triumf. Nemusila se totiž bát nějakého prozrazení; její výpověď nebyla zločinná, nýbrž svatá. A tak ona žena jenom zatajila tajemství, kdežto tato svědčila o Bohu, kterého vyznala přirozenost, když věk toho nebyl schopen.

PŮVODCEM PANENSTVÍ JE KRISTUS, SNOUBENEC PANENSKÉ CÍRKVE

V. 20. Ve chvalořečích se činívá zmínka o vlasti a rodičích, aby se vyzvedla připomenutím zploditele důstojnost potomstva. Tak i já se domnívám, ač jsem si nevzal za úkol panenství chválit, nýbrž vylíčit, že se dobře hodí prozradit, kde jest jeho vlast a kdo jest jeho původcem. Nejdřív tedy, kde jest jeho vlast. Je-li vlast tam, kde rodný dům, je vlast čistoty dozajista v nebi.

21. Proto je tu v cizině, tam doma. Co jiného je panenská čistota než neporušenost uchráněná poskvny. A za jejího původce koho můžeme považovat leč neposkvrněného Syna Božího, jehož tělo nevidělo porušení,⁸² jehož božství nevzalo úhony! Vizte tedy, jaké vynikající místo má panenství! Kristus před pannou, Kristus z panny; od Otce zplozen před světem,⁸³ ale z panny zrozen pro svět. Ono pro jeho přirozenost, toto pro náš zisk; oním byl vždy, tímto chtěl se stát.

22. Pohled'te na jinou přednost panenství! Kristus je snoubencem panny, a možno-li říci, Kristus panenské čistoty. Neboť panenství náleží Kristu, ne Kristus panenství. Panna jest, jež se zaň provdala, panna jest, jež nás v lůně nosila, panna jest, jež nás zrodila, panna, jež nás vlastním mlékem kojila, o níž čteme: Jak veliké věci učinila panna jerusalemská! Nezmizí ze skály prsy, ani sníh z Libanonu, ani se nevybije voda zmítaná větrem.⁸⁴ Jaká je tato panna, již svlažují zřídla nejsvětější Trojice, již tryskají ze skály vody, nevysychají prsy, již se line med? Skála pak podle apoštola je Kristus.⁸⁵ Od Krista tedy pochází, že jí prsy nevysychají, od Boha jas, od Ducha proud. To je totiž Trojice, jež svlažuje svou Církev: Otec, Kristus a Duch.

⁸¹ Míneňa Leaena, athénská nevěstka, kterou vyslýchal útrpným právem tyran Hippias, poněvadž měla styky s útočníky Harmodiem a Aristogeitonem. Překousnutí jazyka jí připisuje Ambrož (nebo jeho předloha) asi omylem. Tuto žačku Pythagorovu nazývá Ambrož pannou jen ironicky.

⁸² Ž 15, 10; Sk. ap. 2, 27. 31.

⁸³ srv. Vyznání víry sv. Cyrila Jerus. a nicejsko-cařihradské z r. 381 (DB 9. 37).

⁸⁴ srv. Jer 18, 13. 14 dle LXX; Vlg. jinak.

⁸⁵ 1 Kor 10, 4 (2 80, 15).

23. Od matky však přejdeme nyní k dcerám! „O pannách, praví apoštol, příkazů Páně nemám.⁸⁶ Neměl-li učitel národů, kdo mohl mít? Příkazů arci neměl, měl však příklad. Panenství totiž nelze přikazovat, nýbrž si jen přát; neboť co je nad naše síly, nutno předkládat spíše přáním než závazným učením. Přeji si však, praví, abyste byli bez starosti. Neboť kdo není ženat, stará se o věci Páně, kterak by se líbil Pánu, a panna myslí na věci, aby byla svatá tělem i duchem. Provdaná však myslí na věci světské, kterak by se zalíbila muži.⁸⁷”

SROVNANÍ PANENSTVÍ SE STAVEM MANŽELSKÝM

VI. 24. Ani já neodrazuji od manželství, ale přidávám úvahu o přednosti panenství. Kdo je slabý, praví apoštol, nechť jí zeleninu.⁸⁸ Něco jiného je, co vyžadují, něco jiného je, čemu se obdivuji. Jsi vázán k manželce? Nechtěj rozvazu. Prost jsi manželky? Nehledej manželky. To je příkaz manželům. Co však praví apoštol o pannách? A tak činí dobře i ten, kdo provdá pannu svou; ale kdo ji neprovdá, činí lépe.⁸⁹ Ona nehřeší, vdá-li se; tato, nevďá-li se, zaslouží si nesmrtelnou slávu. Tam je lék slabosti, zde chlouba čistoty. Oné nelze nic vytknout, tato sklízí pochvalu.

25. Pozorujme, libo-li, výhody provdaných žen vůči těm nejmenším, jež mají panny. Necht' se chlubit vznešená paní pozeňnanou plodností; čím více dětí porodila, tím více vytrpěla. Ať si uvádí radost z dětí, necht' však uvede též soužení.⁹⁰ Vdává se, a pláče. Počne a otěhotní. Mateřství tedy zřejmě dříve nese nevolnost než plod. Porodí a stůně. Jak sladké dítě, jež začíná nebezpečím a nebezpečím končí, jež je dříve pro žalost než pro radost, jež se dostane za cenu nebezpečí, a ani pak je nelze vlastnit podle libosti!

26. Nač bych uváděl obtíže spojené s kojením, výchovou a vdáním? To jsou soužení těch šťastných! Matka je obdařena potomstvím, ale zahrnuta bolestmi. O případech nešťastných není třeba mluvit, aby se nezděsili opravdu spořádaní rodiče. Viz, má sestro, jak těžké je utrpení, o němž se ani slyšet nesmí! A to je v této době. Přijdou však dnové, že řeknou: Blahoslavené neplodné a blahoslavené lůno, jež neporodilo.⁹¹ Synové tohoto světa se rodí a plodí, dcera královská se však zřiká rozkoše z muže a rozkoše z těla, aby byla svatá tělem i duchem.⁹²

27. Nač bych líčil těžké služby a posluhování, jež musí ženy prokazovat mužům? Bůh poručil sloužit dříve jim než otrokům.⁹³ To uvádím proto, aby se oddaněji podřídily, neboť jsou-li počestné, dostane se jim odměnou láska, jsou-li nepočestné, trest za hřích.

28. Odtud pochází ono vydražďování vášní, že si jednak líčí tváře umělými barvami ze strachu, aby se mužům nepřestaly líbit, jednak z prznění své tváře pomýšlejí na zprznění čistoty. Jaký to nesmysl, měnit přirozenou podobu a hledat nalíčenou, v obavě před úsudkem manželovým zradit úsudek vlastní! Předem o sobě dává svědectví, když touží měnit, s čím se narodila. Tak snažíc se líbit druhému, předtím sama sobě se musí znelíbit. Kdo je, ženo, pravdivějším soudcem nad tvou ošklivostí než ty sama, když se bojíš býti spatřena ve své pravé podobě? Jsi-li krásná, proč si krásu zastíráš? Jsi-li ošklivá, proč svou krásu lžeš, když tě nečeká odměna ani ve tvém svědomí, ani v šálení druhého? Miluje totiž jinou (než jsi ty), ty jinému se

⁸⁶ tamtéž 7, 25.

⁸⁷ tamtéž 7, 32-34.

⁸⁸ Ř 14, 2.

⁸⁹ 1 Kor 7, 27.

⁹⁰ Zde sv. Ambrož v rétorickém zápalu přehání (od § 23 začíná druhá řeč, proslovená před lidem; srv. Úvod).

⁹¹ Lk 23, 29.

⁹² 1 Kor 7, 34.

⁹³ srv. Gen 3, 16.

snažíš líbit. A budeš se zlobit, bude-li snad milovat jinou, když se u tebe učí klamat? Jsi špatná učitelka křivdy vůči sobě. Ba i taková, jež se oddala svůdci, stydí se sama být svůdkyní, a ač je to špatná cena, přece se neprohřešuje na druhém, nýbrž na sobě. A skoro menší je ohavnost v cizoložství; neboť tam se przní čistota, tu přirozenost.

29. A co peněz to stojí, aby se i krasavice nepřestala líbit! Jedné visí se šije drahé šperky, jiná po zemi vláčí zlatou vlečku. Je to tedy krása koupená či vrozená?

A což, když se užívá všelijakých dráždivých voňavek, perlami se ověšují uši a očím se dává jiný výraz? Co jí zůstává vlastního, když tolik si změní? Zena ztrácí své smysly a myslí přitom, že bude moci žít?

SVĚTLÉ STRÁNKY PANENSTVÍ

30. Jinak vy, svaté panny, které neznáte takového šlechtění, či lépe řečeno, trýznění. Vás zdobí cudné tváře, svatý stud a ušlechtilá čistota. Lidským očím se nevystavujete a své úspěchy nemaříte oklamaním druhého. Máte arci i vy pro svou krásu boj, v němž bojuje sličnost ctnosti, ne těla; tu nezničí žádný věk, tu nemůže vyrvat žádná smrt, žádná nemoc zahubit. Jediným soudcem této krásy může být Bůh, poněvadž miluje i v těle méně krásném duše tím krásnější. Panna nezná těhotenství lůna, bolesti porodu; a přece je četnější dorost zbožné mysli, která zahrnuje všechny jako děti. Jsouc požehnána potomstvím, ušetřena ztráty dětí, nemá pohřbů, má však vnuky.

31. Tak je svatá Církev neposkvrněná obcováním, požehnána potomstvím; pannou je pro čistotu, matkou pro potomstvo. Rodí nás tedy panna plná Ducha, ne muže Rodí nás panna ne v tělesné bolesti, nýbrž v radostech andělů. Živí nás panna ne tělesným mlékem, nýbrž apoštolským, jímž kojil ještě rostoucí lid v útlém věku.⁹⁴ Která pak vdaná žena má více dětí než Církev svatá, jež je pannou svátostí, matkou národům, jejíž plodnost dosvědčuje též Písmo: Neboť má více synů ta osamělá, nežli ta, která má muže?⁹⁵ Naše panna muže nemá, nýbrž snoubence, protože jak Církev v národech, tak duše v jednotlivcích se dává Slovu Božimu jako věčnému snoubenci bez jakékoliv úhony cudnosti, jsouc uchráněna porušení, naplněna poznáním.

DOPORUČOVÁNÍM PANENSTVÍ SE NEODRAZUJE OD MANŽELSTVÍ...

VII. 32. Slyšeli jste, rodiče, jakým ctnostem máte učit dcery své, v jakých předmětech je vzdělávat, abyste mohli jejich zásluhami vykoupit své viny. Panna je dar Boží, oběť rodičů, kněžství čistoty. Panna je obětí darem matčiny, její denní obětí se smíruje Boží moc. Panna je neoddelitelný miláček rodičů,⁹⁶ jenž se nedomáhá věna, od rodičů se nestěhuje, křivdou jich neuráží.

33. Avšak někdo touží mít vnuky a dostat název dědečka. Především vydává vlastní děti, když touží po cizích; pak v naději na nejisté děti začíná otec doplácet na děti jisté; rozdává vlastní majetek a ještě na něho útočí prosbami; nevyplatí-li věna, vymáhají je, a žije-li déle, bývá na obtíž. To znamená zeté kupovat, ne dostávat; ten prodává rodičům i to, aby se mohli za dcerou podívat. Proto ji tedy matka nosí tak dlouho v životě, aby se dcera dostala do cizí moci? Proto se tedy snaží pannu někomu namluvit, aby ji rodičům tím rychleji odvedl?

⁹⁴ srv. 1 Kor 3, 2.

⁹⁵ Iz 54, 1.

⁹⁶ Dokud nebyly zřízeny kláštery, zůstávaly Bohu zasvěcené panny doma u rodičů.

34. Někdo řekne: Tedy zrazuješ od manželství? Nikoli, já je doporučuji a zavrhuji ty, kdož propadli zlovyku od manželství zrazovat.⁹⁷ Vždyť často uvádím jako doklady vzácných ctností manželství Sáry, Rebeky, Ráchel a ostatních starozákonních žen. Kdo totiž zavrhuje soulož, zavrhuje i dítky, zavrhuje i lidskou společnost, množící se řadou generací. Neboť jak by mohlo po staletí následovat pokolení za pokolením, kdyby svatební slast nebudila touhu k plození potomstva? Nebo jak by se mohlo kázat o tom, že nevinný Izák vystoupil na oltář Boží jako zbožná oběť svého otce,⁹⁸ že Izrael viděl Boha v lidském těle⁹⁹ a dal svému národu posvátné jméno,¹⁰⁰ kdyby se jejich původ zatracoval? V jednom arci tito bezbožníci mají pravdu, a tomu i nejmoudřejší přisvědčí, že zavrhujíce manželství, sami vyznávají, že se neměli narodit.

... NÝBRŽ SROVNÁVÁ SE DOBRÉ S DOBRÝM, ABY VYNIKLO LEPŠÍ

35. Nezrazuji tedy od manželství, vypočítávám-li plody posvátného panenství. Neboť tato úloha připadá málokterým, ona většině. Nemůže ani býti panen, jestliže se nenarodily. Srovnávám dobré s dobrým, aby vyniklo, co je lepší. A ani nepronáším mínění své, nýbrž opakují to, jež vyřkl Duch svatý skrze proroka: Lepší jest, praví, neplodnost spojená s ctností.¹⁰¹

36. Neboť především proto, že snoubenky dychtí, aby se mohly chlubit snoubencem, vůbec se nemohou stavět na roveň posvátným pannám; těm jedině náleží volat: Krásný jsi podobou nad syny lidské, rozlit je půvab na rtech tvých.¹⁰² Kdo je tento snoubenec? Ne takový, jenž je oddán všedním povinnostem, jenž se pyšní pomíjejícím bohatstvím, nýbrž ten, jehož trůn je na věky věků.¹⁰³ Dcery králů ve slávě jeho. Po pravici stojí mu královna, oděná v zlatohlav kolkolem zpestřený ctnostmi: slyš tedy, dcero, viz a nakloň ucho! Zapomeň na svůj národ a na svůj domov, protože král zatoužil po tvé kráse, neboť on je Bůh tvůj.¹⁰⁴

37. A všimni si, jak velké dary ti udělil Duch svatý dle svědectví Písma: království, zlato a krásu! Království, buď že jsi snoubenkou věčného krále, anebo že s duchem nepřemoženým neupadáš v zajetí svodům rozkoší, nýbrž jim jako královna vládneš. Zlato, poněvadž jako tento kov, tříbený ohněm, je cennější, tak panenské tělo, posvěcené duchem Božím, zvyšuje svůj půvab. Konečně, kdo si může představit větší krásu nad sličnost té, již miluje Král, váží si Soudce, jež je vyhrazena Pánu, zasvěcena Bohu, vždy snoubenkou, nikdy neprovdanou, aby ani láska nevzala konce, ani stud úhony.

38. To, jedině to je pravá krása, již nic nechybí, jež si jediná zaslouhuje slyšet od Pána: Všecka jsi sličná, milá moje, úhony na tobě není. Sestup sem s Libanonu, snoubenko, sestup sem s Libanonu: pvojdeš a přejdeš od začátku víry, s vrcholků Saniru a Hermonu, od doupat lvů, od pohoří pantherů.¹⁰⁵ Tyto výrazy ukazují dokonalou a bezúhonnou krásu panenské duše, zasvěcené oltářům Božím, jež mezi útoky a doupaty duchovních šelem nepropadla všednosti,

⁹⁷ To jsou manichejci, kteří hlásali jako třetí povinnost spasení zdržovat se pohlavního styku.

⁹⁸ Gen 22, 1 n.

⁹⁹ tamtéž 32, 30.

¹⁰⁰ tamtéž 27 n.

¹⁰¹ Moudr 4, 1 (dle LXX; Vlg. jinak).

¹⁰² Ž 44, 3.

¹⁰³ tamtéž 7.

¹⁰⁴ tamtéž 10-12 (Vlg. jinak).

¹⁰⁵ Pis 4, 7. 8. (Vlg. jinak).

nýbrž se soustředila v tajemství Boží, a tak si zasloužila miláčka, jehož srdce překypuje radostí:¹⁰⁶ (v tom smyslu) víno obveseluje srdce lidské.¹⁰⁷

39. Vůně tvých rouch, praví, nad veškery vonné masti,¹⁰⁸ a dále: vůně tvých šatů jako vůně Libanonu.¹⁰⁹ Hle, panno, k jakým výškám nás vedeš, jaké nám povznesení skýtáš! Neboť pravá tvá vůně je nad veškery vonné masti, jež byly vylity při pohřbu Spasitelově,¹¹⁰ ta vůně prozrazuje, že odumřela hnutí těla i rozkoš údů. Druhá vůně tvá jako vůně Libanonu vydechuje květem panenské čistoty neporušenost těla Páně.

VIII. 40. Proto plást medu tvoří skutky tvoje:¹¹¹ neboť právem lze včelám přirovnávat panenství, tak čisté, tak pracovité, tak zdrženlivé. Včelka se sytí rosou, nezná soulož, tvoří med. Podobně panně je rosou slovo Boží, poněvadž jako rosa sestupují Boží výroky. Její cudnost tkví v neporušené přirozenosti. Potomstvem panny je plod jejích rtů, prost hořkosti, líbeznosti pln. Její práce plyne ke společnému dobru, společný též užitek.

SLOVO PANNÁM

41. Ó, jak bych si, dcero, přál, abys byla napodobitelkou této včeličky, jíž pokrmem jest květ, jež ústy potomstvo své klade, ústy živí. Tu napodobuj, dcero! Nechť žádná rouška lsti nehalí tvých slov, nechť vnějšek nezná šálení, aby jak čistotou se skvěl, tak pln byl vážnosti!

42. Nechť i tobě z úst tvých vzejde pro zásluhy tvoje věčné potomstvo. Neshromažďuj jenom sobě, nýbrž mnohým! Či víš snad, kdy požádána bude duše tvoje od tebe, abys neopouštěla sklady sýpek naplněných obilím,¹¹² jež jsou bez prospěchu jak pro život tvůj, tak pro tvé zásluhy, a abys nebyla vytržena tam, kam nemůžeš svůj poklad nést? Buď tedy bohatá, ale pro chudé, aby majíce podíl ve tvé přirozenosti, měli jej také ve tvém majetku.

43. Též květ ti ukáži, na němž sbírat máš. Ten totiž, jenž pravil: Jsem kvítek na lučině, lilie v údolí jsem. Jak lilie mezi trnám.¹¹³ To jasně značí, že ctnost je obklopena trnám duchů nepravosti, takže nikdo nedosáhne plodů leč jen ten, kdo opatrně přistoupí.

44. Rozpni tedy křídla, panno, ale duchovní, abys vzlétla nad neřesti, chceš-li dostati se ke Kristu. On přebývá na výsostech, avšak nízkého si všímá¹¹⁴ a vzhled jeho jako cedr na Libanonu, jenž korunu týčí v oblaka a kořenem tkví v zemi. Jeho původ totiž v nebi, jeho další život na zemi vydal plody nebeské. Hledej bedlivěji květ tak nádherný, zda jej snad nenalezneš v skrytu svého nitra; neboť v pokorných často tajně vykvete.

45. Rád pučí v zahradách, v nichž jej na procházce našla Zuzana,¹¹⁵ odhodlaná spíše zemřít než dát se zneuctít. Jaké jsou to zahrady, naznačuje sám: Zahrada zamčená jsi, sestro má, nevěsto; zahrada zamčená, pramen zapečetěný.¹¹⁶ To proto, že v takových zahradách tryská proud čist'ounekého pramene, nesa jako pečeť Boží podobu,¹¹⁷ aby změť duchovních stvůr jeho

¹⁰⁶ srv. tamtéž 10.

¹⁰⁷ Ž 103, 15.

¹⁰⁸ Pis 4, 10.

¹⁰⁹ tamtéž 11.

¹¹⁰ srv. Mk 14, 8; Jan 19, 40.

¹¹¹ srv. Pis 4, 11; Přísl 16, 24.

¹¹² srv. Lk 12, 18-21.

¹¹³ Pis 2, 1. 2 (dle LXX).

¹¹⁴ Ž 112, 5. 6.

¹¹⁵ srv. Dan 13, 7. 23.

¹¹⁶ Pis 4, 12.

¹¹⁷ t. j. křestní znamení.

vody nerozstříkovala a nekalila rmutem. Proto je stud uzavřen a chráněn hradbou ducha, aby nebyl přepadení otevřen. A tak jako sad, nepřístupný lupičům, voní révou, dýchá vůní olivy, skví se růžemi, což značí, že v révě kvete zbožnost, v olivě mír a v růži stud posvátného panenství. To je vůně, kterou šířil patriarcha Jakob, když mu bylo přáno slyšet: Hle, vůně syna mého jako vůně bohaté nivy.¹¹⁸ Neboť niva svatého patriarchy, ač byla naplněna téměř všemi plodinami, vydala po větším úsilí o ctnost plody, tato však vydává květy.

46. Nuže, vzchop se, panno, a chceš-li, aby takováto zahrada tobě vůni vydechovala, uzavři ji příkazy svatých proroků: Postav stráž k svým ústům, pevné dveře ke rtům svým,¹¹⁹ abys i ty mohla říci: Jak jabloň mezi stromovým planým, tak jest milý můj mezi mládenci. Ve stínu jeho, jak prahla jsem, sedím, ovoce jeho mi lahodí v hrdle.¹²⁰ Našla jsem toho, ježž miluje duše má. Chopila jsem se ho a nepustila.¹²¹ Ať přijde milý můj do své zahrady a jí její rozkošné ovoce.¹²² Pojď, můj milý, půjdeme na venkov, na pobyt na dvorcích!¹²³ Přitiskni si mě jako pečetní prsten na srdce, jak pečetní prsten na své rámě!¹²⁴ Milý můj bílý jest a červený.¹²⁵

KRISTUS, SNOUBENEC PANEN

Sluší se panno, abys dobře znala, jehož miluješ, a abys pochopila celé tajemství jak nezrozeného božství, tak přijatého vtělení. Je právem označen jako „bílý“, protože je odlesk Otce, „červený“, protože je syn Panny. Září a plá v něm odraz obojí přirozenosti. Pomni však, že v něm přednější jsou znaky božství než tajemství člověčenství, ježto nepřijal bytí z Panny, nýbrž Ten, jenž byl,¹²⁶ v Pannu sestoupil.

47. On, od tebe vojáky odloučený, kopím zraněný, aby nás spasil krví svaté rány, ten ihned tobě odpoví - je totiž tichý a pokorný srdcem¹²⁷ a milý na pohled.¹²⁸ Zdvihni se, větříku od severu, a přijď, větříku od strany jižní; prověj mou zahradu, ať se rozproudí voňavky její!¹²⁹ Neboť ze všech končin světa¹³⁰ zavanula vůně posvátného závazku, již vydaly údy milované Panny. Spanilá jsi, má přítelko, jak dobrá pověst, krásná jak Jerusalems.¹³¹ Nezdobí tedy panny prchavá tělesná krása, zanikající neduhem či smrtí, nýbrž zasloužená dobrá pověst, neupadající a nesmrtelná.

PANNA, SNOUBENKA KRISTOVA

48. A poněvadž jsi hodna srovnání ne s lidmi, nýbrž s nebešťany, jejichž životem žiješ, od Pána přijmi příkazy k zachovávání. Přitiskni mě, praví, jak pečetní prsten na srdce, jak pečetní

¹¹⁸ Gen 27, 27.

¹¹⁹ srv. Ž 140, 3.

¹²⁰ Pis 2, 3 (dle LXX, Vlg. jinak).

¹²¹ Pis 3, 4.

¹²² Pis 5, 1.

¹²³ Pis 7, 11.

¹²⁴ Pis 8, 6.

¹²⁵ Pis 5, 10.

¹²⁶ Žid 1,3; srv. Moudr 7, 26.

¹²⁷ Apk 1, 4. K násl. srv. Jan 19, 33. 34. srv. Mt 11, 29.

¹²⁸ srv. Gen 39, 6.

¹²⁹ Pis 4, 16 (dle LXX).

¹³⁰ Srv. níže § 57.

¹³¹ Pis 6, 3. Místo „suavis“ (Vlg.) má Ambrož „sicut bona opinio“ - věrně podle LXX: eudokia.

prsten na své rámě,¹³² aby tím výrazněji vynikly důkazy tvé moudrosti a tvých skutků. V nich má zářit božským obrazem Kristus, jenž jsa v celé přirozenosti roven Otcí, zjevil, cožkoli přijal z božství Otcova. Proto i sv. Pavel praví, že jsme v Duchu znamenání,¹³³ poněvadž obraz Otcův máme v Synu, pečeť Synovu máme v Duchu. Jsouce znamenání touto Trojicí, střežme se bedlivěji, aby neposkvrnila ani lehkomyšlnost, ani podvodné cizoložství pečeť vrytou v srdcích našich.¹³⁴

49. Než pryč s touto obavou u posvátných panen, jimž především dala Církev tak silnou záštitu. Ta v péči o zdar útlého potomstva sama jako hradbu, jako věže staví svá plná nádra,¹³⁵ dokud nezlomí útok obléhajících nepřátel a nedobude pevnou mateřskou ochranou pokoje svým zdatným dětem. Proto praví prorok: Budiž pokoj ve tvém opevnění, blahobyť ve tvých palácích.¹³⁶

50. Tehdy sám Pán míru¹³⁷ ještě pevnější rukou uchopí sobě svěřenou révu a spatří své ratolesti rašit; nastaví tvář a bude chránit rodící se plody před závany větru, jak sám dosvědčuje: Svou vlastní vinici před sebou mám. Tisíc nech si, Šalomouně, a dvě stě, správčové jejích plodů.¹³⁸

51. Předtím praví: Šedesát reků ji obstupuje, junáků izraelských, všichni ti jsou ozbrojeni, vycvičení v boji,¹³⁹ zde však „dvě stě“: rozmnožil se počet, kde se i plody rozmnožily, ježto čím kdo světější, tím má větší oporu. Tak prorok Elizeus ukázal, že mu stojí k ochraně voj andělů,¹⁴⁰ tak Jesus Nave (Josue) spatřil vůdce nebeského vojska.¹⁴¹ Kdož tedy mohou pro nás dokonce bojovat, mohou v nás uchránit (onen božský) plod. Vám však, posvátné panny, jež v bezúhonné cudnosti uchováváte příbytek Páně, dostává se zvláštní ochrany. Nic divného, bojují-li za vás andělé, když samy andělským bojem bojujete. Je hodna jejich ochrany čistota panen, které žijí jejich životem.

52. Nač bych dále rozprávěl chválu čistoty? Čistota i anděly stvořila. Kdo ji uchoval, je anděl, kdo ji ztratil, je ďábel.¹⁴² Odtud dostal život jméno Bohu zasvěcený: panna jest, jež se Bohu zasnuje, nevěstka, jež bohy učinila.¹⁴³

ODMĚNA PANENSKÉHO ŽIVOTA ZDE NA ZEMI

A co mám říci o vzkříšení, jehož odměnu již máte? Při vzkříšení se nebudou ani vdávati, ani ženiti, nýbrž budou jako andělé v nebi,¹⁴⁴ praví (Pán). Co nám je slíbeno, vy již máte; život,

¹³² Pis 8, 6 (viz pozn. 14).

¹³³ srv. Ef 1, 13.

¹³⁴ srv. 2 Kor 1, 22. 28

¹³⁵ srv. Pis 8, 10.

¹³⁶ Ž 121, 7.

¹³⁷ Iz 9, 6.

¹³⁸ Pis 8, 12.

¹³⁹ Pis 3, 7. 8 (Vlg. jinak).

¹⁴⁰ srv. 4 Král 6, 14 n.

¹⁴¹ srv. Jos 5, 13 n.

¹⁴² Míneň hřích andělů.

¹⁴³ Etymologická hříčka: panna Bohu zasvěcená je „religata“ (připoutána), odtud „religio“ - řehole (české slovo řehole je však od regulae - stanovy). - Podle starozákonního pojetí byl celý národ vyvolený snoubenkou Boží; modloslužba byla zvána také smilstvem. V tom smyslu zde praví sv. Ambrož, že nevěstka stvořila bohy-modly.

¹⁴⁴ srv. Mt 22, 30; Lk 20, 35.

po němž my toužíme, vy již vedete. Z tohoto světa jste, ale nejste v tomto světě.¹⁴⁵ Svět si zasloužil vás přijmout, ale udržet vás nedovedl.

53. Než jak krásné: andělé pro svou nezdrženlivost¹⁴⁶ klesali z nebe na svět, panny svou čistotou stoupají ze země do nebes! Blažené panny, jichž nemámí tělesné svody ani nesráží kal vášní! Střídmost v jídle a zdrženlivost v pití zbraňují poznat neřesti, tím že zbraňují poznat jejich prameny. (Tento) pramen hříchu oklamal často i spravedlivé. Proto lid Boží, jakmile usedl k pití,¹⁴⁷ Boha zapřel. Proto Lot nepoznal a připustil soulož s dcerami.¹⁴⁸ Proto kdysi synové Noemovi s odvrácenou tváří musili přikrýt stydkost otcovu.¹⁴⁹ Onen všetečný na ni pohleděl, onen stydlivý se zarděl, onen šetrný ji přikryl; vždyť i sám Noe byl by se hanbil, kdyby to býval viděl. Jaká je síla vína, když obnažila toho, jehož neobnažila ani potopa!

OZDOBOU PANEN JEST, ŽE SE NEZDOBÍ

IX. 54. O čem ještě mluvit? O štěstí, že vás nerozněcuje chtivost majetku? Chudý žádá, co máš, nehledá, co nemáš. Výtěžek tvé práce je chudému pokladem; i kdyby to jen dva peníze byly, je to dar hodný štědrého dárce.

Slyš tedy, sestro, čeho se ti nedostává! Nemusím snad ani já tebe poučovat, ani ty se učit, čemu se máš vyhýbat; život v dokonalé ctnosti nemá zapotřebí poučení, neboť učí sám. Vidíš, jak se některá nese jako bůžek v procesí; našnořená, aby se líbila a obracela na sebe zraky a pohledy všech, tím ošklivější, čím více se chce líbit; odporná, neboť se lidem spíš zprotiví, než se muži zalíbí. Vám proti tomu sluší víc, že jste zanechaly strojení, a právě to je ozdobou, že se nezdobíte.

55. Pohled' na propíchané ušní boltce, ustrň nad břemeno, pod nimiž se chýlí šije! Rozdíl mezi kovy utrpení neulehčuje. Jedné řeže hrdlo řetěz, jiné svírá nohu okov; nezáleží na tom, tíží-li tělo zlato či železo. Tak si ověšují šiji, tak si chůzi ztěžují! Nic na tom nemění drahocennost, leda to, že se vy, ženy, musíte bát, abyste o ta mučidla nepřišly. Co záleží na tom, zda vás (k nim) odsuzuje rozsudek jiných či váš? Proto jste dokonce ubožejší než ti, jež odsuzuje veřejné právo, neboť ti si přejí okovům uniknout, vy do nich upadnout.

56. A jak žalostný je stav, když se na nevěstu přihazuje jako při prodeji na krásnou otrokyni: koupí, kdo víc nabídne. Ba lépe je tomu při prodeji otrokyň, jež si často volí pána samy. Vybírá-li si panna, je to chyba, nevybírá-li, je to potupa. I když je krásná a sličná, touží a zároveň se bojí být spatřena: touží, aby sebe tím draže prodala; bojí se, aby právě ono spatření nebylo jí k hanbě. Jak odporná změť tužeb a podezíravého strachu, když přijdou nápadníci, aby ji chudý nápadník neošálil, bohatý si ji nezošklivil, krásný se jí nevysmál, urozený jí nepohrdl!

MNOHO PANEN JIŽ POROZUMĚLO

X. 57. Někdo snad řekne: Denně nám pješ o pannách chvály. - Co mám dělat, když denně totéž zpívám, a úspěchu nemám? Není to však mou vinou. Ostatně přicházejí k zasvěcení panny od Placencie, přicházejí od Bononie, přicházejí z Mauritanie, aby zde přijaly obláčku. Divná věc: zde kážu, jinde přesvědčuji. Je-li tomu tak, budu musít kázat jinde, abych vás přesvědčil.

¹⁴⁵ srv. Jan 17, 6. 16.

¹⁴⁶ srv. Gen 6, 2. Podle pojetí sv. Ambrože smilnili andělé s dcerami lidskými, ale nebyli svrženi do pekel, nýbrž sídlí ve světě, vlastně mezi nebem a zemí (srv. Ef 6, 12).

¹⁴⁷ Ex 32, 6 n.

¹⁴⁸ srv. Gen 19, 30.

¹⁴⁹ srv. Gen 9, 21 n.

58. Jak to, že jednají podle mé rady i ty, které mě neslyší, kdežto ty, jež mě slyší, na mne nedají? Poznal jsem však mnoho panen, že chtějí poslechnout, ale že jim brání matky - a což je povážlivější, též vdovy - i jenom (na kázání) přijít. — Těm chci do svědomí položit tuto otázku: Kdyby vaše dcery chtěly milovat člověka, dle zákona mohly by si vybrat koho by chtěly.¹⁵⁰ Mohou-li volit člověka, Boha si zvolit nesmějí?

59. Vizte, jak sladký je plod čistoty, když se ujal i v srdci barbarů! Panny, přivedené z nejzazších krajín Mauritanie, touží se tu zasvětit. I když jsou všechny jejich rodiny v zajetí,¹⁵¹ jejich čistota v zajetí upadnout nemůže. Hlásí se v království věčné, byť úpěla v křivdách otroctví.

60. Nač bych mluvil o pannách z Bononie, o tom požehnaném šiku čistoty, jež se zřikají světských radostí a obývají svatyni panenství? Ne soužitím pohlavním, nýbrž cudným soužitím se rozmnožily do dvacetinásobného počtu a stonásobného užitku; opustily otcovský dům a bydlí pod stany Kristovými jako nezdolné bojovnice čistoty. Tu pějí duchovní zpěvy, jindy si zaměstnáním dobývají živobytí a také na milodary opatřují prostředky.

61. Objeví-li pannu vhodnou k přijetí na zkoušku, jdou všemožně ve stopách za skrytou kořistí až k samému příbytku. Nebo svitne-li snazší naděje vzletu, uvidíš všechny stoupat s rozpjatými perutěmi, šumět křídly, blyštět se a tleskat, aby vzlétající obklopily čistým rejem, až vstoupí, zapomenouc domu otcovského, v říši panenství a království čistoty.

KTERAK PŘEMÁHATI PŘEKÁŽKY

XI. 62. Je dobré, když péče rodičů jako jemný vánek rozněcuje pannu k čistotě; ale krásnější je, když se žár mládí i bez pomoci starších sám od sebe vznítí v plamen čistoty. Odeprou-li ti rodiče věno, máš zato bohatého Snoubence; spokojena s jeho pokladem, nebaž po otcovském dědictví! Oč výše stojí čistá chudoba nad uspořeným věnem!

63. Což jste kdy slyšeli, že by kdo byl zbaven oprávněného dědictví pro touhu po bezúhonnosti? Rodiče se stavějí proti, ale jen na oko. Nejdříve odporují, protože se bojí věřit; často se horší, aby ses naučila vítězit; vyhrožují, že se tě zřeknou, aby vyzkoušeli, zda umíš vzdorovat ztrátě časných věcí; přílišným lichocením tě mámí, aby se přesvědčili, zda tě neoblomí všelijaké svůdné příjemnosti. Tento nátlak je pro tebe, panno, cvičením! A tyto první boje ti chystají úzkostná přání rodičů. Přemoz, dcero, příchýlnost k rodičům, přemůžeš (touhu) po domově, přemůžeš (touhu) po světě!

64. Ale dejme tomu, že vás čeká ztráta dědictví. Zda nenahradí budoucí nebeské království ztrátu pomíjejícího a nejistého jmění? Není nikoho, věříme-li nebeským slovům, není nikoho, kdo opustí dům nebo rodiče nebo bratry nebo ženu nebo syny pro království Boží a nedostane se mu sedmkrát tolik v tomto čase, v budoucím pak věku neobdrží život věčný.¹⁵² Svěř svůj úvěr Bohu! Svěřuješ-li peníze člověku, půjč je Kristu! Platí jako dobrý strážce uložené důvěry vysoké úroky za vklad tvé víry. Neklame pravda, nešidí spravedlnost, nepodvádí ctnost. Nevěříte-li slovům, věřte aspoň příkladům!

¹⁵⁰ Podle zákona byl souhlas nevěstin nutný k platnosti manželství, ale ve skutečnosti si zřídkka ve starověku dívky volily snoubence samy. (Srv. § 57.)

¹⁵¹ Narážka na pronásledování od donatistů za Firma a ještě více za jeho bratra Gildona, který r. 373 Firma s pomocí Theodosia st. přemohl a donatistům ozbrojenou mocí pomáhal, až jej Stilicho porazil.

¹⁵² srv. Lk 18, 29; ale slova „sedmkrát tolik“ jsou ze Sir 32, 13.

PŘÍKLAD JEDNÉ PANNY

65. Vzpomínám jedné dívky, kdysi urozené před světem, nyní urozenější před Bohem. Když ji rodiče a příbuzní nutili k sňatku, utekla se k posvátnému oltáři. Kde je panně lépe, než kde se obětuje obět' panenská? Než tím neskončila její odvaha. Stála u oltáře Božího -obět' čistá, panenská žertva. Vloží si ruku kněze na hlavu, žádajíc zásvětnou modlitbu; nedbá náležité doby čekatelské, skloní se pod horní část oltáře a praví: „Což mě lépe zahalí závoj než oltář, na němž se svítí závoje? Víc sluší takový snubní závoj, na němž se denně proměňuje Kristus, hlava všech. Co děláte, moji milí? Proč mě ještě znepokojujete vdavkami? Již dávno mám o sebe postaráno. Dáváte mi ženicha? Našla jsem lepšího. Vynášejte si jeho bohatství, vychvalujte urozenost, ličte moc! Mám snoubence, jemuž se žádný nevyrovná, bohatého (celým) světem, mocného (vší) vládou, urozeného nebeským původem. Máte-li takového, vezmu si jej; nemůžete-li ho nalézt, není to, draží, starost o mé zaopatření, nýbrž závist.“ Mlčení ostatních kdosi přerušil: „Což, kdyby tvůj otec žil, dovolil by, abys zůstala neprovdaná?“ Na to ona s větší zbožností a s hlubší úctou: „Možná, že proto zemřel, aby nekladl překážek.“ Tato odpověď o otci byla předpovědí tomu, jenž tak mluvil; stvrdil ji náhlou smrtí. Ostatní pak, kteří jí bránili, bojíce se stejného osudu, začali být jejímu úmyslu nakloněni. Její panenství nezpůsobilo obvyklých útrat, nýbrž nadto získalo neporušenost.

Zde vidíte, dívky, odměnu zasvěcení! Vy, rodiče, výstražný příklad hříchu!

KNIHA DRUHÁ

ÚČELEM TÉTO DRUHÉ KNIHY JE POVZBUZENÍ PŘÍKLADY

I. 1. V předešlé knize jsme chtěli vyložit - nevíme, zda se zdarem-jak vznešené je poslání panny, aby sama milost tohoto nebeského poslání roznítla čtenářku. V druhé knize sluší pannu poučit a jaksi obohatit její vědění výkladem příslušných příkazů.

2. Chybí nám však k napomínání síla a k poučování schopnost, neboť učitel musí vynikat nad toho, koho učí. Proto, aby nás nikdo nevinil, že jsme předsevzatému úkolu nedostáli nebo že jsme si více osobili, rozhodli jsme se ji poučovat raději příklady¹⁵³ než příkazy. Více lze prospět příkladem, protože se nepovažuje za těžké, co se již stalo, nýbrž za užitečné, co se již osvědčilo, a za úctyhodné, co na nás po předcích přešlo jakýmsi dědictvím jejich duchovní síly.

3. Viní-li nás kdo z osobivosti, nechť nás raději viní z povolnosti, že jsem ani toho nechtěl odepřít prosícím pannám. Raději jsem se chtěl vystavit nebezpečí zahanbení než nevyhovět jejich přání, když sám Pán Bůh laskavě plní jejich tužby.

4. A ani není možno hovořit o osobivosti, protože se měly kde poučit, a hledaly tudíž u mne spíše slova povzbuzení než poučení. Onu povolnost lze jistě omluvit, protože - i když měly k zachovávaní kázně vážnou výzvu mučedníka¹⁵⁴ - nepokládal jsem za marné, navnadím-li je svou lichotivou řečí k sladkosti řeholních slibů. Snadno se učí tomu, kdo přísnou horlivostí kárá neřesti; my, kteří učít neumíme, raději navnazujeme!

5. Protože mnohé vzdálené toužily mít užitek z mých slov, napsal jsem tuto knihu.

¹⁵³ Srv. Úvod.

¹⁵⁴ Asi sv. Cypriána (srv. Úvod), nikoli sv. Pavla, ani sv. Anežky.

PŘÍKLAD PANNY MARIE

II. 6. Hle, obraz panenství - život Mariin!¹⁵⁵ V něm se zrcadlí krása čistoty a příklad ctnosti. Odtud si vezměte vzor pro život! Zde máte takřka v nejvlastnější podobě podánu školu ctnosti, jež ukazuje, co máte napravit, co v sobě vytvořit, čeho se držet.

7. První, co vzbuzuje dychtivost k učení, je vznešenost učitelova. Co je vznešenější nad Matku Boží? Co jasnější je nad tu, již sám Jas vyvolil, co čistší té, jež plod zrodila bez tělesné úhony? A jak mám mluvit o jejích ostatních ctnostech? Panna byla nejen tělem, nýbrž i myslí, neboť své nitro neposkvřila nižádnou zradou: pokorná srdcem, vážná v řeči, obezřetné myslí, střídá v hovoru, dychtivá v četbě. Skládala naději ne v nejisté bohatství, nýbrž v modlitbu chudého, čilá k práci, cudná v řeči. Dbala toho, co soudí Bůh, ne, co lidé, Nikoho neurážela, se všemi se snášela v dobrém, před staršími povstávala, sobě rovným nezáviděla, vyhýbala se chlubnosti, řídila se rozumem, milovala ctnost. Kdy taková panna urazila rodiče, kdy se hašteřila s příbuznými? Kdy pohrdla nuzným, kdy se vysmála slabému, kdy se vyhnula potřebnému? Navštěvovala jen ty muže, před nimiž se milosrdenství nemusí uzardít a ostych jich pominout. Nic nevlídného v jejím pohledu, nic drzého v řeči, nic necudného v jednání: ne změkčilé držení těla, ne loudavá chůze, ne rozpustilý křik. Tak již její zevnějšek je obrazem jejího nitra a příkladem ctnosti. Spořádaný dům se má poznat již v předsíni a hned při vstupu má být patrné, že uvnitř není tma, aby náš vnitřní život, tělem nezastíněn, jako světlo lampy uvnitř stojící vyzářoval navenek.

8. Mám líčit její střídmost v jídle, její přečetné zbožné úkony? Střídmost - jak byla nad lidskou přirozenost, pro zbožnost pak že v přirozenosti není vůbec podkladu? V jednom že nebylo přestávek, v druhém dvojnásobný počet postních dnů? A dostavila-li se potřeba občerstvení, byl to obyčejný pokrm, aby uchránil před smrtí, ne pochoutky aby skýtal. Touha po spánku se nedostavila dřív, než bylo opravdu nutno. A ještě když odpočívalo tělo, bděl duch, jenž často ve snách opakuje, co se četlo, nebo pokračuje v tom, co spánek přerušil, tvoří předsevzetí nebo nutká k provedení.

9. Z domu nevychází, jen když jde do chrámu - a to ještě s rodiči - nebo příbuznými. Doma pracuje v ústraní, venku jde v doprovodu, ač nemá lepšího strážce než sebe samu. V chůzi i v chování vzbuzuje úctu a nečiní kroku, aby tím nestoupala v ctnosti. Má-li panna jiné jako strážce těla, svých mravů strážkyni má jen sebe. Mnohému bude se jí učit, když sebe samu vyučuje a když jí učitelkami jsou ctnosti; cokoli pak činí, bude školou (dokonalostí). Tak Maria usilovala o vše, jako by ji vedli mnozí; tak plnila všechny ctnostné úkony, že víc poučení dávala, než přijímala.

10. Tak ji evangelista vyličil, tak ji shledal anděl, takovou vyvolil Duch svatý. Nač bych uváděl jednotlivosti, jak ji rodiče milovali, jak mluvili cizí o té, jež si zasloužila, aby se z ní narodil Syn Boží? Při příchodu andělově byla doma bez družky, aby nikdo nerušil její usebrání a nevytrhoval. Netoužila po družkách, vždyť měla přítelkyně v dobrých myšlenkách. Ba snad tím méně byla opuštěná, když byla samotná. Jak mohla být sama, když měla kolem sebe tolik knih, tolik andělů, tolik proroků?

11. Konečně i Gabriel nalezl ji tam, kde obvykle ji navštěvoval. Ulekla se Maria anděla pro jeho mužskou postavu, ale poznala jej jako dobrého známého, jakmile zaslechla oslovení. Zděsila se muže, ne anděla, by sis všimla, čemu popřávala zbožného sluchu, jak cudná byla v pohledech. Konečně po pozdravu umlkla a (teprve) po oslovení odpověděla. Jestliže se zprvu v úleku zarazila, slíbila pak poslušnost. Vypráví Písmo, že byla uctívá vůči bližním.

¹⁵⁵ Sv. Ambrož byl asi první, jenž takto sestavil život P. Marie jako vzor panenství.

12. Vzrostla v pokoře, jakmile poznala, že si ji Bůh vyvolil. Hned spěchá do hor k příbuzné. Zajisté ne proto, aby se předobrazem utvrdila ve víře, když již uvěřila zvěstování andělovu. Blahoslavená, která uvěřila, pravila Alžběta.¹⁵⁶ U příbuzné zůstala tři měsíce. V této době nehledá utvrzení ve víře, nýbrž prokazuje pozornost. A to potom, když se dítě hnulo v životě matčině a pozdravilo Matku Páně, projevujíc dříve úctu nežli život.

13. Tolik znamení pak následovalo: neplodná porodila, panna počala, němý mluvil,¹⁵⁷ Simeon očekával, hvězdy přinášely zvěst.¹⁵⁸ Maria, ač se vydávala na cestu s chvatem, zůstala nyní při těchto zázracích klidná a zachovávala toto všechno v srdci svém.¹⁵⁹ Ač byla matkou Páně, dychtivě se učila Božím příkazům; ač Boha porodila, toužila Boha znát.

14. Proč by jinak chodila každoročně o velikonocích s Josefem do Jerusalema? - Vždycky je u panen ochráncem jednotlivých ctností stud. Musí být s panenstvím nerozdílný, neboť panenství bez něho je nemožné. Proto ani Maria nechodí do chrámu bez strážce svého studu.

15. Toto je obraz panenství. Taková byla Maria, že život jí jediné stačí, aby byl vzorem všem. Líbí-li se původkyně toho obrazu, všimněme si díla samého, aby, kdo chce její odměnu, napodobil její příklad. Co vzorů ctností na této jediné panně září! Skrytá cudnost, znamení víry, zbožná poslušnost; jako panna doma, jako ochotná pomocnice ve službě lásky, jako matka v chrámě.

16. Kolika pannám vyjde vstříc, kolik jich obejmě a přivede k Pánu se slovy: „Tato uchovala lože Synu mému, svatební lůžko bez úhony cudně uchystala.“ Jak sám Pán je doporučí Otcí, opakuje totéž: „Otče svatý, to jsou, jež jsem chránil pro tebe, v jejich náruč Syn člověka hlavu schýlil, u nich spočinul.¹⁶⁰ Prosím, ať jsou se mnou, kde jsem já. Než nemají tu být jen samy sobě, když pro sebe nežily: nechť tato spasí rodiče, tato bratry. Otče spravedlivý, svět mě nepoznal¹⁶¹ tyto však mě poznaly, svět však poznat nechtěly.“

17. Jaká to sláva, jaká radost plesajících andělů, že může v nebi být, jež žitím nebeským žila na zemi! Tehdy i Maria vezme bubínek¹⁶² a bude řídit panenské chóry, pějící Pánu, že prošly mořem světa, ušetřeny světských příbojů. Tehdy každá takto zaplesá: I vstoupím k oltáři Boha svého, před Boha, který mě od mládí naplňoval radostí.¹⁶³ Přináším Bohu v oběť díky a plním sliby Nejvyššímu.¹⁶⁴

18. Nepochybuji, že budete mít oltáře, když vaše duše - odvažují se to říci - jsou oltáři, na nichž se denně obětuje Kristus za spasení těla. Neboť je-li tělo panny chrámem Božím,¹⁶⁵ co jest její duch, na němž takřka popel těla ruka věčného Velekněze prohrabala a znovu roznítla, takže z něho vyšlehuje plamen ohně Božího? Blahoslavené panny, jež dýcháte nesmrtelnou milostí jako sady vůní květů, jako chrámy zbožností, jako duchem kněžství oltáře!

¹⁵⁶ Lk 1, 45; srv. k celému Lk 1, 26-56.

¹⁵⁷ t. j. Zachariáš; srv. Lk 1, 64.

¹⁵⁸ srv. Mt 2, 1-12.

¹⁵⁹ Lk 2, 19.

¹⁶⁰ . srv. Mt 8, 20.

¹⁶¹ srv. Jan 17, 25.

¹⁶² tedy Maria, sestra Mojžišova;

¹⁶³ srv. Ex 15, 20. 8 Z 42, 4.

¹⁶⁴ srv. Ž 49, 14.

¹⁶⁵ srv. 1 Kor 3, 16; 6, 19; 2 Kor 6, 16.

SVATA THEKLA

III. 19. Necht' tedy Maria řídí kázeň vašeho života. Thekla necht' učí jeho oběti! Prchá před sňatkem, a jsouc obět' ženichova vzteku i dravost šelem zkrotila vznešeností svého panenství. Byla předhozena divé zvěři; chtíc odvrátit i zraky mužů a před dravým lvem vzdávajíc se života, dosáhla, že museli cudně klopat oči, kdož dychtili po nečistých pohledech.

20. Bylo vidět šelmu, jak leží na zemi, líže panně nohy a mručením naznačuje, že nemůže posvátnému tělu panny ublížit. Dravec se klaněl své kořisti, zapřel svou přirozenost a vzal na sebe lidskou, když jí lidé ztratili. Viděl bys lidi plné zvířecosti - jako by se do nich přirozenost zvířat přelila - dráždit šelmu k dravosti, kdežto zvíře líbat panně nohy a tím učít, co činit mají lidé. Tak je panenství podivuhodné, že udivuje lvy. Ač byli dravci hladoví, nesvedlo je krmení; ač byli dráždění, nezvládla je zuřivost; ač byli popichováni, nerozlítlo je rozdráždění; ač byli zvyklí kořist rozsápat, nedali se strhnout, nepodlehli pudu. Učili zbožné úctě, když se panně klaněli, učili i čistotě, když jen nohy panně lízali, s očima jakoby ze studu sklopenýma, aby nějaký muž nebo zvíře nepatřilo na obnaženou pannu.

21. Někdo snad řekne: „Proč jsi uvedl příklad Marie, jako by bylo možno, aby některá žena byla schopna napodobit Matku Páně? Anebo Theklu, kterou vychoval Učitel národů? Přiveď takového učitele, chceš-li mít takovou žačku!" - Uvedu vám takový příklad z doby nedávné, abyste pochopily, že apoštol není učitelem jedné, nýbrž všech.

NEZNÁMÁ PANNA V ANTIOCHII

IV. 22. Není tomu dávno, žila v ústraní před světem v Antiochii jedna panna.¹⁶⁶ Čím více se však vyhýbala pohledům mužů, tím více je rozplameňovala. Krása, o níž se jen slyší, kterou však není možno spatřit, rozněcuje větší touhu, a to dvojitým hnutím: láskou a zvědavostí. Neboť nic není milejšího nad to, o čem oko nesoudí, ale po čem dychtí jen roztoužená mysl. A tak svatá panna, aby nedávala těmto tužbám naději na úspěch, zavázala se slibem čistoty a zhasla nešlechtný plamen vášně tou měrou, že již nemyslili na lásku, nýbrž na pomstu.

23. Vzniklo pronásledování. Dívka nedovedla utéci, ale jistě se třásla strachem. Aby neupadla do rukou těm, kdo jí ukládali o stud, naplnila mysl oddaností k Bohu s takovou zbožností, že se smrti nelekala, a s takovou cudností, že na ni čekala. Přišel den odměny. Všichni jsou v napětí. Přivedli dívku, jež slíbila dvojí boj: čistoty a víry. Jakmile ji spatřili, pevnou v slibu, bázlivou v cudu, ochotnou k mučení, rdící se před jejich pohledy, hleděli si vymyslet, jak by ji oloupili o čistotu a tím i o víru, jak by ji zbavili toho nejcennějšího a vzali jí pak i ostatní. Poruč panně, aby buď obětovala (modlám), nebo že bude zavlečena do nevěstince. - Jak ctí své bohy, kdo takto rozhodují? Nebo' jak sami žijí, kdo takto rozsuzují?

24. Tu dívka, ne v rozpacích o víru, nýbrž ve strachu o panenství praví k sobě: „Co mám dělat? Dnes budu buď mučednicí nebo pannou. Obojí koruna není mi přána. Ale tam, kde se popírá Původce panenství, ani panenský stav nebude v úctě. Jak můžeš být pannou, budeš-li věrolomně ctít modly,¹⁶⁷ jak můžeš být pannou, miluješ-li cizoložníky, jak můžeš být pannou, toužíš-li po hříšné lásce? Lépe jest být pannou myslí než tělem. Dobré je obojí, když je možné. Ne-li, buď aspoň čistá před Bohem, když ne před lidmi. I Rahab byla nevěstkou¹⁶⁸ jakmile však

¹⁶⁶ Kdo je tato panna, není známo. Baronius nejdříve myslil na Theodoru Alexandrijskou, ale později své mínění odvolal. Další důvody proti uvedli bollandisté. Jsou totiž zachována akta, která tito učenci pokládají za skutečná a pravá akta prokonsulární. Ta ukazují velikou podobnost s tímto vyprávěním Ambrožovým. Nelze však určit, co na kterém závisí.

¹⁶⁷ Doslova „budeš-li ctít nevěstku“, snad z Apk 17, která je symbolem všech nepřátelů Kristových; srv. též I 8, 52, pozn. 34.

¹⁶⁸ srv. Jos 2, 1-21; 6, 17-25.

uvěřila, byla spasena. I Judit¹⁶⁹ si vzala šperky, aby se svůdci líbila. Poněvadž však tak učinila z víry, ne ze smyslnosti, nikdo ji nepovažoval za cizoložnou. Zachovala-li pod záštitou víry cudnost i vlast, snad i já si věrností ve víře zachovám čistotu. Tamto se podařilo. Neboť kdyby Judit byla dala přednost čistotě před vírou, byla by ztratila vlast i čistotu."

25. Podle těchto příkladů a zároveň pamětlivá jsouc slov Páně: Kdokoliv ztratí život svůj pro mne, nalezne jej,¹⁷⁰ plakala, mlčela, aby nečistý neslyšel ani jejího hlasu; nezvolila zneuctění čistoty, nýbrž odvrátila zneuctění Kristovo. Uvažte, zda mohla chybit tělem, když nechybila ani hlasem?

26. S ostychem dlouho tajeným mluvím a s obavou přecházím k líčení té řady hanebností. Zavřete sluch, panny: dívku Boží vedou do nevěstince! Teď však slyšte: panna Kristova může být znásilněna, ne však zhanobena! Kdekoliv je panna Bohu zasvěcená, chrám je Boží. Nevrhá nevěstinec hanbu na život, nýbrž čistota snímá hanbu toho místa.

27. Sbíhá se množství chlípníků do domu hanby. Myslete, posvátné panny, na zázrak mučednice, odmyslete si název místa! Uzavřeli holubičku dovnitř, jestřábi tropí hluk venku, rvou se, kdo se první vrhne na kořist. Ona však s rukama k nebi pozdviženými, jako by přišla do domu modlitby, ne do brlohu vášní, praví: „Kriste, zkrotil jsi před pannou dravé lvy,¹⁷¹ máš moc zkrotit i dravou lidskou mysl. Na mládence v peci padala z ohně rosa,¹⁷² před Židy stála voda jako stěna,¹⁷³ - tvým milosrdenstvím, ne přirozeným zákonem. Zuzana pevně stanula již k popravě, a přece zvítězila nad cizoložníky.¹⁷⁴ Uschla pravice, jež sáhla na dary tvého chrámu.¹⁷⁵ Nyní vztahují ruku přímo na tvůj chrám. Když jsi nedovolil krádež, nedovoluj chlípnou svatokrádež! Necht' je i nyní dobrořečeno tvému jménu, abych odešla jako panna, když jsem byla přivedena k hanbě."

28. Sotva skončila modlitbu, vpadne hrozný muž ve vojenském šatě. Jak se panna zhrozila, když mu zástup lidu s hrůzou ustoupil! Ale nezapomněla na četbu z Písma a praví: „I Daniel se přišel podívat na popravu Zuzany a sám jediný osvobodil tu, kterou lid odsoudil. Může být i v tomto vlčím rouše skryt beránek. Má-li Kristus legie¹⁷⁶ má i vojáky. Či snad vešel kat? Neboj se, duše má, ten dělá mučedníky!"

29. O pannu, víra tvá tě uzdravila.¹⁷⁷ Voják jí praví: „Neboj se, prosím, sestro! Přišel jsem sem jako bratr život spasit, ne utratit. Zachraň mě, aby ses sama zachránila! Vešel jsem jako nečistý, chceš-li, vyjdu jako mučedník. Vyměňme si šat: můj patří tobě, tvůj mně, obojí Kristu. Tvůj šat mě učiní skutečným bojovníkem, můj tebe pannou. Zcela se zahališ, já raději méně, aby mne pronásledovatel poznal. Vezmi roucho, jež skryje ženu; dej mi své, jež posvěti mučedníka! Vezmi plášť, jež panně údy skryje, uchová čistotu! Vezmi přilbu, jež ti schová vlasy, zakryje tvář! Stydívali se, kdo vešli do nevěstince. Ovšem, když vyjdeš, neohlížej se, pamětliva ženy Lotovy, jež pozbyla své přirozenosti, ač čistými očima pohleděla na nečisté. Ani se neboj, že tvá oběť utrpí! Sám se dám za tebe Bohu v oběť, ty za mne budeš bojovníkem Kristovým. V čistotě pak budeš mít svou pravou vojenskou službu, jež bojuje za odměnu nehynoucí, pancíř

¹⁶⁹ srv. Jud 10, 3.

¹⁷⁰ Mt 10, 39.

¹⁷¹ t. j. před sv. Theklou; srv. výše hl. 3.

¹⁷² srv. Dan 3, 50.

¹⁷³ srv. Ex 14, 21.

¹⁷⁴ srv. Dan 13, 45 nn.

¹⁷⁵ Snad 3 Král 13, 4; srv. níže § 38, pozn. 3.

¹⁷⁶ srv. Mt 26, 53.

¹⁷⁷ srv. Lk 8, 48.

spravedlnosti,¹⁷⁸ aby tělo duchovně chránil, štít víry, aby odvrátil zranění, přilbu spásy. Tam je záruka naší spásy, kde je Kristus, protože muž je hlavou ženy,¹⁷⁹ hlavou však panny Kristus."

30. Při těch slovech sňal plášť, ale ještě budil podezření, že je pronásledovatel a chlípák. Panna nastavuje šiji, voják plášť. Jak vznešený okamžik, jaká krása, když se v domě hanby zápolí o mučednickou palmu! Uvažte nadto, kdo tak činí: voják a panna! Tak nepodobné povahou, z milosrdenství Božího však podobné, aby se splnilo proroctví: Tehdy vlci a beránci spolu se budou pásti.¹⁸⁰ Hle, ovečka a vlk, nejen spolu se pasou, nýbrž i obětují. Možno ještě víc? V přestrojení prchá dívka z osidel; nenesou ji vlastní křídla, nýbrž duchovní, a což nebylo vídáno, z brlohu vychází jako panna, ovšem Kristova.

31. Ti, kteří hleděli očima a neviděli nic,¹⁸¹ jako draví vlci vyli na kořist. Jeden - nestydatější nad jiné - vešel. Jakmile spatřil skutečnost, zvolal: „Jak to? Vešla sem dívka, vidím tu muže! Není to pohádka o panně a lani,¹⁸² nýbrž je tu skutečně z panny voják. Ba slyšel jsem, ale nevěřil, že Kristus proměnil vodu ve víno. Mění již i pohlaví. Uteč odtud, pokud jsi, čím jsi byl! Či se i se mnou stala změna, že něco jiného vidím, a něčemu jinému věřím? Přišel jsem do nevěstince, vidím rukojmí.¹⁸³ Ale přece vyjdu změněn: přišel jsem chlípák, vyjdu čist."

32. Voják, velký vítěz, hoden mučednické koruny, byl jako viník místo panny odsouzen k smrti, ježto byl místo panny jat. Tak vyšla z nevěstince nejen panna, nýbrž i mučedníci. Dívka prý příběhla na popraviště, oba zápasili o smrt. Voják prohlašoval: „Já jsem na smrt odsouzen, tebe soud osvobodil, když stihl mne." Dívka však odporovala: „Nezvolila jsem si tebe jako rukojmí na smrt, nýbrž přála jsem si tě mít za ochránce panenství. To je-li v nebezpečí, smlouva trvá; jde-li o krev, nechci ručitele, mám čím platit. Nade mnou je vyřčen rozsudek, když byl vyřčen kvůli mně. Kdybych tě měla ručitelem peněžním a soudce by v mé nepřítomnosti tvůj majetek přiřkl věřiteli, jistě bys mě žaloval, abych tvůj úvazek hradila svým majetkem. Kdybych tak neučinila, kdo by mě nepokládal za hodnou nehodné smrti? Oč větší je dluh, v němž jde o život! Zemřu nevinná, abych neumřela ve vině. Jiné možnosti tu není: dnes budu vinna krví tvou, nebo jako mučednice svojí. Jestliže jsem se rychle vrátila, kdo se odváží mě odmítnout? Kdybych byla otálela, kdo měl by odvahu osvobodit mě? Plnějším právem patřím do rukou spravedlnosti nejen pro svůj útěk, nýbrž i za smrt druhého. Vydám své tělo na smrt, když jsem je nevydala v potupu. Panna se může vystavit ráně, když se nevystavila hanbě. Unikla jsem pohanění, ale neodstoupila ti mučednictví. Změnila jsem jen šat, ne přesvědčení. Překazíš-li mi smrt, nezachránil jsi mě, nýbrž podvedl. Nepři se se mnou! Slyš a neodporuj! Neber mi dobrodiní, jež jsi mi prokázal! Odpíráš-li mi tento rozsudek, vrháš mě v dřívější. Rozsudek nový mění předchozí. Neváže-li mě poslední, váže první. Můžeme rozsudku oba vyhovět, dovolíš-li, abych byla popravena. Na tobě nemohou vykonat trest jiný, u panny jest ještě její čistota. A tak budeš šťastnější, uvidíš-li, že jsi místo nevěstky učinil mučednici, než kdybys mučednici opět snížil v nevěstku."

33. Jaký byl konec? Oba bojovali, oba zvítězili. Palmu vítězství svatí mučedníci nedělili, nýbrž zdvojnásobili. Tak si vzájemně prokázali dobrodiní: dívka dala mučednictví počátek, voják výsledek.

¹⁷⁸ Ef 6, 14. 16.

¹⁷⁹ srv. 1 Kor 11, 3.

¹⁸⁰ Iz 65, 25 (Vlg. má singulár).

¹⁸¹ srv. Mt 13, 13.

¹⁸² Agamemnon obětoval místo své dcery Ifigenie bohyni Artemidě laň.

¹⁸³ V originále vadimonium, t. j. osoba, která svým životem ručí, že se místo něho dostaví v určitém čase k soudu. - Právnícká myšlenka!

PODOBNÝ PŘÍKLAD ZE SVĚTA POHANSKÉHO

V. 34. Než také školy filosofů do nebes vynášejí pythagorejce Damona a Fintia.¹⁸⁴ Jeden z nich byl odsouzen na smrt; vyžádal si lhůtu k urovnání svých záležitostí. Úskočný tyran v domnění, že odsouzený za sebe nikoho nenajde, žádal rukojmí, aby na něm byla provedena poprava, kdyby se odsouzený omeškal. Nevím, co je z obou věcí krásnější, ale krásné je obojí: jeden našel na smrt rukojmí, druhý se obětoval. Když se viník k trestu nedostavoval, přijal rukojmí trest s klidnou tváří. Když už jej vedli na popraviště, přítel se vrátil, sklonil šíji, hrdlo nastavil. Tehdy tyran v podivu nad tím, že je filosofům dražší přátelství než život, žádal, aby jej přijali za přítele mezi sebe ti, jež předtím k smrti odsoudil. Tak je krásná šlechtnost, že se před ní sklání i tyran!

SROVNANÍ OBOU PŘÍKLADU

35. Je to chvályhodné, ale náš příklad je krásnější. Neboť tam oba byli muži, zde je to panna, jež nejdříve přemohla tělesnou žádost. Ti byli přátelé, tito se neznali. Ti se obětovali jen jednomu tyranovi, tito více tyranům a nadto krutějším. Onen jich ušetřil, tito je usmrtili. Mezi oněmi přáteli byl jeden povinen tak jednat, tito jednali oba dobrovolně. Tito také o to byli moudřejší, že jejich cílem bylo mučednictví, oněch přátelství; první bojovali o přízeň lidskou, tito o přízeň Boží.

36. Poněvadž jsem se zmínil o onom králi,¹⁸⁵ bude vhodno dodat, co on soudil o svých bozích. Tím spíše uznáte, že jsou slabí, když se jim jejich vlastní ctitelé posmívají. Tento vládce přišel jednou do chrámu Jovova a rozkázal, aby sňali zlatý plášť, jímž byla modla zahalena, a dali jí vlněný; zlato prý v zimě studí a v létě tíží. Tak svého boha potupil, domnívaje se, že nedovede snášet ani chlad, ani tíhu. Podobně když viděl, že Eskulap má zlatý vous, poručil jej odstranit, protože pokládal za nevhodné, aby měl syn vous, když Eskulapův otec Apollo ho ještě neměl. Jindy zase dal vzít modlám zlaté misky, ježto prý „je přáním lidí dostat od bohů vše dobré, nic však není lepšího nad zlato“. Je-li zlato nedobré, nemají ho bozi mít; je-li dobré, více se hodí lidem, kteří ho dovedou užít.

37. Tak je zesměšnil, že si ani Jupiter nemohl zachránit svůj plášť, ani Eskulap svůj vous, ani Apollo nezačal mužnět, ani všichni tak zvaní bohové si nemohli schovat misky, jež drželi, neděsíce se ani tak svatokrádeže, jako spíše nemajíce života. Kdo by ctil ty, kteří se nedovedou ani jako bozi bránit, ani jako lidé něco schovat?

38. Naproti tomu, když chtěl zločinný král Jeroboam z chrámu Boha našeho odnésti dary, jež tam věnoval jeho otec,¹⁸⁶ a chtěl obětovat na posvátném oltáři modlám, vztažená ruka mu uschla a nepomohly mu jeho modly, k nimž volal. Potom se obrátil k Bohu s prosbou o milost, a hned se mu ruka, jež uschla pro svatokrádež, uzdravila pro víru. Je to krásný příklad jak milosrdenství Božího, tak jeho hněvu: při modloslužbě mu ruka odumírá, v lítosti dosahuje odpuštění.

¹⁸⁴ O Damonovi a Fintiovi viz Cicero, De officiis III 5; Tuscul. Disp. V 22, 63; De finibus II 79. Oba však tuto pověst nesprávně kladou do časů tyrana Dionysia.

¹⁸⁵ t. j. Dionysiovi, ovšem mylně (srv. pozn. 1). Co následuje, vypráví o Dionysiu tyranovi Cicero, De natura deorum III 83.

¹⁸⁶ Snad podle 3 Král 12, 25-13, 6. Ale Jeroboam neobětoval v chrámě Boha našeho, nýbrž v Sichemu; ani mu neuschla ruka, když obětoval, nýbrž když ji vztáhl na proroka; ani nechtěl odnésti dary, jež tam věnoval jeho otec. Sv. Ambrož se asi mylí, jako častěji při citátech z Písma.

ZÁVĚR DRUHÉ KNIHY

VI. 39. Tento dárek jsem vám, posvátné panny, uchystal, jsa sotva tři roky knězem.¹⁸⁷ Vlastních zkušeností nemám, ale jsem poučen vaším životem. Jakou bych mohl mít zkušenost, když jsem před nedávnem přijal víru? Vidíte-li tu nějaké květy, sbírejte je: jsou natrhány v zahradě vašeho života. Nejsou to pro panny příkazy, nýbrž o pannách příklady. Moje slova líčí jen obraz vaší ctnosti, v mé řeči jak v zrcadle vidíte jen odraz své vznešenosti. Je-li v mých slovech jaký půvab, vy jste jej vdechly v mou mysl; vaší je zásluhou vůně, kterou šíří můj spis. A poněvadž kolik hlav, tolik smyslů, je-li v mé řeči něco skvělého, necht' čtou to všechny; je-li v ní co stravitelného, necht' to zkušenější okusí; je-li co rozvážného, necht' se to vryje v srdce, tváře rozníti; je-li co květnatého, necht' tím nepohrdne kvetoucí mládí.

40. Musil jsem vznítit lásku nevěsty, neboť je psáno: Milovati budeš Pária Boha svého.¹⁸⁸ a Musil jsem aspoň řeči k svatbě jaksi zkadeřit vlasy, neboť se praví: Tleskej rukama a dupni nohou.¹⁸⁹ Musil jsem věčné snubní lože posypati růžemi.¹⁹⁰ I při světské svatbě zní nevěstě vstříc dříve radostný potlesk než rozkazy, aby ji dříve neranila tvrdá řeč, než ji něžnostmi oblaží vřelá láska.

41. I bujní oři mají rádi poplácání šije,¹⁹¹ než se dají zapřáhnout. Konečně se snáze podrobí lichotivému slovu než krotícímu bičí. Jakmile skloní šíji pod jho, tísni je uzda a pohání bičik, souspřeží je strhuje a sousední kůň nutí do kroku. Tak i u naší panny musí být takové posvátné laskání; musí vidět na samém prahu svatebního domu nebeské lože a veřeje ověňčené listovím a kochat se šumem uvnitř hlučícího davu, aby ze strachu neodvrhla jho Páně dříve, než se na jeho hlas pod ně skloní.

42. Přijď tedy sem z Libanonu, nevěsto, přijď sem z Libanonu: pře jdeš a projdeš.¹⁹² Častěji musíme tento verš zpívat, aby některá panna, nevěří-li hlasu lidskému, následovala hlasu Božího, až ji zavolá. Tuto nauku jsem nevymyslel já, nýbrž je nám dána; tak ji vyjadřuje nebeské zjevení v tajemné písni: Ó, bys mě políbil polibkem úst svých! Jsou lepší prsa tvá než víno, vůně tvých mastí nad všechny voňavky. Olej rozlitý je tvé jméno.¹⁹³ Celé toto místo se ozývá milostnou hrou, budí jásot, rozněcuje lásku. Proto se praví: Milovaly tě děvy a přitáhly tě. Poběžme po vůni tvých mastí! Uvedl mě král do svého stánku,¹⁹⁴ Začal polibkem, aby vstoupila do jeho stanu.

43. Panna tak pevná v tvrdé práci a v osvědčené ctnosti, že rukou otevírá brány, vyjde na pole, bydlí v hradě, na počátku běží po vůni mastí. Jakmile vstoupí do stánku, změní hrad mast. A viz pak, kam spěje: Je-li hradbou, vystavíme na ní stříbrné věže.¹⁹⁵ Ta, jež v milostné hře dala polibek, už staví věže, aby v ochraně věží a drahocenných cimbuří světců nejen odrážela nepřátelské útoky, nýbrž budovala bezpečné tvrze dobrých skutků.

¹⁸⁷ srv. Úvod.

¹⁸⁸ Dt 6, 5.

¹⁸⁹ Ez 6, 11; správně však: „Udeř rukou a dupni nohou“, neboť podle souvislosti má to být hrozivým gestem prorokovým, ne znamením veselí!

¹⁹⁰ Jako bylo zvykem u Římanů.

¹⁹¹ srv. Vergil., Georg. III 186: „et plausae sonitum cervicis amare.“

¹⁹² Pis 4, 8; srv. I, 7, 38.

¹⁹³ Pis 1, 1. 2 (podle LXX).

¹⁹⁴ Pis 1, 3; srv. I, 3, pozn. 1.

¹⁹⁵ Pis 8, 9.

KNIHA TŘETÍ

KÁZANÍ PAPEŽE LIBERIA

1.1. Co jsem měl na srdci, vyložil jsem v předešlých dvou knihách. Bude nyní vhodné, svatá sestro, probrat příkazy¹⁹⁶ Liberia, blahé paměti, o nichž spolu často mluvíváme. Čím světlejší muž, tím milejší jest jeho řeč. Tehdy, když jsi u sv. Petra na znamení slibu změnila i šat,¹⁹⁷ ve svátek narození Páně¹⁹⁸ - a který den by se lépe hodil než ten, v němž Synáčka porodila Panna? - v přítomnosti mnohých dívek Bohu zasvěcených, jež se o závod ucházely o společný život s tebou, tehdy řekl:¹⁹⁹

„Toužila jsi, milá dcero, po krásném sňatku. Vidiš, co se lidu sešlo k narozeninám tvého snoubence, a nikdo neodchází hladov. On je to, jenž pozván byv na svatbu, proměnil vodu ve víno.²⁰⁰ I tobě udílí jasnou svatost panenského života, ač jsi byla v područí nízkých hnutí hmotné přirozenosti. On to nasýtil pěti rybami a dvěma chleby na poušti čtyři tisíce lidu.²⁰¹ A mohl jich nasýtit ještě víc, kdyby jich tehdy víc bylo čekalo na nasycení. Konečně k tvé svatbě pozval mnohé, ale nerozdává již ječný chléb, nýbrž své nebeské tělo.

2. Dnes se podle těla zrodil z Panny, je však zplozen od Otce přede všemi věcmi.²⁰² Tělem připomíná Matku, mocí Otce: jednorozený na nebi, jednorozený na zemi, Bůh z Boha, plod Panny, Spravedlnost z Otce, Moc z Všemocného, Světlo ze Světla, zcela roven Zploditeli, mocí nerozdílný, (vnitřním) vznikem nebo (vnějším) vyčlením Slova s Otcem neztotožněn, nýbrž právě plozením od Otce rozlišný. Je tvým bratrem ten, bez něhož nic netrvá ani na nebi, ani v moři, ani na zemi - dobrotivé Slovo Boží. Byl na počátku, praví se²⁰³ - máš tu jeho věčnost. Byl u Otce - máš tu nerozdílnou a od Otce neoddělitelnou moc. A Bůh byl Slovo - máš tu jeho božství. Z takových pravd čerpej víru!

3. Miluj ho, dcero, poněvadž je dobrý: Nikdo není dobrý, leč Bůh sám.²⁰⁴ Není-li pochyby, že je Syn Boží a že Bůh je dobrý, není zajisté ani pochyby, že je dobrý i Bůh Syn. Toho, pravím, miluj! Jeho to Otec zrodil před jitřenkou²⁰⁵ jako věčného, z lůna zplodil jako syna, ze srdce vydal²⁰⁶ jako Slovo. Tent' jest, v němž se Otcí zalíbilo.²⁰⁷ Je ramenem Otcovým,²⁰⁸

¹⁹⁶ Viz Úvod. Je to tedy třetí část. Sv. Ambrož ze skromnosti nechává nejdříve mluvit papeže Liberia, teprve v § 16 mluví sám.

¹⁹⁷ Stalo se tak r. 353, kdy sestra sv. Ambrože Marcellina přijala z rukou papeže Liberia panenský závoj; srv. Úvod.

¹⁹⁸ Svátek Narození Páně se v prvotní Církvi neslavil. V západní Církvi byl však zaveden již začátkem 4. století. Slavil se ponejvíce 6. ledna zároveň se svátkem Zjevení Páně (v některých východních církvích 16. a 17. května). Od dob Konstantina Vel. se světil (ne všude) 25. prosince místo pohanského svátku „Natalis Solis invicti“, který byl zaveden po Marku Aureliovi (270-275). Ze se v Římě slavil tento svátek 25. prosince, dosvědčuje Chronograf z r. 354. V římské liturgii není však stopy, že by se v ten den připomínala svatba v Káně Galilejské nebo rozmnožení chlebě. Proto, co zde praví sv. Ambrož, je přeneseno do Říma z Milána, kde se slavilo narození Páně 6. ledna a bylo spojeno s oběma uvedenými událostmi.

¹⁹⁹ Papež Liberius (352-366) jistě měl nějakou promluvu k Marcellině a jejím družkám, ale co zde uvádí svatý Ambrož, není řeč Liberiova, nýbrž Ambrožova. Rozpadá se ve dvě části: dogmatickou (§§ 1-4) a parenetickou (§§ 5-14).

²⁰⁰ srv. Jan 2, 1-11.

²⁰¹ srv. Mt 15, 32-39.

²⁰² srv. I, 5, 21, pozn. 2.

²⁰³ srv. Jan 1, 1 nn.

²⁰⁴ srv. Mk 10, 18.

²⁰⁵ srv. Ž 109, 3.

²⁰⁶ srv. Ž 44, 2.

²⁰⁷ srv. Mt 3, 17.

²⁰⁸ srv. Jan 12, 38 (Iz 53, 1).

protože je stvořitelem všeho,²⁰⁹ moudrostí Otcovou,²¹⁰ poněvadž vyšel z úst Božích,²¹¹ je silou Otcovou, protože v něm přebývá tělesně plnost božství.²¹² Jej Otec tak miluje, že jej v lůně chová, po pravici usazuje,²¹³ moudrostí nazývá, jako moc uznává.²¹⁴

4. Je-li tedy Kristus moc Boží, bude Bůh bez síly? Bude Otec bez Syna? Byl-li vždy Otec, byl zajisté vždy i Syn. Tudíž dokonalý Syn dokonalého Otce. Kdo snižuje moc, snižuje i jejího nositele. V dokonalém božství není nerovnosti. Miluj tedy, koho miluje Otec, cti, koho Otec chová v úctě! Neboť kdo nectí Syna, nectí Otce,²¹⁵ a kdo popírá Syna, nemá ani Otce.²¹⁶ Tolik o víře.

ČÍM SE MAJÍ PANNY SPRAVOVAT CO DO POKRMŮ A NAPOJŮ

II. 5. Ale stává se někdy, že i když je víra pevná, budí nedůvěru mládí. Požívej tedy skrovně vína,²¹⁷ abys nezvětšovala tělesnou slabost, ne, abys budila choutky. Obojí působí pokušení: víno i mládí. Posty krotí i mladistvý věk a mírnost v jídle drží na uzdě nezkrotné touhy. Rozum nechť je odvrací, naděje tiší, strach krotí. Kdo neumí ovládnout vášně, je jako nezkrotnými oři vláčen, smýkán, drásán, deptán.

6. Tak se kdysi stalo jinochu v oné pověsti pro lásku k Dianě.²¹⁸ Básnická lež ovšem pověst zkrášlila. Neptun prý v rozhorlení proti udanému soku splášil koně - patrně, aby se mluvilo o jeho veliké moci, že jinocha nepřemohl silou, nýbrž obelstil úskokem. Proto také každoročně konají slavnost na počest Dianě a na jejím oltáři obětují koně. Tato -jak říkají - panna, milovala toho, jenž ji neměl rád; za to se i nevěstky stydí. Nechť si, pro mne, přikládají důležitost i té své báji! Ač je hříšné obojí, přece je menší zlo, že mladík zahořel láskou k cizoložnici, až zahynul, než to, že dva tak zvaní bohové soupeřili v cizoložství. Zeus prý pomstil bolest lehké dcery na lékaři cizoložnickově za to, že mu vyléčil rány.²¹⁹ Sám však v lesích zhanobil Dianu, podařenou lovkyni ne zvěře, nýbrž necudnosti.

7. Vlastně i zvěře, aby mohla lovit polonahá. Nechť dávají Neptunovi běsnící moc, aby ukázali zločin smilné lásky. Nechť dávají Dianě království v lesích, v nichž bydlila, aby dotvrdili smilství, jež spáchala. Nechť dávají Eskulapovi mrtvého vzkřísit, nechť však přiznají, že sám neunikl bleskům! Nechť dávají i Jovovi blesky, jichž neměl, jen když dosvědčí, jaké páchal hanebnosti!

8. Vraťme se však od bájí k zásadám. Myslím, abys pokrmů, budících tělesný žár, požívala střídmě. I orlice pouští maso v letu. Ve vás je ona vnitřní orlice, o níž čteme: tvé mládí

²⁰⁹ srv. Jan 1, 3.

²¹⁰ srv. 1 Kor 1, 24.

²¹¹ srv. Sir 24, 5.

²¹² srv. Kol 2, 9.

²¹³ Ef 1, 20 (Rim 8, 34)

²¹⁴ srv. 1 Kor 1, 24;3. viz pozn. 15.

²¹⁵ Jan 5, 23.

²¹⁶ 1 Jan 2, 23.

²¹⁷ srv. 1 Tim 5, 23.

²¹⁸ Faidra, nevlastní matka Hippolytova, obžalovala jej u jeho otce Thesea, že jí ukládá Hippolyt o čest. Rozhněvaný otec prosil Neptuna, aby Hippolyta zahubil. Neptun poplašil Hippolytovy koně ohromným býkem, který se vynořil z moře, a ti Hippolyta usmýkali. Ale Diana, která Hippolyta milovala, dala jej přivést u Eskulapa kouzelnými bylinami k životu a přenesla jej do svého háje. Srv. Virgil, Aeneis VII 765-777; Ovid, Metám. XV 497-546; Fast. VI 737-756. Ambrož se však v jednotlivostech od tohoto podání uchyluje.

²¹⁹ Zeus za trest, že nebešťan přivedl smrtelného člověka z říše stínu zpět na svět, srazil Eskulapa blesky do podsvětí.

se jak orlice obnovuje.²²⁰ Směřujíc do výšin v závratném panenském letu, necht' se zhostí tělesné touhy. Varuj se hostin, tancům se vyhýbej.

O NÁVŠTĚVÁCH

III. 9. Přeji si, aby u mladších osob byly také méně časté návštěvy, i když jsou to rodiče nebo družky. Pod rouškou zdvořilosti mizí vzájemnými pozornostmi ostych, roste smělost, vkrádá se smích, skromnost povoluje. Neodpovědět na otázky je dětinské, odpovídat znamená zbytečnou řeč. Chci raději, aby panna neměla slov, než aby jich měla nadbytek. Neboť přikazuje-li se ženám i ve věcech Božích v chrámě mlčet a doma se ptát mužů,²²¹ jaké opatrnosti třeba u panen, v nichž cudnost zdobí věk a mlčenlivost podporuje stud? Či málo mluví příklad, že Rebeka, když šla k sňatku a spatřila snoubence, v závoj zahalila, aby nebyla dříve spatřena než manželským svazkem spojena?²²² Panna zajisté sličná neměla strach o krásu, nýbrž činila tak ze studu. Což Ráchel? Jak plakala a lkala, když byl na ní vynucen polibek. A plakat by neustala, kdyby byla nezděděla, že to byl její příbuzný.²²³ Tak zachovala náležitý stud a neopominula příbuzenskou laskavost. Praví-li se muži: Na pannu neupírej zraků, aby ti snad nebyla k pádu,²²⁴ co říci Bohu zasvěcené panně, jež hřeší myšlením, miluje-li, a skutkem, dává-li se milovat?

MLČENÍ A ZDRŽENLIVÉ CHOVÁNÍ

11. Mlčenlivost je velká ctnost, především v chrámě. Nic ti neunikne ze slova Božího, napneš-li sluch a umlčíš-li hlas. Ani slova neprones, jež bys musila později odvolat, nejsi-li si řeči zcela jista! Mnohomluvnost pře-často vede ke hříchu. Bylo řečeno bratrovrahovi: Zhřešil jsi, mlč,²²⁵ abys již nehřešil. Panně však třeba říci: Mlč, abys nehřešila! O Panně Marii čteme: Uchovávala v srdci svém vše,²²⁶ co bylo řečeno o jejím Synu. Ani ty povídavostí neruš, nýbrž soustřeď mysl, když se čte něco o Kristu, co o něm bylo prorokováno, nebo se líčí něco z jeho života! Co je nepěknějšího, než přehlušovat slovo Boží, aby nedocházelo ani sluchu, ani víry, ani hlubšího poznání, obklopujati tajemství zmateným hovorem a rušiti tak spasitelnou řeč?

12. I pohané prokazují svým modlám úctu mlčením. Tak vznikla tato pověst. Když makedonský král Alexander obětoval, vzňal se rukáv barbarskému pážeti, jež mu rozzáhlo světlo, a oheň popálil hocha po celém těle. Ten však vytrval nehnuté, neprozradil ani bédováním bolest, ani neprojevil tichým pláčem utrpení. Tak silná byla v barbarském hochu kázeň a úcta, že zvítězila nad přirozeností. A to se nebál neskutečných bohů, nýbrž krále. Nač by se bál těch, kteří by rovněž shořeli, kdyby je týž oheň zachvátil?

13. Oč lepší bylo, když jinoch dostal při otcově hostině rozkaz, aby neprozrazoval hlasitými projevy své chlípné choutky?²²⁷ I ty, panno Boží, při posvátných obřadech „zadrž vzdechy, chrchlání, kašel i smích!“²²⁸ Co dovede on při hostině, to ty bys nedovedla při posvátných obřadech? Necht' především se jeví panenství v tvém hlase, necht' ústa zamkne stud,

²²⁰ Ž 102, 5.

²²¹ srv. 1 Kor 14,35.

²²² srv. Gen 24,65.

²²³ srv. Gen 29,11,12.

²²⁴ srv. Sir 9,5.

²²⁵ Snad Gen 4, 7. Ovšem smysl tohoto místa je zcela rozdílný.

²²⁶ Lk 2, 19.

²²⁷ Narážka na komedii Terentiovu Hautontimorumenos (sebetřýznitel).

²²⁸ Terent., Hautont. II 3, 129 nn.: „Víš přece, jak je otec v těchto věcech obezřetný; tebe však znám, jak jsi v tom stále hloupý. Varuj se zmatených slov a natahování krku! Zadrž vzdechy, chrchlání, kašel i smích!“

řeholní kázeň necht' odstraní vše slabošské, necht' přirozenost řídí dobrý zvyk! Pannu ať především vyznačuje vážnost cudným chováním, ukázněnou chůzí, skromným vzezřením! Znamky ctnosti necht' předcházejí jako náznaky neporušenosti! Sotva je pannou, již se na to při setkání nutno ptát.

14. Často se vypráví, jak kdysi rušilo lid v pobožnosti hrozné žabí kvákání. Kněz prý žabám poručil, aby zmlkly a měly úctu před posvátnou promluvou. A hned skřek ustal. Močály mlčí - člověk mlčet nebude? A nerozumný živočich uznává, co sám ze sebe nepoznává; jen člověk je tak nevychovaný, že nedovede věnovat vnitřní pobožnosti, kolik příjemnému šuškáni?"

NAPOMENUTI SVATÉHO AMBROŽE

K UMÍRNENOSTI V ASKESI

IV. 15. Tak k tobě mluvil Liberius svaté paměti. Co pro jiné jsou jeho velká slova, tys překonala vzorným životem. Svou ctností jsi nejen vyplnila všechny požadavky kázně, nýbrž učinila v horlivosti dávno víc. Řeholní pravidla předpisují půst, ale jen pro některé dny.²²⁹ Ty však trávíš bez jídla dlouhý čas po mnoho dní a nocí. Bereš-li někdy na prosbu pokrm, odsuneš nepatrně knihu a odpovídáš: Ne samým chlebem živ je člověk, nýbrž každým slovem Božím.²³⁰ I při hostině volíš prostý pokrm, aby nechuť podporovala tvou touhu po postě; jako nápoj bereš čistou vodu, slzy při modlitbách, spánek nad knihou.

16. To bylo možno za mladších let, dokud duch nedospěl zralého věku. Jakmile však panna ovládla a přemohla tělo, musí se v práci mírnit, aby si zachovala zdraví pro působení mezi mladšími. Starší réva se snadno láme pod tíhou plodných výhonků, jestliže se občas nestříhá. Dokud roste, necht' si bují; je-li však stará, musí se pečovat, aby planými výhonky nezdivočela nebo neodumřela, jsouc vyčerpána přílišnou plodností. Dobrý hospodář ušlechtilou révu okopává, chrání před mrazem a pečuje, aby ji nesežehlo polední slunce. Také občas kypří půdu, a nenechá-li ji úhorem, střídá setbu, aby si pole změnou plodin odpočalo. I ty, panno klonící se k stáří, aspoň střídej různé símě v srdci svém: jednou mírné jídlo, jindy mírnější půst, četbu, práci, modlitbu, aby změna v práci skytla chvíle oddechu!

17. Nerodí také každé pole obilí. Na pahorcích rostou vinice, tam lze spatřit siné olivy, tu vonné růže. Zdatný hospodář často nechá pluh a sám prstem hlínu rozrývá, aby vsadil sazenice květin. Mozolnatýma rukama, jimiž ve vinici krotil bujné býčky, jemně tiskne ovčím vemena. Tím lepší niva, čím více rodí. Tak i ty dle příkladu hospodáře dobrého neorej svou půdu stálým postem jako rádem zapuštěným hluboko. Necht' kvete ve tvém sadě růže studu, lilie čisté mysli a záhony tvých fialek necht' vpíjejí vlahý pramen krve přesvaté! Práví přísloví: Co chceš dělat dlouho, někdy vynechej! Nutno ovšem něco v době postní přidat, ne však z touhy po nápadnosti, nýbrž z opravdové zbožnosti.

O ČASTÉ MODLITBĚ

18. Též častá modlitba má nás k Bohu vést.²³¹ Práví-li prorok, na jehož bedrech spočívaly potřeby celého království: Sedmkrát za den vzdávám tobě chválu, co máme činit my, když čteme: Bděte a modlete se, abyste nevešli v pokušení. Zajisté třeba pronášet posvátná slova modlitby a

²²⁹ srv. Úvod.

²³⁰ srv. Mt 4, 4.

²³¹ srv. Úvod. V předešlém § je mnoho ohlasů z Vergiliových Georgik.

díkučinění, když vstáváme, když vycházíme z domu, před jídlem a po jídle, v hodině celopalu²³² a konečně, když se ukládáme ke spánku.

19. Přál bych si však, abys i v lůžku střídala žalmy s modlitbou Páně, když procitneš, nebo než se ti na víčka snese spánek, aby tě stihl sen hned při počátku odpočinku povznesenou nad pozemské starosti ve zbožném rozjímání. Vždyť i ten, jenž je původcem i názvu filosofie,²³³ denně, než se odebral na lože, nařizoval pištcí hráti jemné melodie, aby tak ukolébal mysl stísněnou světskými starostmi. Ale tento, podobně jako onen, jenž si myl prsa,²³⁴ marně se snažil vypudit světské světským. Čím více hledal lék proti rozkoši, tím více se mazal blátem. My však zcela odstraňme kal pozemských neřestí a očistíme své nitro vši tělesné poskvrny!

20. Také se máme modlit denně v časných hodinách zvláště Věřím v Boha, pečť to našich srdcí, a v něm hledat v duchu pomoc, když nás něco děsí. Neboť kdy je v poli voják bez odznaku či v bitvě bojovník?

O KAJÍCÍCH SKUTCÍCH, A ŽE SE PANNY MAJÍ VYHÝBAT TANEČNÍMU VESELÍ

V. 21. Kdo by nerozuměl onomu poučení, jež dává prorok Boží: Zaplavuji pláčem co noc své lože, svými slzami smáčím svou postel?²³⁵ Vezmeme-li „lože“ doslova, ukazuje nám, že tak hojně máme slzy prolévat, abychom zaplavili lože a smáčeli je úpěnlivým pláčem; pláč tu na zemi znamená odměnu v nebi, ježto blahoslavení plačící, neboť se budou radovati.²³⁶ Rozumíme-li tímto slovem prorokovým tělo, smývejme slzami pokání hříchy těla. Šalomoun si dal zhotovit přenosný trůn z dřeva libanonského: nohy dal udělat ze stříbra, opěradlo ze zlata, sedadlo z perel.²³⁷ Co je tento trůn, ne-li obraz našeho těla? Perly svým leskem představují vzduch, zlato oheň, stříbro vodu, dřevo zemi; z těch čtyř prvků se skládá lidské tělo. V něm sídlí duch, netěká-li neklidně po drsných výšinách či vyprahlých rovinách, nýbrž spočívá-li v klidu na dřevě, nad všechnu neřest povýšen. Proto praví David: Pán mu pomůže, až bude na lůžku bolesti.²³⁸ Co může být lůžkem bolesti, když lože, nemající citu, nemůže trpěti? Lože bolesti znamená smrtelné tělo: Já nešťastný člověk! Kdo mě vysvobodí z těla smrti této?²³⁹

22. Uvedl jsem verš, v němž jsem se zmínil o těle Páně; aby snad čtenáře nezaráželo, že Pán přijal tělo bolesti, nechť se rozpomene, jak Pán v bolesti oplakával smrt Lazarovu,6 v utrpení jak byl proboden, z rány že vytekla krev a voda a jak vypustil duši. Voda, aby nás omyla, krev, aby nás napojila, duše, aby nás vzkřísila. Jen Kristus je nám vírou, nadějí a láskou. Nadějí ve vzkříšení, vírou ve křtu, láskou ve svátosti.

23. Jako přijal tělo podrobené bolesti, tak celé lože mu přeměnil v bolesti jeho, t. j. obrátil k spáse lidstva. Neboť jeho utrpení zrušilo slabost, jeho zmrtvýchvstání smrt. Přece však máte místo světa lkát, v Pánu se radovat, být zkroušené v pokání, ochotné v hnutí milosti, i když dal apoštol národů spasitelný příkaz plakat s plačícími a radovat se s radujícími.

²³² Ž 118, 164.

²³³ Mt 26, 41.

²³⁴ srv. Lk 1, 10. Narážka na starozákonní oběť zápalnou, která se konala navečer.

²³⁵ t. j. Pythagoras (srv. Cicero, Disp. Tusc. IV 2, 3; V 4, 10).

²³⁶ Ter., Phorm. I 4, 9.

²³⁷ Ž 6, 7.

²³⁸ Ž 40, 4.

24. Kdo chce této choulostivé otázce přijít přímo na kloub, necht' vezme téhož apoštola. Ten praví: Cokoliv činíte slovem nebo skutkem, všechno (čiňte) ve jménu Pána Ježíše Krista, děkující Bohu Otci skrze něho. Všechny své řeči i skutky předkládejme Kristu, jenž smrt změnil v život, světlo stvořil z tmy! Choré tělo se jednou teplým obkladem zahřívá, jindy studeným chladí; změna léků přináší úlevu, je-li dle lékařovy rady; působí však zhoršení, je-li proti předpisu. Podobně, co je podle předpisu lékaře našeho Ježíše Krista, je lékem, co je proti, je nezdravé.

25. Radost má plynout ze spořádaného srdce, ne z nevázaných hodokvasů, ne ze svatebních popěvků. Kde radovánky končí bujným rejem, tam není cudnost bezpečná a veselí je pochybné. Je mým přáním aby se posvátné panny tanci vyhýbaly. „Nebot' nikdo“, praví jeden světský filosof, „netančí ve střízlivosti, nýbrž v podroušení“. Je-li podle světské moudrosti důvodem k tanci opilost či zmámení, jaké asi váhy pro nás budou varovné příklady Písma! Jan, předchůdce Páně, jenž byl s'at na přání tanečnice, je příkladem, že víc škody způsobil svůdný tanec než šílená zločinnost.

PŘÍKLAD JANA KRŤITELE

VI. 26. Poněvadž takového muže nelze přejít jen tak stručnou zmínkou, všimněme si, kdo, od koho, proč a kdy byl zabit.²⁴⁰ Cizoložní usmrcují spravedlivého a vinní obracejí trest proti soudci. Dále, odměnou tanečnici je smrt proroka. Konečně, což všichni barbaři pokládají za hrozné, výrok, korunující krutost, padá při hostině a hodokvasů. Hrozná a mrzká poslušnost kráčí od stolu do žaláře, ze žaláře k hostině. Co vin v jednom zločinu!

27. Hrozná ta hostina je vystrojena s královským přepychem. Královna čeká na chvíli, kdy bude mimořádný počet hostí. Pak přivede svou dceru, jíž lépe slušelo zůstat v odlehlých komnatách, než aby před muži tančila.

Čemu se mohla naučit od své cizoložné matky, než urážet stud? Což svůdnějšího, než nevázanými pohyby odhalovat údy, jež zakryla a zastřela příroda či obyčej? Co víc dráždí nežli slibné pohledy, otočení šíje, vlající vlas? Zcela důsledně to vede k hříchu proti Bohu. Což může být stud tam, kde se skáče, hlučí, tleská?

28. Tehdy král rozjařen - praví evangelium - vyzval dívku, aby žádala, co si přeje. Pak se zapřísáhl, že jí dá i polovic království, kdyby o ně žádala. Viz, jak soudí sami lidé tohoto světa o své světské moci, že za tanec dávají i království! Dívka na radu matčinu požádala, aby jí na míse přinesli hlavu Janovu. Co praví evangelista: Za-řmoutil se král, není lítost králova, nýbrž vyznání zločinu. Tak tomu bývá před soudem Božím, že sami sebe svým vyznáním odsuzují, kdož se dopustí bezbožnosti. Praví však, pro spolustolující. Co je odpornějšího než nařídít vraždu, aby se nevzbudila nelibost spoluhodovníků? Dodává: pro přísahu. Jaká nová počestnost! Lépe by bylo, kdyby byl křivě přísahal! Proto správně zakázal Pán v evangeliu přísahu, aby nebyla podnětem ke křivopřísežnictví a příležitostí k provině. Král tedy, aby nerušil přísahu, dává zabít nevinného. Nevím, co je strašnější. Lepší je křivá přísaha než plnění krutých závazků.

29. Kdo by nemyslil, vida běžet sluhy z hodovní síně k vězení, že mají rozkaz Jana propustit? Kdo by se nedomníval, slyše o Herodových narozeninách a o slavné hostině, o nabídce dané dívce, aby si vybrala dle svého přání, že poslali stráž Jana osvobodit? Co má společného krutost s radovánkami, rozjaření s pohřbem? Vlekou proroka k trestu v čase hodů, na rozkaz hodovníků, nepřejících milosti! Jan je s'at mečem, jeho hlavu nesou na míse. To sousto zvolila si krutost, tím se ukájela zdivočelost, nemající dosti na hodech.

240

30. Pohled', králi strašlivý, -na divadlo hodné tvého kvasu! Vztáhni ruku, aby již nic nechybělo tvému ukrotení, aby tvými prsty crčely pramenky té drahé krve! Tvůj hlad nebyly s to hody ukojit, ani poháry uhasit tu neslýchané krutou žízeň: nuž, pij krev prýšticí z otevřených ještě žil té sřáté hlavy! Viz oči, ještě v smrti svědky tvého zločinu, jak se odvracejí od tvých rozkoší! Pochaslo v nich světlo, ne tak smrti účinkem, jako hrůzou z tvého hýření. Bezkrvná jsou ona zlatá ústa, jejichž soud byl tobě nesnesitelný. Zmlkla, ale ještě máš z nich strach ... To jazyk, jenž často i po smrti koná službu jako za živa, odsuzoval nemravnost, byť jen chvěním trhavým. Nesou hlavu Herodiadě: raduje se, plesá, jako by unikla zločinu, když svého soudce zabila.

31. Co na to rcete, vy dobré ženy? Vidíte, čemu dcery učít, čemu odvykat? Necht' si tančí, ale dcera cizoložná! Avšak cudná, čistá matka necht' učí dcery zbožnosti, ne tanci! Vy pak, vážní, moudří muži, učte se stranit hodokvasů lidí zkažených: takové jsou hody věrolomných, jaké jejich rozsudky!

O SVATE PELAGII

VII. 32. Vhodně mi, svatá sestro, ke konci řeči vnukáš otázku, jak smýšlet o zásluhách těch, kdož se vrhli s výše nebo do řeky, aby neupadli pronásledovatelům do rukou, když Písmo svaté zakazuje křesřanům sahat sobě na život. O pannách zavřených v žaláři máme vyřešenou odpověď, ježto je tu příklad mučednice.

33. Kdysi v okolí Antiochie žila sv. Pelagie. Bylo jí sotva patnáct let - sestra panen a sama panna. Při prvním povelu k pronásledování zavřela se doma, když tu zpozorovala, že je obklíčena lupiči víry nebo panenství. Matka i sestry byly pryč. Sama bez ochrany, ale plna víry v Boha praví: „Co udělám, neučiníš-li opatření, zajatá panenská cti? Smrt si přeji a zároveň se jí bojím, protože ji nepřijímám, nýbrž působím. Kéž mě stihne smrt, je-li dovolena, kéž mě stihne, i když ji nebudou chtít dovolit! Bůh se neurazí touto záchranou a víra vinu sejme. Zkoumáme-li obsah slova, co je síla vůle? Ta je spíše tam, kde se umřít chce, a nemůže. Překážek se neboj! Kdo je, kdo umřít chce, a nemůže, když tak mnohé cesty života končí smrtí? Rozvrátím svým pádem²⁴¹ modlám oltáře a krví uhasím jim k počtě zapálené ohně. Nemusím mít strach, že chabá ruka není schopna probodnout, že se prsa uhnou ráně smrtící: nic tělu k smrti nenechám. Nebudu se bát, že mi chybí meč: mohu umřít zbraní svou, mohu umřít bez milosti katovy v lůně matčině.“²⁴²

34. Ozdobila prý si hlavu, oděla se ve svatební šat, takže bys řekl, že nejde smrti vstříc, nýbrž snoubenci. Jakmile však odporní pronásledovatelé viděli, že jim cudná kořist unikla, jali se hledat matku a sestry. Ty však již dosáhly duchovním letem říše čistoty. Když jim s jedné strany hrozili pronásledovatelé, s druhé strany jim bystřina uzavírala cestu k útěku, ale otevírala k palmě vítězství, pravily: „Proč bychom se bály? Hle, voda: kdo nám zabráni, abychom nebyly pokřtěny?²⁴³ Vždyť právě křest zjednáva odpuštění hříchů a přístup do věčného království! A to je křest, po němž již nikdo nehřeší! Necht' nás přijme v náruč voda, z níž je znovuzrození; necht' nás přijme voda, která rodí panny; necht' nás v náruč přijme voda, která nebe otevírá, slabé chrání, skrývá smrt, tvoří mučedníky! Tebe, Bože, světa Tvůrce, prosíme, aby proud snad neoddělil naše těla bezduchá, aby smrt nám nepřinesla v pohřbu rozdíl, když nás za života láska spojila. Jedno budiž setrvání, jedna smrt i pohřeb jeden!"

35. Na ta slova vykasaly trochu šat, aby ani neurazil stud, ani v kroku nebránil, a za ruce se vzaly jako k tanci; jdou doprostřed řečiště, kde je prudší proud, a míří tam, kde zeje srázná hlubina. Žádná necouvla, žádná se nezdráhala jiti vpřed, žádná nehledala pod nohama půdu.

²⁴¹ Skokem s výše; tím jediným slovem naznačuje Ambrož, jakou smrtí mučednice skončila.

²⁴² t. j. v lůně země.

²⁴³ srv. Sk. ap. 8, 36.

Jímala je úzkost, když dostoupily dna, s nelibostí uvítaly mělčiny, s radostí hlubinu. Byl bys viděl zbožnou matku, jak dcerám ruce svírá, raduje se z této záruky a strachuje se, aby jí dcery neunesl ani proud. „Přináším ti, Kriste“, modlí se „tyto oběti, jež si uchovaly čistotu; jsou mi nyní na této cestě průvodkyněmi a v utrpení družkami“.

36. Divil by se někdo právem, že měly tolik pevnosti za živa, když ještě po smrti zůstala jejich těla nepohnutě stát? Proud mrtvolky neobnažil, rychlý tok je nestrhl. Ba svatá matka, ač jí milující srdce dotlouklo, stále měla rozevřené náruči a ani ve smrti neuvolnila své láskyplné objetí. Když splatila dluh lásce mateřské, zesnula s tímto sladkým údělem: Děti, které k mučednictví přivedla, měla ještě v hrobě kolem sebe.

SVATA SOTERIS

37. Než proč ti, sestro, uvádím cizí příklady? Vždyť ti toto smýšlení mučednice vlila tvá příbuzná jako duchovní odkaz rodové čistoty.²⁴⁴ Kde by ses mu naučila, když nemélas odkud, žijíc na venkově, bez panenské družky, bez vedení učitele? Nejsi tedy žačkou, neboť není žáka bez učitele, nýbrž dědičkou jsi ctnosti.

38. Jak by tomu mohlo jinak být, aby ti svatá Soteris nedala své smýšlení, když ti dala rod? Tato žena v čas pronásledování dosáhla v nízkých potupách mety mučednické. Nabídla katu dokonce i tvář, jíž bývá šetřeno při mučení ostatního těla a jež na muka spíše hledí, než je snáší. Tak byla statečná a trpělivá, když nastavila mukám jemnou líc, že dříve kat v svém díle povolil než mučednice ve svém trápení. Nezkřivila ústa, tváře neodvrátila, slzy neuronila přemožena pláčem. Když snesla muka rozličná, zahynula mečem, jak bylo jejím přáním.

POHŘEBNÍ CHVALOŘEC

O BRATRU SATYROVI

PŘELOŽILI
DOMINIKÁNŠTÍ BOHOSLOVCI V OLOMOUCI
PŘEHLÉDL Dr. O. M. PETRŮ O. P.

NIHIL OBSTAT
Dr. Ondřej M. Petrů O. P.,
censor Ordinis.
Olomucii die 30. I. 1948.
IMPRIMI PERMITTITUR.
Dr. Georgius Maria Veselý O. P.,
vicarius provinciae.
R. f. 322.
Pragae 1. II. 1948.

²⁴⁴ Sv. Soteris byla usmrcena asi r. 304 za pronásledování Diokleciánova. Z její rodiny byli konsulové a tato urozenost se jí zračila i ve tváři. Když nechtěla obětovat modlám, nařídili katu, aby jí tloukl do tváře. - V rodě Ambrožově byla mravní čistota ve veliké účtě. Kromě této mučednice víme, že zachovala sv. čistotu sestra Ambrožova Marcellina a jeho bratr Satyrus. Ambrožovo panictví a účta k čistotě vysvitá ze všech jeho spisů; srv. Úvod.

ÚVODNÍ POZNÁMKA

1. Pohřební chvalořeč, kterou pronesl svatý Ambrož nad hrobem svého bratra, svatého Satyra, jsme zařadili do tohoto svazku nejen jako nejkrásnější ukázkou Ambrožova řečnického nadání, nýbrž i jako jímavý projev hluboké a vroucí lásky k bratrovi. Sledujeme-li Ambrožovo líčení vztahu mezi ním a Satyrem, pochopíme snadno tu hloubku dojetí, jež se v ní projevuje a jež už nikde jinde nevystupuje v takové bezprostřednosti.

Přispěla k tomu jistě nemálo i naprostá neočekávanost Satyrovy smrti. Jak je zřejmo z narážek v řeči, dlel Satyrus nedlouho předtím v Africe, kde vyřizoval nějaké záležitosti týkající se rodinného majetku. Při návratu do Itálie se octl v nebezpečí života, když jeho loď najela na úskalí; z tohoto nebezpečí vyvázl, ale brzy potom v Miláně náhle zemřel. Tato nenadálost smrti, následující téměř vzápětí po tak šťastném vyváznutí, jistě znamenala zvláště silný otřes pro svatého Ambrože.

2. Přesné datum, kdy byla řeč proslovena, nelze stanovit s naprostou jistotou. Podle narážek na válečné nebezpečí ohrožující Itálii byla dříve kladena do roku 378 nebo 379, to jest do doby po vítězství Gotů nad Římany v bitvě u Adrianopole, v níž zahynul císař Valens. Jiní autoři (Seeck, Rauschen) ji kladou do roku 375, protože svatý Ambrož se zmiňuje o tom, jak Symmachus zrazoval Satyra od návratu do Itálie (odst. 32), Symmachus však byl prokonsulem v Africe jen do podzimu roku 375. Obecněji se však stále přijímá rok 377 nebo 378. Martyrologium Romanům připomíná pohřeb svatého Satyra 17. září.

3. Vedle této řeči, pronesené přímo při pohřbu, měl svatý Ambrož podle obecného zvyku ještě druhou řeč nad hrobem osm dní po pohřbu. Ta druhá řeč je řeč útěšná, consolatio, a rozvíjí obecnějším, spíše traktátovým způsobem myšlenku o smrti jako bráně věčného života; první řeč je naproti tomu smuteční řeč, vyjadřující osobní zármutek nad smrtí zesnulého a chválící jeho ctnosti. Všimneme-li si její osnovy, vidíme vskutku, že ty dva prvky se v ní neustále prolínají a střídají. Začav obecnějším výkladem o životě jako věci Bohem svěřené a o neporušitelnosti bratrského svazku, který přetrvává i smrt (1-8), dává svatý Ambrož průchod svému přirozenému lidskému zármutku nad bratrovou smrtí (9-18), pak přechází opět ke vzpomínce na jejich vzájemnou přichylnost a jako doklad uvádí mimo jiné i dychtivost, s níž spěchal Satyr domů k rodině, nedav se zdržeti výstrahami o nebezpečích, do nichž by mohl upadnout (24-27); pak děkuje účastníkům pohřbu a utěšuje se myšlenkou na strasti, jimž Satyr unikl smrti (28-33). Pak se vrací opět k svému zármutku nad opuštěností, do níž ho uvrhla bratrova smrt (34-37), a vzpomíná na to, jak si byli ve všem podobni, (38-40), načež přechází k vlastní chvalořeči na Satyrovy ctnosti (41-63) a zakončuje myšlenkou na smrt jako na osvobození z pozemských útrap a útěchou, kterou mu poskytuje ustavičná přítomnost vzpomínky na bratra (64-80).

4. Má tedy kromě svých stylových hodnot tato řeč svatého Ambrože dvojí význam. Jednak nám přibližuje lidskou stránku tohoto světce tak živě a výrazně jako snad žádný jiný jeho projev, jednak nám podává vzácný obraz dokonalé bratrské lásky v dokonalém zrcadle dvou svatých duší.

V tomto smyslu je tato pohřební chvalořeč na bratra Satyra krásným doplňkem Ambrožova pojednání O pannách, v níž opět mluví zároveň bratr k sestře i světec k světici.

5. Překlad byl pořízen podle vydání P. B. Alberse ve sbírce Florilegium Patristicum (S. Ambrosii... De obitu Satyri fratris laudatio funebris, Bonn 1921).

T. V.

POHŘEBNÍ CHVALOŘEČ

O BRATRU SATYROVI

ŽIVOT JAKO BOŽÍ SVĚŘENSTVÍ

1. Doprovodili jsme, milovaní bratří, mou oběť, oběť neposkvrněnou, oběť Bohu milou, mého pána a bratra Satyra. Věděl jsem, že je smrtelný, a nemýlil jsem se; avšak nadměru se rozhodnula milost (I Tim 1, 14)²⁴⁵. A tak si nemám nač stěžovat a mám zač děkovat Bohu, protože jsem si vždy přál, jestliže by nějaké otřesy čekaly buď na mne nebo na Církev, aby přišly spíše na mne a na můj dům. Bohu tedy díky, že za tohoto obecného strachu, kdy se lze všeho obávat z pohybu barbarů, zahnal jsem obecný zármutek vlastní bolesti a že se obrátilo proti mně to, čeho jsem se strachoval pro všechny. Kéž by se to zde skončilo, aby moje bolest vykoupila bolest veřejnou!

2. Neměl jsem sice, nejdražší bratři, zde na zemi nic vzácnějšího nad takového bratra, nic milejšího, avšak věci veřejné mají přednost před soukromými. Ano, kdyby někdo chtěl vyzvědět jeho mínění, on by se dal raději zabít pro jiné, než žít pro sebe, neboť proto Kristus zemřel za všechny podle těla, abychom se naučili nežít jen pro sebe samé.

3. Přistupuje ještě to, že nemohu být nevděčný Božímu řízení. Musím se spíš radovat, že jsem měl takového bratra, než se rmoutit, že jsem bratra ztratil.

Že jsem ho měl, to byla půjčka, že jsem ho ztratil, to bylo splacení dluhu. A tak jsem užíval svěřené půjčky, pokud mi to bylo dopřáno. Ten, kdo vložil zástavu, nyní ji dostal zpět. Není rozdílu mezi tím, zda zapřeš věc propůjčenou, nebo se rmoutíš, žeš ji musel vrátit. Obojí je porušení věrnosti a nebezpečí pro věčný život. Vždyť když zapřeš peníze, je to hřích, když odpíráš oběť, je to bezbožnost. A když půjčovatele peněz můžeme podvést, což nemůžeme ošidit Původce světa a věřitele všech věcí potřebných (k životu)? Tak tedy čím větší půjčka, tím vděčnější musí být její uživatel.

4. Proto nemůžeme být nevděční za bratra, protože, co patřilo společné přirozenosti, vrátil, a získal, co pochází ze zvláštní milosti. Neboť kdo by se vzpíral obecnému osudu? Kdo smí naříkat, že mu byla vzata věc svěřená, když k naší útěše vydal Otec za nás na smrt svého jediného Syna? (Řím. 3, 32.) Kdo se smí domnívat, že musí být vyňat z údělu smrti, když není vyňat z údělu narození? To je veliké tajemství lásky, že ani Kristus nebyl vyňat z tělesné smrti, a třebaže byl Pánem přirozenosti, přece se nebránil zákonu těla, které přijal. Já musím zemřít, on nemusel. Či ten, kdo o svém služebníkovi říká: Chci-li, aby tak zůstal, až přijdu, co je tobě po tom? (Jan 21; 22, 23.) Nemohl sám tak zůstat, kdyby byl chtěl? Avšak kdyby byl prodloužil tento (bratrův) život, sám by se byl připravil o svůj zisk a mne by byl připravil o oběť. Je tedy pro nás větší útěcha než ta, že i Kristus zemřel podle těla? Anebo proč bych měl přílišně oplakávat bratra, když vím, že ta láska nemohla zemřít?

5. Proč bych plakal sám přede všemi pro toho, pro kterého pláčete všichni? Soukromou bolest jsem ponořil do bolesti veřejné, zvláště když mé slzy jsou bez užitku, vaše slzy však ukazují víru a přinášejí útěchu. Pláčete, bohatí, a váš pláč dokazuje, že nashromážděné bohatství nic nepomáhá ke spáse, neboť za peníze se nedá smrt oddálit, a poslední den stejně vytrhuje boháče jako chudáka. Pláčete, starci, protože se v tomto (zemřelém) bojíte stejného osudu svých dětí. A proto, když nemůžete prodloužit život tělesný, vychovávejte své děti ne k užívání

²⁴⁵ Srv. 2 Kor. 5, 15: „Za všechny zemřel Kristus, aby ti, kdo žijí, nežili již sobě, nýbrž tomu, jenž za ně zemřel a vstal z mrtvých.“

tělesného (života), nýbrž ke konání ctnosti. Pláčete i mladíci, že konec života nepřišel ve zralém stáří. Plakali i chudí, a - co je mnohem cennější a plodnější - svými slzami smyli jeho hřichy. To jsou vykupující slzy, to jsou nářky, které přikrývají bolest ze smrti, to je zármutek, který tiší starou bolest záplavou věčné radosti. A tak, třeba pohřeb je věc soukromá, pláč je veřejný, a proto nemůže trvati dlouho pláč, když je posvěcen soustrastí všech.

SMRT NEZNAMENÁ PŘERUŠENÍ, NÝBRŽ JEN PROMĚNU BRATRSKÉHO SVAZKU

6. Neboť proč bych pro tebe plakal, můj milovaný bratře, jenž jsi mi byl vyrván tak, abys patřil všem? Vždyť jsem nepřišel o společný život s tebou, nýbrž ho jen změnil. Předtím jsem ti byl blízko tělem, nyní jsem u tebe srdcem. Neboť zůstáváš se mnou, a navždy zůstaneš. Pokud jsi žil se mnou, nikdy mi tě vlast neodňala a tys nikdy nedal přednost vlastní přede mnou. A nyní jsi mi dal novou vlast, neboť už nejsem cizincem tam, kde je lepší polovice mne samého. Vždyť jsem nikdy nebyl celý sám v sobě, nýbrž u obou byla v tom druhém větší část nás; oba pak jsme byli v Kristu, v němž jsou jak celek, tak jednotlivci.

Tento hrob je mi milejší nad místo narození. V něm je plod ne mé přirozenosti, nýbrž mé lásky. Neboť v tomto těle, které nyní leží bezduché, se skrývá lepší část mého života, jako v tomto těle, které nosím, je větší díl tebe.

7. Kéž bychom ti mohli věnovat všechno svoje dýchání, jako ti věnujeme vzpomínku a vzdáváme díky, a kéž by mi byla odňata polovina mých dnů a byla přidána ke dnům tvého života! Slušelo se totiž, aby ti, kteří nerozdílně vlastnili majetek, neměli ani rozdělenou dobu života, nebo abychom aspoň neměli různou smrt, když jsme měli jeden společný život.

8. Nyní však, bratře, kam mám jít a kam se obrátit? Volek hledá volka, něco mu chybí a častým bučením projevuje touhu, když náhodou tam není dobytče, s kterým si navykl táhnout pluh - a já tě, bratře, nemám hledat? Anebo mohu někdy zapomenout na tebe? Vždyť jsem s tebou táhl vždycky pluh tohoto života. Byl jsem slabší v práci, avšak tím více s tebou spojen láskou. Nebyl jsem svou schopností nějak příliš užitečný, avšak ty jsi mě snášel svou trpělivostí. S bratrskou láskou jsi chránil můj bok svým bokem. Láskou jsi byl bratrem, péčí otcem, starostlivostí starším a úctou mladším. Třebaže jsi byl se mnou svázán jediným poutem, prokazovals mi služby mnoha pout, takže jsem v tobě ztratil a musím za tebe hledat ne jednoho, nýbrž mnohé. Ty jediný jsi zároveň byl prost lichocení, pln čisté oddanosti. Vždyť jsi neměl, co bys musil s přetvářkou přidávat; neboť jsi svou poctivostí obsáhl všechno, takže jsi v tom nepotřeboval růst, ani ses nemusil obávat opaku.

SLZY LÁSKY

9. Avšak kam půjdu v nesmírné bolesti, zapomínaje na povinnost a vzpomínaje na naši lásku? Apoštol (nás) volá zpátky a dává smutku jakoby uzdu. Praví, jak jste nedávno slyšeli: Nechceme, bratři, abyste byli v nevědomosti o těch, kteří zesnuli, abyste se nermoutili jako i ostatní, kteří nemají naděje. (I Thes. 4; 13.) Odpusťte (mi), drazí bratři, neboť nemůžeme všichni říci: Buďte mými následovníky, jakož i já jsem Kristův (následovník). (I Kor. 11; 1.) Avšak hledáte-li vzor k následování, máte koho byste mohli následovat. Nejsou všichni způsobilí učit, kéž by však byli všichni schopni učit se.

10. Nedopustili jsme se pláčem žádné těžké viny. Není každý pláč z nevěry nebo z malomyslnosti. Něco jiného je bolest přirozenosti, a něco jiného smutek zoufalství. A je velký rozdíl mezi touhou po tom, co jsi měl, a smutkem nad tím, co jsi ztratil. Vždyť nejen bolest má

slzy, své slzy má i radost. I zbožnost budí pláč, i modlitba skrápí lože, a úpěnlivá prosba - podle slova proroka - umývá lůžko. Veliký pláč se strhl také, když pozůstali pohřbívali patriarchy. Tedy slzy znamenají lásku, ale nepřivolávají bolest. Plakal jsem, přiznávám, i já, avšak plakal i Pán, on nad cizím, já nad bratrem. On plakal v jednom nade všemi, já budu plakat nad tebou ve všech, bratře.

11. (Pán) plakal naším citem, ne svým, neboť božství nemá slzy. Plakal v něm ten, který byl smutný, plakal v něm ten, který byl ukřižován, který zemřel a byl pohřben, plakal v něm ten, o němž nám dnes pravil prorok: Matka Sión řekne: Člověk, ano člověk byl v ní učiněn a on sám, Nejvyšší, ji stvořil. (Ž.86;5.)²⁴⁶ Vněm plakalo to, co nazvalo Sión (svou) matkou. Neboť se narodil v Judeji, narodil se z panny. Avšak matku podle božství nemohl mít, protože je sám Stvořitelem matky. On byl učiněn ne božským zrozením, nýbrž lidským, protože jako člověk byl učiněn, jako Bůh však byl od věčnosti zrozen.

12. Tak je i jinde napsáno: Dítě se nám narodilo, Syn nám byl darován. (Iz. 9; 6.) Jméno dítě značí věk, Syn zase plnost božství. Učiněn z matky, zrozen z Otce. On je týž, který se zrodil a který byl darován. To nejsou dva, nýbrž jeden. Jeden totiž Syn Boží se zároveň zrodil z Otce i povstal z panny. Jména se liší pořadím, avšak patří jednomu, jak učí i dnešní čtení, že člověk byl v ní učiněn a on sám, Nejvyšší, ji stvořil; člověk - zajisté co do těla, Nejvyšší co do moci. Třebaže je Bůh a člověk co do rozdílu přirozenosti, přece jest jeden a týž, ne jeden nebo druhý. Tedy něco jiného je, co je vlastní jeho přirozenosti, a něco jiného, co má společné s námi. Avšak v obou jest jeden a v obou dokonalý.

13. Proto se nesmíme divit, že ho Bůh učinil i Pánem i Kristem. Učinil tedy Ježíše, toho zajisté, který dostal podle těla jméno, učinil toho, o němž také píše patriarcha David: Matka Sión řekne: Člověk, ano člověk byl v ní učiněn. Jest zajisté nepodoben (Otcí) ne co do božství, nýbrž co do těla. A není odloučen od Otce, nýbrž rozlišený úkolem. Zůstává s ním ve společenství moci a je oddělen tajemstvím utrpení.

ZÁRMUTEK NAD NENADÁLOU SMRTI SATYROVOU

14. Výklad tohoto místa si žádá více důkazů, abychom jimi mohli ukázat velikost Otce, osobitost Syna a jednotu celé Trojice, ale nemám dnes za úkol konat výklad, nýbrž potěšit, třebaže se dává obvykle útěcha tím, že se výkladem odvede duch od smutku. Avšak musím spíše zmírnit smutek, než se vzdát lásky, aby touha byla spíše ukonejšena, než zničena. Neboť nechci odbíhat od bratra a zabývat se něčím jiným. Vždyť konám tuto řeč, abych ho jakoby provázel, abych srdcem ještě dále šel za ním, když odchází, a myslí objal toho, kterého vidím očima. Nechci s něho spustit zrak, u něho se chci zdržovat celou silou srdce, s veškerou něžností mu být blízko, zatím co můj duch trne a já nepovažuji za ztraceného toho, ke kterému mě stále poutají city, jimž jsem zasvětil celý život a každý dech.

15. Čím pak se mám odvděčiti za tak velkou přízeň, za tak velkou službu? Já tě, bratře, ustanovil dědicem a tys zanechal jako dědice mne; já si přál, abys ty přežil mne, zatím však já jsem přežil tebe. Sliboval jsem, že se ti odvděčím, abych splatil tvá dobrodiní; nyní také ty sliby jsou pryč, i když o tvá dobrodiní jsem nepřišel. Co mám dělat já - nástupce svého dědice? Co mám dělat, když jsem přežil svůj život? Co mám dělat já, když je mi cizí to světlo, které vnímám? Jak ti mám poděkovat, jak se ti mám odvděčit? Nic ti nedávám, jen slzy. Nebo snad, jsa jist svou odměnou, neprosíš se mne o slzy, které jediné mi zbývají. Neboť také když jsi ještě žil, zakazovals plakat a dával jsi najevo, že více ti působí bolest nárek než tvá smrt. Pro slzy nemohu

²⁴⁶ Podle Vulgáty: „Zdali Sión řekne: Člověk a člověk se narodil v něm a sám Nejvyšší jej založil?“ Podle hebrejského textu správný překlad by zněl: „A o Siónu se bude říkat: Všichni se v něm zrodili a Nejvyšší jej upevnil.“ Sv. Ambrož vztahuje tento text na Pannu Marii.

dále a nářky mi brání pokračovat; a to i kvůli tobě, aby se nezdálo, že nedoufáme v tvé zásluhy, když oplakáváme svou ztrátu.

16. A přece jsi nám zmírnil hořkost onoho zármutku. Nemám už, oč bych se bál já, jenž jsem se bál o tebe; nemám už, co by mi ještě svět vyrval. Třebaže mi zbývá svatá sestra, hodná cti pro svou bezúhonnost jakož i pro své mravy a neméně pro svou zdatnost, přece jsme se oba více o tebe obávali a viděli jsme v tobě složeno všechno potěšení svého života.

Pro tebe žít působilo radost, pro tebe umřít jsme se nezdráhali; oba jsme se totiž modlili, abys nás přežil; tebe přečkat nás netěšilo. Kdy se duch nesevřel, když se ho dotkla takováto obava? Jak byla mysl poděšena zprávou o tvé nemoci!

17. Ach, ten nešťastný omyl! Myslili jsme, že se nám vracíš, a zatím vidíme, že tvůj konec byl jen oddálen. Nyní poznáváme, že sis svými modlitbami vyprosil u svatého mučedníka Vavřince návrat. Ach, kéž bys byl prosil nejen o návrat, nýbrž také o dlouhý život! Mohl sis vyprositi velmi mnoho let života, když jsi mohl dosáhnouti vyslyšení prosby o návrat. Věřu, díky ti vzdávám, všemocný Bože, že jsi nám neodepřel aspoň tuto poslední útěchu, že jsi nám popřál vytoužený návrat draze milovaného bratra ze sicilských či afrických krajin; tak rychle totiž je vyrván po svém příchodu, že se zdá, jako by jen proto byl jeho život prodloužen, aby se mohl vrátit k bratřím.

18. Mám zástavu, kterou mi už tento život nemůže vyrvat, mám ostatky, které mohu objímat, mám hrob, na který se mohu vrhnout, mám náhrobek, u kterého mohu dlít; a věřil bych, že budu Bohu milejší, když jednou spočinu na kostech svatého těla. Kéž také jsem mohl nastavit své tělo tvé smrti! Kdybys byl měl jít na meč, raději bych se byl dal sám místo tebe probodnout; kdybych byl mohl zpět přivolati odcházející duši, svou bych spíše nabídl.

VZPOMÍNKA NA VZÁJEMNOU PŘÍCHYLNOST

19. Nic mi nepomohlo, že jsem ssál poslední vzdechy, nic, že jsem umírajícímu vdechoval svůj dech. Domníval jsem se totiž, že buď tvou smrt sám na sebe vezmu, nebo že svůj život do tebe přeleji. Ach, ty bolestné, přece však sladké poslední vzácné polibky! Ó smutná objetí, v kterých ztuhlo bezduché tělo, unikal poslední dech! Svíral jsem sice paže, avšak již jsem ztratil toho, jehož jsem držel, a poslední jeho dechnutí jsem zachycoval, abych tak měl účastenství ve smrti. Nechápu však, jak to, že mi připadal onen dech jako živý a při smrti šířil ještě větší líbeznost. A nemohl-li jsem svým dechem ti prodloužiti život, kéž by se aspoň síla tvého dechnutí mohla přelít do mé mysli a naše bytost vydechovala čistotu a nevinnost tvé duše! Toto dědictví měls mi, předražený bratře, zanechat; to by nezraňovalo cit žalostnou bolestí, zato však by to činilo dědice oblíbeným pro podivuhodný půvab.

20. Co tedy si mám nyní počít, když jsem ztratil sladkosti, všechno potěšení a konečně veškeru okrasu tohoto života? Ty jediný jsi mi totiž byl doma k potěšení, venku ke cti; ano, ty jsi byl rozhodčím v plánech, podíl jsi míval v mých pracích, prosíval jsi za odvrácení znepokojení, zaplašoval jsi smutek, zastával jsi se mých skutků a hájil jsi mé myšlenky; tys také byl jediný, na němž ležela starost o domácnost a spočívala péče o veřejné záležitosti. Beru za svědkyni tvou svatou duši, že jsem se často při řízení církve bál toho, abych se ti neznelíbil. Konečně když jsi se vrátil, pokáral jsi mě z liknavosti. Tak jsi byl doma i venku jaksi učitelem a rozhodčím knězi, že jsi nedopustil myslit na domácí záležitosti a radil jsi starat se o veřejné; proto se nebojím, že se bude zdát, že mluvím opovážlivě; toto je totiž chvála, která ti patří, neboť jsi bez jakékoli úhony i řídil bratrův dům, i zjednával vážnost kněžskému úřadu.

21. Cítím sice, že opakováním tvých služeb a připomínáním tvých ctností se můj duch rozjitřuje, než přesto docházím klidu právě v rozjitřování sebe, a tak tyto vzpomínky, třebaže obnovují bolest, přece přinášejí potěšení. Copak mohu na tebe nemyslet nebo myslet někdy bez

slz? A budu kdy moci nevzpomínat na takového bratra nebo vzpomínat bez jakéhosi bolestného údivu? Co mi kdy vzešlo příjemného, co by nebylo od tebe? Ano, co mi kdy bylo potěšením bez tebe, nebo tobě beze mne? Co jsme neměli společné, a málem i sám zrak a spánek! Kdy jsme měli různou vůli, kdy se rozcházely naše kroky? Ano, kdykoli jsem učinil krok, zdálo se, že buď ty pozvedáš mé tělo nebo já tvé.

22. Když musel někam vyjít jeden bez druhého -myslil bys, že je bez ochrany, pozoroval bys ztrápenou tvář a usuzoval bys na smutek v mysli; nevyzařovala z něho obvyklá líbeznost, známá živost; osamělost byla všem podezřelá a naháněla strach z nějaké nemoci - tak nebývalým se zdálo, že jsme odděleni. Já opravdu jako bych zapomněl, že bratr není přítomen: často jsem otáčel po něm hlavu, jako kdyby byl se mnou a zdálo se mi, že s ním mluvím tváří v tvář a že se na něj dívám. Ale jakmile jsem se probral z těchto vytoužených představ, bylo mi jako by mě táhlo jeho zavěšené na krku, těžko se mi šlo dál, ostýchal jsem se ukazovat a spěchal jsem nazpátek, protože bez tebe se mi nechtělo chodit.

23. Avšak když jsme vyšli společně, nebylo cestou více kroků než slov; ani chůze nebyla rychlejší než řeč; nedbali jsme tolik na chůzi, měli jsme jen radost z rozmlouvání; viseli jsme totiž jeden druhému na rtech. Očima jsme nesledovali upřeně cestu, nýbrž napjatě jsme se vzájemně poslouchali, se slastí jsme se dívali do očí a vdechovali rozkoš bratrova zjevu. Jak jsem se mlčky sám u sebe obdivoval tvým ctnostem, jak jsem si pochvaloval, že mě Pán obdařil takovým bratrem, tak počestným, tak rázným, tak útlocitným a tak prostým; takže když jsem pomyslel na tvou útlocitnost, nedoufal jsem v tvou ráznost, když jsem viděl ráznost, nenadál jsem se útlocitnosti. Avšak obojí jsi pojil jakousi podivuhodnou silou.

SATYROVA CESTA A NAVRAT

24. Konečně to, co jsme nemohli provést oba, uskutečnil jsi sám. Mnul si ruce Prosper, jak se dovídám, protože si myslel, že nemusí vrátit, když jsem se stal knězem, co odnesl. Avšak zakusil rozhodnější ráznost tebe jediného než obou. A tak nahradil všechno, vítaje tvá zprostředkování, nevysmívaje se ostýchavosti, nýbrž byl také vděčen za tvou umírněnost a nepobouřila ho tvá ráznost. Ale pro koho jsi to, bratře, vydobyl? Chtěli jsme totiž, aby bylo odměnou tvých námah to, co bylo jejich důkazem. Dokončil jsi všechno, a když jsi všem posloužil a vrátil ses, ty sám - který jsi nám nade všechno - jsi nám vyrván, jako bys jen proto odkládal smrt, abys dokončil službu oddanosti a odnesl si palmu horlivosti.

25. A jak nás, nejdražší bratře, netěšily ani trochu pocty tohoto světa, protože nás rozdělávaly od sebe! Přijali jsme je sice, ale ne proto, že jsme po nich toužili, nýbrž proto, aby to nevypadalo jako laciná přetvářka. Nebo se nám jich dostalo snad proto, abychom se naučili žiti odděleně od sebe, protože tvým předčasným odchodem měl nastati konec naší radosti.

26. Nyní opravdu cítím úzkost tušícího srdce, když často opakuji, co jsem napsal. Zdržoval jsem tě, bratře, abys sám nešel do Afriky, ale poslal tam raději někoho jiného. Obával jsem se svěřiti tě daleké cestě a vlnám moře; a více než kdy jindy naplnil strach duši. Vykonals však zatím cestu, vyřídils tu záležitost a znovu ses svěřil vlnám prý na staré a chatrné lodi. A zatím cos usiloval o rychlost, nedbals o opatrnost z touhy po naší lásce, zastíraje si vlastní nebezpečí.

27. Jak klamná je radost! Jak nejistý osud lidských věcí! Když ses vrátil z Afriky, kdyžs unikl moři, když ses zachránil před ztroskotáním, domnívali jsme se, že nám již nemůžeš býti vyrván. Avšak na zemi nás zastihuje těžší pohroma. Neboť komu nemohly námořní pohromy přivoditi smrt - dovedl se jim vyhnouti odvážnou plavbou - toho smrt se na nás přivalila jako pohroma. Co zbývá ze slasti těm, jimž tak líbezná ozdoba, tak jasné světlo v těchto tmách světa zhaslo, v němž zemřela ozdoba nejen naší rodiny, ale celé vlasti?

DÍK ÚČASTNÍKŮM POHŘBU

28. Jsem však zavázán velikou vděčností vám, nejmilejší bratři, lide svatý, za to, že považujete mou bolest za svou vlastní, že tato naše osamocenosť postihla také vás, že sem přinášíte s jakousi neobvyklou oddaností pláč celé obce, občanů každého věku, modlitby všech stavů. Neboť to není bolest pramenící z osobního soucitu, ale projev veřejné účasti a dar hluboké přízně. Máte-li však soustrast jen se mnou, protože jsem ztratil takového bratra, dostává se mi tím bohatého odškodnění a záruky vaší náklonnosti. Já sám bych si raději přál mítí bratra na živu, ale přece je veřejné účastenství ve zduhu milejší, v neštěstí vzácnější.

29. A opravdu nezdá se mi zásluha za tak velikou účast malá. Vždyť ani v Apoštolských skutcích se zbytečně nepopisuje, jak vdovy oplakávají mrtvou Tabithu, ani se bez důvodu neděje v evangelium zmínka o tom, jak zástup dojatý slzami vdovy se účastní pohřbu mladíka, který měl být vzkříšen. Onu Tabithu však oplakávají vdovy, tohoto mladíka celá obec. Proto je nepochybné, že si svými slzami získáváte ochranu apoštolů. Vždyť není pochyby o tom, že i Kristus je dojat, když vidí váš pláč. I když se nyní nedotkl már, přece přijal duši doporučenou mu v modlitbách. I když nezavolal na mrtvého slyšitelným hlasem, přece plností své božské moci osvobodil jeho duši od trápení smrti a od útoku zloducha. I když se neposadil na márách ten, jenž zemřel, přece spočinul v Kristu. I když k nám nepromluvil, přece patří na to, co je nad námi a raduje se, že vidí to, co je vznešenější než my. Z toho, co čteme v evangeliu, poznáváme budoucnost, a podle věcí přítomných usuzujeme na budoucí.

SMRT ZBAVILA SATYRA STRASTI BOUŘLIVÉ DOBY

30. Nebylo třeba časného vzkříšení tomu, jemuž přísluší věčné. Proč by měl znovu upadnouti do této nešťastné a trudné bídy a vrátit se do tohoto života plného slz? Spíše se máme radovati z toho, že byl vytržen z tak hrozících svízelnů a z tak dotírajících nebezpečí. Jestliže za klidné doby a pokoje od válek nikdo neoplakával vzatého Henocha, ale spíše se s pochvalou o tom zmiňoval prorok, když se o něm praví v Písmu: Byl vzat, aby zloba nezměnila jeho srdce (Moudr. 4; 11); oč tedy větším právem můžeme nyní říci totéž, když se ke všem trampotám našeho věku přidává ještě nejistota. Byl vzat, aby neupadl barbarům do rukou. Byl vzat, aby se nemusil dívat na zkázu celého zemského okrsku, na konec světa, na pohřeb příbuzných, na smrt spoluobčanů a konečně na to, co je hořčejší než jakákoli smrt, na poskvrnění svatých panen a vdov.

31. Já tě opravdu, bratře, pokládám za blaženého jak pro tvůj kvetoucí věk, tak pro tvou výhodnou smrt. Vždyť ne nám, ale nebezpečím jsi byl vyrván, ne život jsi ztratil, ale strachu z valících se hořkostí jsi ušetřen. Neboť jak bys zanařikal ty, kterýs býval ve své svaté duši tolik soucitný vůči svým, kdybys viděl, že Itálii nyní tísní z takové blízkosti nepřítel! Jak by tě bolelo to, že v alpském valu spočívá hlavní naděje v naši záchranu a že z dřevěných zásek se buduje hradba pro cudnost! Jak by ses trápil nad tím, že tak tenká přehrada dělí tvé spoluobčany od nepřítelů, od nepřítelů tak nečistého a krutého, že nešetří ani cudnosti, ani života!

32. A jak pak bys snesl to, co my jsme nuceni snášet a - což jest ještě těžší - čemu musíme přihlížet: jak jsou znásilňovány panny, jak malé děti, vyrvané rodičům z náručí, jsou vrhány na kopí, jak Bohu zasvěcená těla jsou zneuctívána, jak stařecké lůno obstárlé vdovy má zase sloužit odvyklým úkonům, z kterých má jen obtížení, nikoli čest! Jak bys snášel tyhle události ty, který jsi ještě z posledního dechu nám často připomínal - zapomenuv již snad na sebe, ale nezapomínaje ještě na nás o tom, jak nemáme odkládati s přípravami na obranu proti náporu nepřátel, připomínaje, žes to neřikal zbůhdarma, že je třeba prchnout. Snad proto, žes věděl, že smrt nám tě uloupí. Činils to ne z duševní slabosti, nýbrž z oddanosti; i když ses kvůli nám

ukazoval nestatečným, přece sám jsi byl statečný. Když tě tvůj dobrodinec, vznešený Symmachus, zrazoval od návratu, protože prý v Itálii vzplála válka a protože by ses vydal v nebezpečí a mohl upadnout do rukou nepřátel, odpověděls, že je ti dostatečným důvodem k návratu to, že nechceš býti vzdálen od nás, když jsme v nebezpečí, ale že toužíš po účasti v osudu svého: bratra.

33. Včasný odchod učinil tě šťastným, protože ses nemusel dožít této bolesti - jistě šťastnějším než svatou sestru,²⁴⁷ která, jsouc zbavena tvé útěšné ochrany, musí se strachovat o svou počestnost. Radovala se až dosud ze svých dvou sourozenců," nyní se souží pro oba. Ani nemůže jednoho doprovázet, ani druhého opustit. Tvůj náhrobek jest jí místem pohostinným a hrobka, uchovávající tvé tělo, domovem. Kéž by aspoň toto útočiště bylo bezpečné! Pokrm přijímáme s pláčem a nápoj se slzami. Nasycuješ nás chlebem pláče a napájíš nás slzami nadměru. (Ž. 79, 6.)

NÁŘEK NAD VLASTNÍ OPUSTĚNOSTÍ

34. A co mám říci o sobě? Není mi dovoleno zemřít, abych neopustil sestru, ani už život mě netěší, mám-li být od tebe odtržen. Co mě může těšit bez tebe? Vždyť v tobě bylo veškeré naše potěšení! Nebo jak mi může být slastí trávit dále tento život a prodlévati v zemi, v níž jsme žili radostně tak dlouho, jak dlouho jsme mohli žiti pospolu? I kdyby bylo něco, co by nás zde mohlo blažit, nemohlo by nás blažit bez tebe. A i kdybychom si byli někdy horoucně přáli prodloužit svůj život, už bychom to bez tebe ani nechtěli.

35. Je to opravdu nesnesitelné. Co mohu snést bez tebe, takového průvodce životem, bez tebe, takového společníka ve strastech a povinnostech? A nemohl jsem předvídati jeho smrt, aby mi tak byla snesitelnější. Vždyť můj duch se děsil nějaké takové myšlenky, ne že bych nevěděl o jeho losu, nýbrž proto, že mé tužby a zbožná přání tak zakryly vědomí všestranné pomíjivosti lidských věcí, že jsem nebyl s to představit si u něho něco jiného než příznivé události.

36. Když pak mě postihlo to těžké - a dej Bůh, též poslední - neštěstí, bolelo mě jen, že sám nebudeš u mého lůžka, a rozděluje se o službu lásky se svatou sestrou, nezatlačíš mi svými prsty při mrtví oči. Co všechno jsem si kdysi přál, a co místo toho mám! Jaké to tužby se rozplynuly vniveč! Co místo toho musím konat! K něčemu jinému jsem se strojil, něco jiného jsem nucen prokazovat. Neslouží se při smrti mně, nýbrž sloužím sám. Jak jste mohly být, oči, tak tvrdé, že jste snesly dívat se na bratrovo umírání!? Vy hrozné a necitelné ruce! Vždyť jste zatlačily oči, v kterých jsem toho tolik viděl! Ty kamenná šíje, jak jsi byla s to nést (ke hrobu) tak smutné břemeno, i když to bylo při té útěšné službě!

37. Bylo by, bratře, spravedlivější, abys mi tohle prokazoval ty. Toto jsem já od tebe očekával, po této úsluze jsem já toužil. Nyní však, když jsem sám přežil svůj život, jakou útěchu naleznu bez tebe! Ty jediný jsi mě v zármutku těšil, probouzel radost a zaháněl tesklivost. Jak tě to nyní, bratře, vidím, už mi nic neříkáš, už políbení nenabízíš? Ostatně vzájemná láska sídlila stále v každém z nás tak, že spíše oživila vnitřním citem, než aby se navenek projevovala vnějšími něžnostmi; vždyť jsme nevyhledávali svědectví vnějších projevů, když jsme k sobě chovali tak velikou lásku. Mužný duch bratrství pronikl tak každého z nás, že se zdálo, že si nejen neprojevujeme lásku něžnostmi, nýbrž že jsme spokojeni s vědomím vnitřní bratrské lásky, ani netoužíme po něžnostech, neboť nás i sama podoba vedla k obapolné lásce; vždyť jsme byli spatřováni jeden v druhém, nevím zda pro podobnost myslí či těla.

²⁴⁷ t. j. sestru obou bratří Marcellinu, která v té době žila již několik let řeholním životem.

PODOBNOST MEZI OBĚMA BRATRY

38. Kdo pohlédl na tebe, což se nedomníval, že spatřil mne? Kolikrát jsem některé lidi pozdravil, a ti říkali, že jsem je už zdravil, protože předtím pozdravili tebe. Kolik lidí řeklo něco tobě, a pak tvrdili, že to řekli mně? Jakou jsem měl z toho radost, jak často z toho vzniklo značné veselí, když jsem viděl, že si nás pletou. Jaký milý omyl, jak příjemné pochybení, jak nevinné klamání, jak sladké nařčení! Vždyť jsem se nebál ani tvých skutků, ani řečí, a měl jsem radost, že se tvoje činy připisují mně.

39. Přece však, jestliže příliš důrazně trvali na tom, že něco sdělili mně, odpovídal jsem se smíchem a radostí: Dejte si pozor, abyste to neřekli bratrovi! Neboť i když nám bylo vše naše společné, jeden duch, jedno srdce, přece jedině tajemství přátel nebylo společné, ne že bychom se obávali nebezpečí prozrazení, nýbrž že jsme zachovávali slib mlčení. Avšak bylo-li třeba uvažovat o nějaké záležitosti, vždy bylo uvažování společné, tajemství však vždy společné nebylo. Neboť i když přátelé k jednomu z nás mluvili tak, že jejich slova mohla dojít k druhému, přece vím, že slib mlčení byl podle úmluvy obyčejně tak zachován, že ani bratrovi to nebylo svěřováno. Bylo (to) totiž spolehlivou známkou, že (ani) cizím nebylo prozrazeno, co nebylo sděleno bratrovi.

40. Těmito tedy tak velikými a takovými radostmi byv vynesena k jakémusi - vyznávám - vytržení mysli, přestal jsem se bát, že ho přežiji, protože jsem soudil, že je více hoden života. A proto ránu, která mě stihla, nemohu unést. Neboť snesitelnější je tak veliká bolest, když na ni dříve myslíme, než když přijde neočekávaně. Kdo mě teď potěší v zármutku? Kdo pozvedne sklíčeného? S kým se budu sdílet o starosti? Kdo mě uchrání jednání s tímto světem? Neboť jsi vyřizoval záležitosti, dohlížel na služebnictvo, byl rozhodčím mezi sourozenci, rozhodčí ne ve sváru, nýbrž v lásce.

CHVÁLA SATYROVY ROZVÁŽNOSTI

41. Neboť bylo-li mi kdy třeba o něčem jednat se svatou sestrou, tobě jsme dávali rozsoudit, které ze dvou mínění se zdá lepší. Tys nezlehčoval výrok žádného a oběma jsi učinil zadost. Měl jsi i lásku i schopnost posoudit, takže jsi oba propouštěl uspokojené a zároveň sis získal vděčnost obou. Anebo jestliže jsi sám něco přinesl jako námitku, jak milá byla půtka s tebou! Jak samo rozhorlení bylo bez hořkosti! Jak ani služebníkům nebylo trpké trestání, poněvadž ses naučil spíše na sebe žalovat sourozencům, než chtít mermomocí trestat. Mně totiž povolání bránilo zabývat se trestáním. Ba ty, bratře, jsi mě odvracel od každého sklonu trestat. Slibovals sám zakročít, a tak jsi mě chtěl udobřit.

42. Je to tedy důkaz nevšední rozumnosti, která je moudrými muži takto vymezována: Kdo má být dobrý, musí na prvním místě znáti Boha a prokazovati zbožnou myslí úctu onomu pravému a božskému, milovati celou láskou srdce onu líbeznou a žádoucí krásu věčné pravdy; na druhém místě však přelévati z onoho božského a nebeského pramene přirozenosti lásku na bližní, což i mudrci (tohoto) světa načerpali z našich zákonů. Neboť by nebyli mohli přelíti toto do lidských zákonů, leč z onoho nebeského pramene božského zákona.²⁴⁸

²⁴⁸ Srv. sv. Ambrože traktát De officiis ministrorum I 24, 15. -Myšlenku, že pohanští filosofové brali svou morální filosofii z tradice Písma, vyslovuje svatý Ambrož i jinde; tak na příklad v traktátu De bono mortis V 19, kde tvrdí, že Plato použil v Hostině pro báji o zrození Erota Písme písni.

JEHO ZBOŽNOST A STATEČNOST

43. Proč bych tedy obšírně mluvil o jeho pozornosti v uctívání Boha? Dříve než byl zasvěcen do vyšších tajemství, dostal se do (nebezpečí) ztroskotání, když loď, na níž plul, narazila na skalnatou mělčinu a byla rozbíjena vlnami, jak s té i s oné strany na ni narážely; nebál se smrti, nýbrž toho, aby neodešel z tohoto života bez Svátosti; a proto požádal ty, o nichž věděl, že jsou zasvěceni, o onu božskou Svátost věřících, ne aby se zvědavě podíval na tajemství, nýbrž aby dosáhl pomoci od své víry. Dal Svátost zavázat do šátku, šátek ovinul kolem krku a tak se vrhl do moře, nehledaje prkno uvolněné z lodního roubení, aby na něm plaval a (tak) se zachránil, protože hledal záštitu jediné víry. A tak se domníval, že jí je dosti kryt a ochráněn, a netoužil po jiné pomoci.

44. Zároveň je možno všimnout si jeho statečnosti: když veslaři umdlávali, nechopil se jako trosečník prkna, nýbrž jako silák si přibral ze sebe samého oporu své síly; a ani naděje, ani přesvědčení ho nezklamaly.

Konečně když první byl zachráněn z vln a dovezen do přístavu na souš, (vděčně) si vzpomněl na svého Pána, jemuž se svěřil, a hned, jakmile buď sám zachránil své služebníky, anebo se dověděl, že jsou zachráněni, nedbaje majetku a netouže po ztracených věcech, vyhledal Boží chrám, aby poděkoval za záchranu a zúčastnil se věčných tajemství, a prohlašoval, že není větší služby (Bohu), kterou by se projevíly díky. Byl-li pokládán nevděk k člověku za něco podobného vraždě, jak velkým zločinem je nepoděkovat Bohu!

45. Je známkou rozumného člověka poznati sebe samého, a jak to bylo vymezeno filosofy, žiti podle přirozenosti. Co je opravdu tak shodné s přirozeností jako vzdát díky Stvořiteli? Pohled' na toto nebe! Nevzdává dík Původci, když se na ně člověk podívá? Neboť nebesa vypravují slávu Boží a díla jeho zvětšuje obloha. (Ž. 18; 2.) I moře, když je utišené a klidné, svědčí o Božím pokoji, když se vzdouvá, hněv nebes vzbuzuje hrůzu. Neobdivujeme se všichni právem Boží dobrotě, když pozorujeme, že neživá příroda drží v mezích své vlny jako by měla rozum a že příboj zná své hranice? Co pak mám říci o zemi, která, poslušná jsouc Božího příkazu, sama od sebe poskytuje potravu všem živým tvorům, a pole to, co přijala, vracejí jakoby o vzrůstající úroky rozmnožené a navršené.

46. Ten tedy, který pod vedením přírody pochopil podstatu Božího díla pronikavou silou svého ducha, věděl, že je nutno splácet vděčností ze všech nejdříve svému Zachránci. Avšak protože jí nemohl splatit, mohl jí mít. Neboť taková vděčnost má tu vlastnost, že zůstává tomu, kdo jí splácí, a že jí splácí, kdo jí má. A tak on projevoval vděčnost a ukazoval víru. Neboť kdo tolik zakusil ochrany nebeského tajemství, zavinitého do šátku, jak si ho teprve cenil, když je přijal ústy a celým srdcem! Oč více si toho vážil, když se mu rozlilo v nitru, co mu, zabaleno v šátku, tolik prospělo!

47. Avšak nebyl tak nedočkavý, aby se dopustil neopatrnosti; víme totiž, že mnozí nedbají na opatrnost, když si něčeho velice žádají. Zavolal k sobě biskupa a nepovažoval žádnou vděčnost za pravou, leč by byla spojena s pravou vírou. A zkoumal, zda je ve shodě s katolickými biskupy, to je s římskou církví. A ovšem církev té krajiny byla do té doby v roztržce, neboť (biskup) Lucifer se tehdy oddělil od společenství s námi, třebaže byl ve vyhnanství pro víru a zanechal dědice své víry. Bratr nemyslel, že by pravá víra mohla býti v roztržce. Neboť třebaže zachovávali věrnost k Bohu, přece ji nezachovávali k Boží Církvi, když strpěli, aby se její údy oddělovaly a části trhaly. Neboť když pro Církev trpěl Kristus, a Církev je tělo Kristovo, nezdá se, že mu zachovávají věrnost ti, kteří maří jeho utrpení a trhají jeho tělo.

48. A tak třebaže byl stále tížen dluhem vděčnosti a bál se plavit s tak velikým dluhem, přece raději chtěl přeloučit tam, kde by mohl dluh bezpečně splatit; neboť soudil, že splacení

vděčnosti k Bohu záleží v lásce a víře. A to bez odkladu vykonal, jakmile byl nablízku kostel; přijal vytouženou milost Boží a přijatou si uchoval. Nic tedy není moudřejšího nad tu moudrost, která rozlišuje božské a lidské.

49. A co mám říci o jeho výmluvnosti, která se osvědčila při soudní službě? Jak neuvěřitelný obdiv vzbudil a slavně vynikl v síni místodržitelství! Avšak raději chci chváliti to, co si cenil nade vše lidské, když přijal tajemství Boží.

50. A bude-li kdo chtít důkladně zkoumat jeho odvahu, ať uváží, kolikrát po ztroskotání přeplaval moře s ne-zlomným pohrdáním tímto životem a procestoval rozlehlé krajiny, a nakonec že v nedávné době neustoupil před nebezpečím, nýbrž do něho šel, snášeje urážku a nedbaje zimy - kéž měl stejně starost o svou bezpečnost! Avšak právě proto byl šťastný, že pokud mohl užívat tělesné síly, zastával ve svém životě práci mladých, nemaje překážky v tom, co chtěl vykonal, a neznal ochablosti.

JEHO PROSTOTA

51. Jakým však líčením mám vyložit jeho prostotu? Ona znamená jakousi střízlivost myslí. Odpusťte mi, prosím, a dovoluťte mé bolesti, abych mohl promluvit poněkud obšírněji o tom, s nímž mi už není dovoleno rozmlouvat. Vždyť i vám prospěje, když si uvědomíte, že jste prokázali tuto službu ne z nějaké slabosti, nýbrž z uvážení, a že vás k tomu nepohnul soucit se smrtí, nýbrž že vás k tomu přiměla vznešenost ctnosti. Neboť každá požehnaná duše je prostá. (Přísl. 11, 5.) Tak veliká však byla jeho prostota, že stav se jako dítě skvěl se prostotou onoho nevinného věku a zářil jako obraz dokonalé ctnosti a zrcadlo bezúhonných mravů. Vešel tedy do nebeského království, protože uvěřil Božímu Slovu; protože podobně jako dítě pohrdl obratným pochlebováním, protože spolkl shovívavě bolest nad příkořím, které (takto) silněji pomstil. Byl přístupnější stížnosti než lsti, ochotný k zadostiučinění, neochotný k stranicství, oddaný nevinnosti, takže často bys u něho mohl spíše mluvit o stydlivosti upřilíšené, než že bys pohřešoval nutnou.

JEHO CUDNOST

52. Ale základy ctnosti nikdy nejsou upřilíšené. Neboť stud neodvrací od plnění povinnosti, nýbrž dodává mu půvabu. A tak jako by se zalil jeho obličej jakýmsi panenským ruměncem - protože výrazem tváře prozrazoval své citění - jestliže se znenadání střetl s některou vdanou ženou, byl nesvůj a jako by se měl propadnout - i když ani ve společnosti mužů nebyl jinačí; zřídka pozdvihl obličej, málokdy pozvedl oči, zřídka kdy se ujal řeči. Činil to s jakousi stydlivou skromností myslí, s níž se shodovala též zdrženlivost těla. Neboť si zachoval neposkvrněné dary svatého křtu, jsa čistý tělem, a ještě čistější srdcem. Neděsil se méně poskvrnění cizoložnou řečí než poskvrnění tělesného. Nedomníval se, že se má cudnosti vzdávati menší úcta čistotou slov než tělesnou neporušeností.

53. Čistotu posléze tolik miloval, že si ani manželky nežádal, i když to u něho nebyla jen touha po čistotě, nýbrž i bratrská láska. Obdivuhodným způsobem však mlčel o manželství a zároveň se vyhýbal honosit se tím. Jeho mlčení bylo tak veliké, že se nám, když jsme také naléhali, zdálo, že manželství spíše odkládá, než že před ním utíká. A tak toto bylo jediné, s čím se ani sourozencům nesvěřoval, ne pro nějaké nedůvěřivé váhání, nýbrž ze ctnostné ostýchavosti.

54. Kdo by se tedy neobdivoval tomu, že muž, který byl stářím uprostřed mezi dvěma sourozenci - jedna byla (zasvěcenou) pannou, druhý knězem - a stejně ušlechtilý, tak vynikl mezi dvěma nejvyššími stavy, že napodobil čistotu jednoho a svatost druhého ne poutem slibu, nýbrž konáním ctnosti. Živí-li tedy tělesná žádost a hněvivost ostatní neřesti, právem bych nazval

rudnost a mírnost jakými matkami ctností, třeba i nábožnost je jak vrcholem všeho dobra, tak i semeníštěm ostatních ctností.

JEHO SKROMNOST A STŘÍDMOST

55. Co mám dále říci o skromnosti a jakési čistotě v držení majetku? Neboť po cizím netouží ten, kdo si chrání své, ani nemá nemírná přání, kdo je spokojen s vlastním. On tedy nechtěl nic jiného, než dostat zpět vlastní, spíše aby nebyl podváděn, než aby se obohacoval. Správně pak nazýval jestřáby na peníze ty, kteří toužili po cizím. A je-li lakota kořenem všeho zla (I Tim. 6, 10), jistě odkládá neřesti ten, kdo netouží po penězích.

56. Nikdy neměl zalíbení v hostinách pečlivě připravených nebo ve vybraných jídlech, leč když zval přátele, sám žádaje pouze to, co postačí přirozenosti, ne, co by nadto chtěla záliba. A zajisté nebyl chudý na pozemské statky, byl však chudý duchem. Naprosto nemůžeme pochybovati u něho o tom blahoslavenství, protože ani se z nich jako majetný přespříliš neradoval, ani jako chudý nemyslí, že jich má málo.

JEHO SPRAVEDLIVOST

57. Nakonec abychom promluvili o všech základních ctnostech, všimneme si, jaké místo v něm zaujímal spravedlnost. Neboť třebaže jsou ctnosti navzájem příbuzné a spolu srostlé, přece se u jednotlivých vyžaduje jakási určitější podoba, zvláště u spravedlnosti. Ta totiž, uvnitř skoupá, cele se projevuje navenek, a cokoli má, tvrdá k sobě a uchváčena vše objímající láskou, rozlévá na bližní.

58. Projevuje se však mnoha způsoby. Jiná je k příbuzným, jiná k ostatním lidem, jiná k uctívání Boha, jiná k pomoci chudým. A tak jaká byla jeho spravedlnost ke všem lidem, ukazuje láska obyvatelů provincie, jíž stál v čele. Ti říkali, že jim byl spíše vlastním otcem než soudcem, dobrotivým rozhodčím oddaných chráněnců, neochvějným bojovníkem za spravedlnost.

59. Jaký byl ke svým sourozencům, přesto, že ve svoji lásku zahrnoval všechny lidi, ukazuje nerozdvojený otcovský majetek a nerozdělené a ani nezmenšené, nýbrž zachované dědictví. Vždyť také řekl, že láska mu není důvodem, aby činil závěť. Neboť to také naznačil v posledních slovech, když doporučoval ty, které miloval, že se rozhodl ani se neženit, aby se neodloučil od sourozenců, ani že nechtěl učiniti poslední vůli, aby se nedotkl v něčem našeho rozhodování. Konečně, třebaže jsme ho prosili a zapřísahali, přece nechtěl nic stanovit; nezapomínaje však na chudé, prosil, abychom jim tolik dávali, kolik se nám bude zdát spravedlivé.

60. Tímto jediným činem dostatečně projevils bázeň Boží a dal příklad láskyplného smýšlení k lidem, neboť co dal chudým, dal Bohu. Kdo rozdává chudým, půjčuje Bohu. (Přisl. 19; 17.) A tím, že žádal, aby jim bylo podle potřeby rozdáno, co je spravedливо, nezanechal jim málo, nýbrž vše. To je totiž plnost spravedlnosti: prodati, co máš, a dáti chudým. Kdo totiž hojně dává chudým, jeho spravedlnost zůstává na věky. (Ž. 111; 9.) Nezanechal nás tedy jako dědice, nýbrž jako správce, neboť dědictví nástupce dostává, avšak k rozdávání chudým je zavázán.

61. Proto dnes právem řekl Duch svatý ústy mladého předčitatele, jak byl veliký: Kdo má nevinné ruce a čisté srdce, ten, kdo nepozdvihuje k marnosti mysli své, aniž se chová lstivě k bližnímu. To je pokolení těch, kdož hledají Boha. (Ž. 23; 4, 6.) Ten tedy i vystoupí na horu Páně a bude přebývati ve stánku Božím, neboť žil bez úhony a jednal spravedlivě, mluvil pravdu a neklamal bližního, ani nepůjčoval své peníze na úrok (Sr. 2. 23; 3 a 14; 1-3), nýbrž jen chtěl dostat zpět, co zdědil. Vidím v tom znamení. Co se nikdo nechystal říci, vyjevils Duch svatý.

62. Jak mám věru oceniti to, že u něho ještě nad spravedlnost vynikala laskavost; když usoudil, že s ohledem na můj úřad se má něco uděliti tomu, jenž proti právu užíval našeho společného majetku, jako původce té štědrosti chválil mne a výtěžek svého podílu věnoval na společný život.

63. Tyto a jiné věci, které mi tehdy působily potěšení, vzbuzují bolestnou vzpomínku. Přece však zůstávají a vždy zůstanou, a nikdy jako stín nepřejdou; neboť ani půvab ctnosti nezaniká s tělem, ani nemají tíž konec tělo a zásluhy, třebaže užívání toho těla nepřestává na věky, nýbrž jen dočasně odpočívá.

NEMÁME OPLAKÁVAT ZTRÁTU TĚCH, KDOŽ BYLI SMRTI OSVOBOZENI

64. Jeho, ozdobeného takovými ctnostmi a vyváznuvšího z nebezpečí, budu oplakávati spíše z touhy než pro ztrátu. Již sama vhodná doba jeho smrti nás nabádá k tomu, abychom jej spíše provázeli láskou, než abychom se nad ním rmoutili, neboť je psáno, že ve společné bolesti má vlastní bolest mlčet. Vždyť v prorockých slovech se to neříká pouze oné ženě, která je zobrazována, nýbrž jednotlivcům, když se zdá, že to bylo řečeno Církvi.

65. Říká se to tedy i mně, a říká to nebeské Písmo: Tomu učíš, tak vzděláváš Boží lid? Copak nevíš, že tvůj příklad je nebezpečím pro ostatní? Ledaže bys snad naříkal, že jsi nebyl vyslyšen. Především je toto ne-stoudná opovázlivost, chtít si sám zasloužiti to, o čem víš, že bylo odepřeno i mnohým svatým. Vždyť víš, že Bůh nestrání osobám. (Sk. 10; 34.) Neboť třebaže je Bůh milosrdný, přece kdyby měl vždy všechny vyslyšeti, zdálo by se, že to činí ne již ze svobodné vůle, nýbrž jako by z nějaké nutnosti, a pak, když všichni žádají, kdyby měl všechny vyslyšeti, nikdo by pak neumíral. Za kolik (lidí) se tedy denně modlíš? Či se má kvůli tobě rušiti ustanovení Boží? Proč tedy naříkáš, že jsi někdy nedosáhl něčeho, o čem víš, že toho nelze vždy dosáhnout?

66. Pošetilý, praví, „nade všechny ženy, nevidíš zármutek náš a co nás potkalo? Že Sión, matka nás všech, je svrchovaně zarmoucena a hluboce ponížena. Proto plačte hlasitě i nyní, poněvadž všichni pláčeme, a jste zarmouceni, protože jsme všichni zarmouceni. Ty se rmoutíš pro svého bratra? Zeptej se země, a řekne ti, že ona by měla plakati, když přežila tolik těch, kteří z ní vypučeli. Z ní jsme se všichni na počátku narodili, praví, a (z ní) jiní přijdou, a hle, téměř všichni jdou k zániku a množství jich umírá. Kdo by tedy měl více kvílet než ta, která tak veliké množství ztratila, kdežto ty naříkáš pro jednoho?“ (4 Esdr. 10, 6-11).²⁴⁹

67. Necht' náš zármutek pohlít společná bolest a ona ať vzdálí trpkost našeho smutku. Neboť nemáme oplakávati ty, jež vidíme osvobozené; vždyť si vzpomínáme, že nebyly bez důvodu tak svaté duše v té době zbaveny pout těla. Neboť vidíme, že úctyhodné vdovy jakoby Božím řízením zemřely v touž dobu, aby se jejich smrt jevila jako konec putování a ne jako zánik, aby v bojích osvědčená cudnost neupadla do nebezpečí dlouho zachovávané čistoty. Jakou bolest a jaký zármutek mi způsobuje tato trpká vzpomínka! A třebaže jsem se neoddával zármutku, přece v této soukromé bolesti, když jsem ztratil květ s tolika zásluhami, byl mi útěchou společný úděl přirozenosti. A bolest, soustředěná v jednom, přikryla trpkost veřejného neštěstí závojem rodinné lásky.

68. Opakuji tedy tvé útěchy, svaté Písmo; neboť je prospěšné zabývati se tvými příkazy a myšlenkami. Oč je snadnější, aby nebe a země pomínuly, než aby zanikla jediná čárka Zákona!

²⁴⁹ Na tomto místě i dále v odst. 68 a 69 cituje sv. Ambrož z apokryfního díla, domnělé IV. knihy Esdrášovy, o níž se opírá i jinde při výkladu svých eschatologických názorů.

(Lk 16; 17.) Avšak už poslyšme, co je psáno: „Nyní“, praví, „zadrž v sobě svou bolest a statečně nes neštěstí, které tě potkalo. Neboť uznáš-li dobu, kterou Bůh stanovil, za spravedlivou, dostaneš zase časem svého syna a mezi ženami budeš chválena.“ (4 Esdr. 10; 15, 16.) Jestliže se to praví ženě, čím spíše knězi? Může-li se to říci o synu, není jistě nevhodné totéž připomenout při ztrátě bratrů, ačkoli kdyby byl můj syn, nikdy bych jej nebyl miloval více. Neboť jako při smrti dětí zvyšují zármutek práce, které jsme jim věnovali, a bolesti, které jsme nadarmo vytrpěli, tak také u bratří zvyšuje trpkost bolesti vzájemný návyk a společná práce.

69. Nuže poslouchám, co praví Písmo: „Nemluv tak a dej si říci. Neboť jak veliké je neštěstí Siónu! Dej se potěšiti bolestí Jerusalema! Vždyť vidíš, že naše svatyně byla poskvrněna, a jméno, které jsme vzývali, že je znesvěceno, že naši synové jsou potupeni, naši kněží upálení, naši levité byli odvedeni do zajetí, naše ženy zneuctěny, naše panny znásilněny, naši spravedliví odvezeni, děti naše pobity, jinoši naši jsou otroky a naši hrdinové zeslábli. A co jest největší zlo, Sión byl zbaven své slávy a dostal se nyní do rukou těch, kteří nás nenávidí. Ty tedy setřes se sebe množství svého zármutku a odlož množství bolestí, aby se znovu nad tebou smiloval Silný, a Nejvyšší aby ti popřál pokoje zmírněním tvých bolestí.“

70. Ustane tedy pláč; musíme totiž uposlechnout spasitelných naučení, vždyť mezi věřícími a nevěřícími musí být nějaký rozdíl. Necht' pláčou ti, kteří nemohou mít naději ve vzkříšení; tu jim nebere Boží rozsudek, nýbrž jejich neochota k víře. Musí býti (takový) rozdíl mezi služebníky Kristovými a mezi modláři, aby (jen) tyto plakali nad svými drahými, o kterých se domnívají, že navždy zahynuli, aby nikdy neustávali v pláči, nikdy nenašli uklidnění v svém zármutku, protože nevěří v pokoj mrtvých. Nám však smrt není zánikem přirozenosti, nýbrž jen koncem tohoto života, neboť sama přirozenost se mění v něco lepšího; nám tedy má příchod smrti setřít všechny slzy.

USTAVIČNÁ PŘÍTOMNOST VZPOMÍNKY NA BRATRA

71. Jestliže ti, kteří se domnívají, že smrt ukončuje cítění a ničí přirozenost, najdou si jakési útěchy, čím více tedy my, jimž vědomí dobrých skutků slibuje lepší odměnu po smrti! Pohané mají své útěchy; považují smrt za oddech ode všeho zla, a jako nemají radost ze života, tak se také domnívají, že nebudou vůbec bolestně pociťovati těžké a stálé strasti, které v tomto životě snášíme. Nás však odměna musí více povzbuzovat i útěcha činit více trpělivými; neboť se nezdá, že ztrácíme, nýbrž že napřed posíláme ty, které má přijmout věčnost, nikoli pohliti smrt.

72. Ustane tedy pláč; anebo, jestli to nebude možné, budu nad tebou plakat, bratře, v obecném nářku a pod veřejnou bolestí skryji rodinný zármutek. Neboť kdo může přestat plakat, když při každém zvuku tvého jména stoupají do očí slzy, ať už denní život budí vzpomínky (na tebe), nebo láska staví před oči (tvůj) obraz, anebo vzpomínka obnovuje bolest. Což jsi ode mne vzdálen, když mi tě připomíná tolik vykonaných prací? Ano, jsi přítomen a vždy mi přicházíš na mysl, a já tě celým srdcem a celou duší objímám, dívám se na tebe, s tebou mluvím, líbám a tisknu tě k sobě - ať je to v nočním klidu anebo za bílého dne, když navštěvuješ a těšíš mě v mém zármutku. Dokonce již samy noci, které se (mi) zdály tak trochu obtížné za tvého života, protože nám odnímalý možnost vzájemného pohledu, a již sám spánek, který kdysi nemile přerušoval naše hovory, začíná teď býti sladký, protože mi vrací tebe. Nejsou tedy nešťastni, nýbrž blaženi ti, kteří nepřestávají býti spolu, ani se nezmenšuje jejich (vzájemná) starost a jejich vzájemná láska (jen) roste. Vždyť spánek má podobnost se smrtí.

73. Jestliže za nočního klidu duše, vězící v poutech těla a jakoby přivázané k žaláři údů, mohou přece poznávat věci vznešené a duchovní, čím spíše je vidí, když potom ve svém čistém a nehmotném poznávání nezakoušejí žádné překážky křehkého těla! Když se mi právem stýskalo na sklonku kteréhosi dne, že nepřicházíš navštívit mě při odpočinku, byl jsi celý ten čas sám

přítomen, takže, máje tělo přemoženo dřimotou - když já jsem bděl pro tebe a ty jsi žil pro mne - jsem říkal: Co je smrt, bratře? Ano, ani okamžik nejsi ode mne odloučen, neboť tak jsi mi všude přítomen, že tu příležitost k vzájemnému styku, kterou jsme nemohli mít pořád v tomto životě, budeme mít nyní vždy a stále. Vždyť tehdy jsme zajisté nemohli míti všechno, neboť vzájemná objetí, pohledy a sladké polibky nebyly možné na každém místě a v každé době. Obrazy v našich myslích byly vždycky s námi, i když jsme nebyli spolu; a ty ani teď nehasnou a stále přilétají, a tím je jich víc, čím větší je touha.

74. Držím tě tedy, bratře, a nevyrvé mi tě ani smrt, ani čas. Samy slzy jsou sladké, sám pláč je milý; mírní se jím žár duše a cit jakoby uvolněný uniká jako pára. Neboť bez tebe nemohu být, ani nemohu na tebe nevzpomínat, nebo vzpomínat beze slz. Vy hořké dny, vždyť prozrazujete, že naše spojení bylo přerušeno! Vy žalostné noci, že jste mi vzaly tak dobrého druhu v odpočinku a nerozlučného společníka! Jak mučivé byste mi byly, kdyby mi nepřicházel před oči jeho obraz, kdyby zrak duše nepředstavoval toho, jehož nevidím v tělesné podobě!

75. Avšak, bratře, mému srdci nejdražší, třebaže jsi zemřel předčasnou smrtí, přece jsi šťasten, protože nemusíš toto trpět a nejsi přinucen truchlit nad ztrátou bratra, jehož nepřítomnost jsi nemohl dlouho snášet a jehož jsi navštěvoval rychle se vrací. Jestliže jsi tehdy spěchal zahnat stesk mého osamění, pozvednouti smutnou mysl bratra, oč častěji musíš nyní navštěvovat sklíčenou duši a zmírnit zármutek, vzniklý pro tebe!

76. Avšak mně přece dává jakési uklidnění mé povolání a myšlení na kněžskou službu odvádí mysl (od smutku); ale co bude se svatou sestrou, která sice mírní lásku (k bratrovi) bázní Boží, zase však zbožností zaněcuje bolest z této lásky. Ležíc na zemi objímá hrob svého (bratra), znavená namáhavou chůzí, zarmoucena, ve dne v noci truchlí. Neboť třebaže velmi často přeruší pláč slovy, obnovuje ho při modlitbě, a třebaže vzpomínkou na slova Písma předejde ty, kteří se jí chystají potěšit, přece vyvažuje touhu po pláči nepřetržitou modlitbou a dává znovu téci hojným slzám zvláště tehdy, když ji nikdo nemůže přerušit. A tak máš proč litovat jí a nemáš z čeho jí kárat; neboť plakat při modlitbě je ctnost. A přestože je toto běžné u panen, kterým něžnější pohlaví a útlejší cit se přelévá v hojné slzy při pohledu na obecnou pomíjivost, i když necítí nějakou rodinnou bolest, přece když je větší příčina k zármutku, nemá zármutek konce.

POSLEDNÍ SBOHEM

77. Není tu tedy možno dáti útěchu, protože je zde důvod k omluvě. Nemůžeš přece zakazovati to, čemu učíš, zvláště když pláče slzami zbožnosti a ne bolesti a vyhýbá se nářku na veřejnosti ze strachu před zahanbením. Potěš (ji) tedy ty (bratře); ty můžeš přijít k její duši, vejíti do její mysli. Ať vidí, že jsi přítomen, ať cítí, že nezemřel, aby byla od toho potěšena, o jehož zásluhách nepochybuje, a aby věděla, že nemá těžce lkát pro toho, jenž (ji) připomněl, že nad ním není třeba lkát.

78. Avšak proč prodlévám, bratře? Proč čekám, aby má řeč s tebou spolu zemřela a byla jakoby pohřbena? Třebaže sama krása tvého bezduchého těla (mi) dává útěchu a trvajícím půvab hladí oči, nic se už opravdu nebudu zdržovat; pojďme ke hrobu! Napřed však ti říkám před lidem poslední sbohem, přeji pokoj, dávám ti polibek (na rozloučenou). Jdi napřed do onoho domu, všem společného, kam všichni musí přijít, který však mi je dražší než ostatní. Připrav společné místo pohostinství, a jako nám bylo zde všechno společné, tak také ať neznáme tam rozdílné právo.

79. Neopouštěj, prosím, (na dlouho) toho, který po tobě touží; očekávej toho, který za tebou běží; pomoz tomu, který k tobě spěchá a povolej mě, bude-li se ti zdát, že trochu dlouho otálím. Vždyť jsme nikdy nebyli delší čas od sebe vzdáleni a ty jsi mě přece navštěvoval.

Nyní, protože se už nemůžeš vrátit, my půjdeme k tobě. Sluší se, abychom si vrátili úsluhu a vyměnili úlohy. Nikdy se náš život příliš nerůznil, vždy jsme měli společné jak zdraví, tak nemoc, takže když jeden onemocněl, dostával tu nemoc i druhý, a když se jeden uzdravoval, povstávali oba. Jak to, že jsme ztratili své právo? I nyní jsme měli nemoc společně, jak to, že jsme neměli společnou smrt?

80. Tobě nyní, všemocný Bože, doporučuji nevinnou duši, tobě přináším svou oběť. Přijmi milostivě dar bratra a oběť kněze. Posílám již napřed tu úlitbu sebe samého, v tomto závdavku přicházím k tobě, v závdavku ne peněz, nýbrž života, aby mě tu příliš dlouho nezanechával, když jsem ti dlužen tak velikou půjčku. Není malý úrok z bratrské lásky, ani nízká jistina přirozenosti, kterou zvyšuje přírůstek ctnosti. Mohu to přinést, budu-li brzy přinucen splatit.

PATRISTICKÁ KNIHOVNA

VÝBOR Z DÍLA CÍRKEVNÍCH OTCŮ

ŘIDI TIMOTHEUS VODIČKA

SVATY AMBROŽ
VYBRANÉ SPISY
SVAZEK 1.

O PANNÁCH
PŘELOŽIL
A ÚVODEM I POZNÁMKAMI OPATŘIL
P. Dr JOSEF ZVĚŘINA

POHŘEBNÍ CHVALOREC
O BRATRU SATYROVI
PŘELOŽILI
DOMINIKÁNŠTÍ BOHOSLOVCI V OLOMOUCI
PŘEHLÉDL Dr ONDŘEJ PETRO O. P.
VYDALA JAKO 92. SVAZEK
DOMINIKÁNSKÁ EDICE KRYSTAL
V OLOMOUCI L. P. 1948

VYTISKLA
VALAŠSKA TISKÁRNA
VE VALASSKÉM MEZIŘÍČÍ
CENA BROZ. Kčs 50'-.

OBSAH.:

POHŘEBNÍ CHVALOREČ 1

O BRATRU SATYROVI	1
I. DOBA SVATÉHO AMBROŽE.....	1
II. PASTÝŘ DUŠÍ.....	3
1. PŘED EPISKOPÁTEM	3
2. BOJ ZA PRÁVA CÍRKVE	4
3. PASTÝŘ DUŠÍ.....	7
III. UČITEL CÍRKVE.....	9
1. LITERÁRNÍ ČINNOST.....	9
A. Díla mládí:	10
B. Exegetické dílo svatého Ambrože	10
C. Morálně-asketické spisy:.....	12
D. Dogmatické spisy:	12
E. Řeči:	13
F. Listy:.....	13
G. Hymny:	13
H. Epitafy:	14
2. VĚROUKA SVATÉHO AMBROŽE	14
3. NAUKA O DUCHOVNÍM ŽIVOTE.....	17
4. VÝZNAM SVATÉHO AMBROŽE	19
BIBLIOGRAFIE	20
I. SPISY SVATÉHO AMBROŽE:	21
a) Souborná vydání:.....	21
b) Vydání jednotlivých děl:	21
c) České překlady:.....	21
II. NEJSTARSÍ ŽIVOTOPIS SV. AMBROŽE:	21
III. NOVĚJŠÍ MONOGRAFIE O ŽIVOTE A DÍLE:	21

IV. LITERATURA K JEDNOTLIVÝM THEMATC M:	22
a) Sborníky monografických statí:	22
b) K exegetickým spisům:	22
c) Církev a stát:	22
d) Ke spisu De officiis ministr orum:	22
e) Nauka o pokání:	22
f) Eschatologie sv. Ambrože:	22
g) K listům svatého Ambrože:	22
TŘI KNIHY O PANNÁCH	23
I. ÚVOD	23
II.	24
III.	24
IV.	26
V.	26
KNIHA PRVNÍ	27
PŘEDMLUVA	27
CHVÁLA SVATÉ ANEŽKY, PANNY A MUČEDNICE	28
PANENSTVÍ MÁ SVŮJ VZOR V ŽIVOTĚ NEBESKÉM	29
USTAVIČNÉ PANENSTVÍ JE CTNOST VÝHRADNĚ KŘESŤANSKÁ	30
PŮVODCEM PANENSTVÍ JE KRISTUS, SNOUBENEC PANENSKÉ CÍRKVE	31
SROVNANÍ PANENSTVÍ SE STAVEM MANŽELSKÝM	32
SVĚTLÉ STRÁNKY PANENSTVÍ	33
DOPORUČOVÁNÍM PANENSTVÍ SE NEODRAZUJE OD MANŽELSTVÍ	33
... NÝBRŽ SROVNÁVÁ SE DOBRÉ S DOBRÝM, ABY VYNIKLO LEPŠÍ	34
SLOVO PANNÁM	35
KRISTUS, SNOUBENEC PANEN	36

PANNA, SNOUBENKA KRISTOVA	36
ODMĚNA PANENSKÉHO ŽIVOTA ZDE NA ZEMI	37
OZDOBOU PANEN JEST, ŽE SE NEZDOBÍ.....	38
MNOHO PANEN JIŽ POROZUMĚLO	38
KTERAK PŘEMÁHATI PŘEKÁŽKY	39
PŘÍKLAD JEDNÉ PANNY.....	40
KNIHA DRUHÁ.....	40
ÚČELEM TÉTO DRUHÉ KNIHY JE POVZBUZENÍ PŘÍKLADY.....	40
PŘÍKLAD PANNY MARIE	41
SVATA THEKLA.....	43
NEZNÁMÁ PANNA V ANTIOCHII	43
PODOBNÝ PŘÍKLAD ZE SVĚTA POHANSKÉHO	46
SROVNANÍ OBOU PŘÍKLADU	46
ZÁVĚR DRUHÉ KNIHY	47
KNIHA TŘETÍ	48
KÁZANÍ PAPEŽE LIBERIA	48
ČÍM SE MAJÍ PANNY SPRAVOVAT CO DO POKRMŮ A NAPOJŮ.....	49
O NÁVŠTĚVÁCH	50
MLČENÍ A ZDRŽENLIVÉ CHOVANÍ.....	50
NAPOMENUTÍ SVATÉHO AMBROŽE	51
K UMÍRNENOSTI V ASKESI	51
O ČASTÉ MODLITĚ	51
O KAJÍCŇYCH SKUTCÍCH, A ŽE SE PANNY MAJÍ VYHÝBAT TANEČNÍMU VESELÍ.....	52
PŘÍKLAD JANA KŘTITELE	53
O SVATE PELAGII.....	54
SVATA SOTERIS	55

POHŘEBNÍ CHVALOŘEČ	55
O BRATRU SATYROVI	55
ÚVODNÍ POZNÁMKA	56
POHŘEBNÍ CHVALOŘEČ	57
O BRATRU SATYROVI	57
ŽIVOT JAKO BOŽÍ SVĚŘENSTVÍ.....	57
SMRT NEZNAMENÁ PŘERUŠENÍ, NÝBRŽ JEN PROMĚNU BRATRSKÉHO SVAZKU	58
SLZY LÁSKY.....	58
ZÁRMUTEK NAD NENADÁLOU SMRTI SATYROVOU	59
VZPOMÍNKA NA VZÁJEMNOU PŘÍCHYLNOST	60
SATYROVA CESTA A NAVRAT.....	61
DÍK ÚČASTNÍKŮM POHŘBU	62
SMRT ZBAVILA SATYRA STRASTI BOUŘLIVÉ DOBY	62
NÁŘEK NAD VLASTNÍ OPUSTĚNOSTÍ	63
PODOBNOST MEZI OBĚMA BRATRY.....	64
CHVÁLA SATYROVY ROZVÁŽNOSTI.....	64
JEHO ZBOŽNOST A STATEČNOST	65
JEHO PROSTOTA	66
JEHO CUDNOST	66
JEHO SKROMNOST A STŘÍDMOST	67
JEHO SPRAVEDLIVOST	67
NEMÁME OPLAKÁVAT ZTRÁTU TĚCH, KDOŽ BYLI SMRTI OSVOBOZENÍ	68
USTAVIČNÁ PŘÍTOMNOST VZPOMÍNKY NA BRATRA	69
POSLEDNÍ SBOHEM	70